Mühacirət ədəbiyyatı

Mövzu-1

"Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının xarakteri və əsas mərhələləri"

Azerbaycan mühacirat ədebiyyati Simali Azerbaycanin mühaciret ədebiyyati - Azerbaycanin söz senetinin mühüm qollarindan biri Azerbaycanin mühaciret edebiyyati qadim tarixe malikdir.

Böyük filoloq alim Xetib Tebrizi (1030-1109) indiki Iraqa mühaciret etmis, ömrünün sonunadek Bagdadda yasayib-yaratmisdir.

XII yüzilin görkemli Azerbaycan filosofu, sairi va nasiri Sihabaddin Sühreverdi (1154-92) bir çox qürbet elleri gezib dolasmis, ömrünün son illerini Helebde yasamisdir. Imadeddin Nesiminin (1369-1417) de facieli ömrü Helebde bitmisdir. XVI yüzilde Azerbaycan sairlerinden Sahi, Sürurі, Tüfeyli, Hebibi, Xelili, Matemi, Qasimi, Gülseni, Bidari, Sahibi, Panahi, Xelife, Xezani), Basiri ve basqalari Osmanli imperatorlugunun müxtelif bölgalerine köç etmisler. XVII yüzil sairlerinden Masihi (1575- 1655), Saib Tebrizi (1601-79), Ibrahim Ordubadi bir müddet Hindistanda yasayib-yaratmislar. Eslen Qarabagdan olan XIX esrin meshur teriqet sairi Seyid Nigari (1795-1886) hayat va yaradiciliginin mühüm bir dövrünü Anadoluda keçirmisdir. Sonraki dövrün senetkarlari icarisinde de mühaciretde yasayanlar az olmamisdir. Lakin Azerbaycan mühaciret edebiyyati mefhumu XX yüzilin siyasi mühaciretinin dogurduju ve formalasdirdigi edabi-estetik anlayisi ifada edir. Buna göre de Azerbaycan mühacirat adebiyyati dedikde, esas etibarile, XX asrde siyasi sebeblerden dünyanin müxtelif ölkelarine sapalenmis adebi sexsiyyetlerin yaradiciliq irsi nezerda tutulur.

Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının inkişafını 4mərhələyə ayırmaq olar;

1909-1920

1909-1910-cu illerde çar hökumeti Qafqazda bazi islahatlar hayata keçirirdi. Bu islahatlarla alaqedar hökumet Azerbaycanin azad fikirli övladlarinin fealiyyetina güclü nazaret edirdi. Bu sebabden de bir çox qelem sahibleri Azerbaycani terk etmaye macbur oldular. Sözü geden merhelade Azerbaycan mühaciret edabiyyatinin esasi qoyuldu ve bu dövrün nümayendeleri mühaciret adabiyyati ideologiyasinin formalasmasina böyük tesir gösterdiler. Bu marhalanin görkemli nümayendeleri sirasinda ali bay Hüseynzade, Ahmed bay Agaoglu ve Sera tarixinde ilk demokratik respublika - Azerbaycan Xalq Cumhuriyyetinin (1918-1920) banisi Mehemmed emin Resulzadenin adini gekmek olar. Onu da qeyd etmak lazimdir ki, iranda yasadiji müddetde

Mehemmad Amin Resulzade Sarqde ilk Avropa standartlarina uygun "Irani-novin" qezetinin nasrine baslamisdi. Bu qazetde onun adebi maqaleleri, serleri ve tercümeleri nesr olunurdu. Sonralar Azerbaycanda ve Türkiyade nasr olunmus bir sira aserlerini de mahz edib iranda oldugu dövrde qelema almisdir. 1911-ci ilin mayinda Rusiya sefirliyinin tezyigi ile Türkiyaye getmeye macbur olan edib istanbulda yenica çixmaga baslayan "Türk yurdu" jurnalinda mühüm bir qismi edabiyyatsünasliqla bagli olan "iran türklari" silsile maqalelerini, "Sabilürresad" jurnalinda ise hamin silsilanin davami olan "iran tarixçeyi-ingilabi" eserini nesr etdirmisdir. Mahammad emin Resulzada bununla yanagi, Azerbaycanin va bütün gergin böyük mütefekkiri Camaleddin Ofqaninin "Maqalati-camaliyye"sinin "Vahdeti-cinsiyye felsafesi ve ittihadi-lisanin mahiyyeti-haqiqiyyasi" bölümünü fars dilinden türkcaye çevirerak,
Hamin dövrde istanbulda yasayan Ə .Hüseynzada va Ə.Agaoglu da "Türk ocag "inda, "ittihad va Taraqqi" cemiyyetinda çalismis, müxtelif metbuat orqanlarinda adebi publisistik yazilarla ardicil çixis etmislar.

1920-1941

Azerbaycan Xalq Cümhuriyyetinin süqutu ile mühaciret edebiyyatinin ikinci dövrü baslamisdir. Texminen 1920-1940-ci illeri ehate eden bu merhelede Azerbaycanin siyasi xadimleri ile yanasi, onlarla vetenparver ziyali, alim, yaziçi ölkeni terk etmaye mecbur olmusdur. Bunlarin icerisinde Olimerdan bay Topçubasov, Ceyhun Hacibayli, Mirze Bala Memmadzade, Almas Ildirim, Obdülvahab Yurdsever, Kerim Oder, Ohmed Coferoglu, Abbasqulu Kazimzade, Mehemmadeli Resuloglu, Hüseyn Baykara, Memmed Sadiq Aran, Ummülbanu (Banin) ve basqalari kimi görkemli soxsiyyetler vardir.
Muhaciret edebiyyatinin bu merhelesi janr baximindan da rengarengdir. Onun esas númayendeleri poeziya, nesr, edebi tengid, odebiyyatsünasliq, publisistika ile mesjul olmuslar. Almas ildinim, Kerim Yaycili, Oli Vulkan, Teymur Atesli va basqalarinin poeziya sahesindeki ugurlan digqeti çekmekdedir. Xúsusile, Almas Ildinimin yaradicilig irsi mühaciret poeziyasinin en kamil örneklerinden sayilir. Ohmed Agaoglunun, Ümmülbanunun, Ceyhun Hacibaylinin, Semed Agaoglunun, Qurban Seidin nesr yaradiciligi xúsusile maraq dogurur. 0.Agaoglunun bezi siyasi-folsofi yazilari, o cumledon "Sorbest insanlar ölkesinde", "Men nayem?", "Könülsüz olmaz" eserleri badii sopkide islenmisdir. Ummülbanunun "Nami" (1943), "Qafqaz günleri" (1945), "Paris gunleri" (1947), "Ernst Yunkerle gõrüs" (1951), "Men tiryeki seçdim" (1959), "Sonra" (1961), "Yad Fransa" (1968), "Son ümidin çagirisi" (1971), "Ivan Buninin son höceti" kimi badii nesr númuneleri onu tekce Azerbaycan mühaciret adebiyyatinin deyil, hemçinin fransiz nesrinin taninmis nümayendelerinden birine çevirmisdir.

Semad Agaoglunun badii irsi esas etibarile "Strasburq xatireleri", "Zürriyyet", "Oyretmen Qafur", "Böyük aile", "Hücredeki adam",
"Sovet Rusiya Imperiyasi", "Qatirin ölümü" kitablarinda toplanmisdir. Onun atasi .Agaoglu haqqinda yazdigi "Babami xatirlarken" ve "Babamin arkadaslan" eserleri mühaciretde yaranmis memuar nesrinin en dayerli nümunelerindendir. Bu dövrde tenqid, edebiyyatsünasliq ve publisistika sahesinde de ciddi ugurlar qazanilmisdir. Mehemmed Omin Resulzadenin "Azerbaycan Cümhuriyyeti", "istiqlal mefkuresi ve genclik", "Qafqazya türkleri", "Ixtilalçi sosializmin iflasi ve demokratiyanin galaceyi",

"Çagdas Azerbaycan edebiyyati", M.B.Memmedzadenin "Milli Azerbaycan herokati", Hilal Münsinin "Azerbaycan Cümhuriyyeti", Э.Ceferoglunun "Azeri edebiyyatinda istiqlal mücadilesi" ve s. eserler bu qebildendir. Azerbaycan folklorsünasliginin, edebiyyatsünasliginin, ümumen, filoloji fikrinin dünya miqyasinda temsilgilerinden biri olan Ohmad Ceferoglunun tedqiqatlarinda qedim türk yazili abideleri, folklorsünaslig, edebiyyatsunasliq va nezeriyye problemleri, klassik ve çagdas Azerbaycan edebiyyatina dair arasdirmalar xüsusi yer tutur.

"Azeri edebiyyatinda istiqlal mücadilesi" ve s. eserler bu qebildendir. Azerbaycan folklorsünasliginin, sünasliginin, ümumen, filoloji fikrinin dünya miqyasinda temsilçilerinden biri olan Əhmed Ceferoglunun tadgiqatlarinda yazili abideleri, folklorsünasliq, edebiyyatsünasliq ve nezeriyye problemleri, klassik va çagdas Azerbaycana dair arasdirmalar xüsusi yer tutur.

"Azərbaycan yurd bilgisi", "Türk amaci", habele Istanbul Universitetinin nesr etdiyi "Türk dili va adebiyyati" jurnallarinin redaktoru foroglu onlarin sehifelerinde "Azeri xalq edebiyyatinda sayaçi sözleri", "Gence dialektinda 75 Azarbaycan bayatisinin idan tehlili", "Dade Qorqud dastanlarinin antroponimler sistemi" ve s. ciddi nazeri-analitik yazilar derc etdirmisdir. logiya ile bagli arasdirmalari da ("Azeri türk edabiyyatinda batil etiqadlar", "Anadolu ve Azerbaycan uGaq folklorunda qaliqlari", "Azerbaycan ve Anadolu folklorunda saxlanan iki saman tanrisi") diqqate layiqdir. Klassik irsimizin ve müasir edebi prosesin tedgigi ile de ardicil masgul olmusdur. 1932-1933-cü illerde nesr etdirdiyi eri sairi Siraci", "XVIII asr azari sairi Malik bay Avçi", "Modern Azerbaycan adabiyyatina toplu bir baxis" va s. Eserlari müəllifin bu sahədə elmi uğurudur.

1941-1979

Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin üçüncü marhelasi ikinci Dünya müharibasi, esas etibarila, 1941-1945-ci iller müharibasi neticesinde mühacir omrü yasamaga macbur olan siyasi-intellektual potensiali ehate edir. Bu dövr yazarlarinin eserleri Almaniyada nesr olunan "Azerbaycan" qezetinde, hemçinin

Türkiye metbuatinda isiq üzü görürdü. Bu mühacir nesli artig yarim esre yaxin bir dövrde formalasmis olan mühaciret edebiyyatinin özülü ve sütunlan üzerinde yükselmis, onun ideya mefkuresini menimsemis, enenelerini davam etdirmisdir. Müxtelif edebi janrlarda yazmis Süleyman Tekiner, Abay Dagli, Obdürrehman Fetelibayli (Düdenginski), Alazan Baycan, Mehemmad Kengarli, Macid Musazade ve basqalan hemin nasli temsil etmekdedir. Bu merhelede memuar janri xüsusile inkisaf etmisdir. Mahemmed Amin Resulzadenin "Stalinle ixtilal xatireleri", Memmed Altunbayin "Hürriyyate uçan türk", Süreyya Agaoglunun "Bir ömür böyle keçdi", . Yurdseverin "Azerbaycan istiqlal savasindan xatireler", Naji Seyxzamanlinin "Azerbaycan istiqlal mücadilesi xatireleri" ve s. eserler bu qebildendir. Mehemmad min Resulzadenin "Azerbaycan kültür gelenekleri", "Azerbaycan sairi Nizami", "Çagdas Azerbaycan tarixi", . Yurdseverin "Mirze Feteli Axundzadenin hayati ve eserleri", "Azerbaycan dram adabiyyati", "Sabirin Azerbaycan edebiyyatindaki yeri", "Azerbaycan sairlerinden Vagif ve Vidadinin yaradiciligi", H.Baykaranin "Azerbaycanda yenilasme herekatlan", "Azerbaycan istiqlal múcadilesi tarixi", M.B.Memmadzadenin "Qafqaz tarixinde türk Albaniya", Kerim Oderin "Azerbaycan" ve basqa adebi-tenqidi va publisistik tedgiqatlar bu dövrün mebsuludur. Mühaciret edebiyyatinin bu marhelesinin görkemli nümayendelerinden olan Abay Daglinin
"Füzuli", "Dade Qorqud", "Genc ata", "Sakarya qarargahi", "Malazgirdden Sakaryaya", "Sakaryada 22-ci gün", "Albay",
"Natevan", "Osir ruhlar", "Okullular" ve basqa pyesleri Türkiye adabi-madani mühitinde maraqla qarsilanmir.

Seyid Cefer Piseveri, Mehemmad Biriya, Hemze Fethi, Hökuma Billuri, Balas Azeroglu, Madine Gülgün, Qulamrza Sebri Tebrizi, Qulamhüseyn Saidi, Mehemmedeli Mahmud, Hemid Nitqi va basqa yaziçi ve sairler iran hökumetinin despotizminden yaxa gurtararaq dünyanin müxtelif yerlerine, bir hissesi ise Simali Azerbaycana mühaciret etmisdiler. Bu proses 1945-1946-cl illarda Cenubi Azerbaycanda Milli Hökumetin suqutundan sonra bas vermisdi. Bununla da Azerbaycan edebiyyatinda "Canub mövzusu" yaranmaga ve inkisaf etmaye basladi. Ikiye bölünmüs Azerbaycan derdi, yurd, el-oba hasreti bu poeziyanin toxundugu esas mövzu hesab olunur.

1979 - indiyadek

Mühaciret edebiyyatinin son merhelesi Güney Azerbaycanda islam rejiminin (1979) formalasmasi ile elaqedar baslamisdir.
Texminen hemin illerden etibaren keçmis Sovetler Birliyinde milli azadliq harekatinin güclenmesi, "yenidenqurma", "askarlia" va s. kimi siyasi prosesler demir perdenin tedricon aradan götürülmasine getirib çixarmis, bu ise mühaciretin yeni bir dalgasinin yaranmasina tekan vermisdir. Bu illerdo

mühaciretin yaranmasini sertlendiren esas amil, bir terefden, Vetenimizin güneyinde yasayan soydaslarimizin milli hüquglarinin tapdanmasi ile baglidirsa, diger terefden, Quzeyde milli-azadlig herekatinin güclenmesi, itirilmis dövletçiliyin berpa olunmasi (Azerbaycan Respublikasinin yaranmasi), azad, demokratik dúnya ile elaqe ve rabite ehtiyaclarinin reallasmasidir.

Muhaciret edebiyyatinin müasir merhelesinin özünemaxsuslugunu sertlendiren cahetlerden biri onun daha çox Güneydaki adabi potensiala soykenmasidir.

Bu merhelenin özünemexsuslugunu sertlendiren esas amillerden biri hamin merhalada Azerbaycanin har iki parçasinin - ham simalinin, hem de canubunun edebi potensialinin birge istiraki, istiqlalçiliq, vetençilik, dövletçilik dünyagörüsü zemininde Bütov Azerbaycan mefkuresini formalasdirmaq cahdi ile baglidir. Bu, olduqca mühüm ahamiyyet kesb eden ve mübaciretin keyfiyyetca yenilesmesini gösteren siyasi-medani amildir.

Azerbaycanin simalinda istiqlaliyyetin barpasindan sonra Azerbaycan türklerinin maskunlasdigi ayri-ayni ölkelerde teskilatlanma isleri süretlenmis, yeni-yeni markez, ocaq ve cemiyyetler meydana gelmisdir. Mahz bu teskilatlanma naticasinde Azerbaycan diasporunun güclenmesi milli-madeni markezlerin yaranmasi prosesini süretlandirmis, bu isa özlüyünde mühaciret adebiyyatinin inkisafina va yeni merheleye qedem qoymasina ciddi zemin hazirlamisdir.

Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin son merhalesinden danisarken onu temsil eden bir çox adebi saxsiyyetlerin uzun illik qürbet hayati yagasa da, edebi-kulturoloji fealiyyetlerinin müsteqil Azerbaycan dövletçiliyinin berpasindan sonra genislendiyini qeyd etmak lazimdir.

Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin çagdas marhelesi janr baximindan da zengin ve rengarengdir. Mövcud edebi nümunalar içerisinde poeziya, nesr, dramaturgiya, tenqid va edebiyyatsünasliqla bagli eserlere tesadüf olunur. Mühaciretin poetik irsi Hamid Nitqi, Mehemmedeli Mahmud, Turxan Genceyi, Qulamrza Sabri Tabrizi, Alirza Miyanali va basqalarinin adlar ile temsil olunur.

Onlarin poetik ve elmi eserleri edebiyyatimiza yeni mövzu va çalarlar getirmis, onu üslub baximindan zenginlesdirmisdir.

Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin son merhelasi özünün yayginligi ve çoxmekanliligi ile de diqgati colb etmekdedir. Bele ki, ager evvelki merhelelerde mühaciretin fealiyyeti, baslica olaraq, Türkiye, Fransa, Almaniya, Polsa kimi bir neçe ölke ile mehdudlasirdisa, son merhelede bu edebiyyatin planetimizin ekser dövletlerinde yarandigi müsahide olunmaqdadir.

Son illerde Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin diger türk xalqlarinin mühaciret edebiyyati ile alagesi genislenir. Bu elagelar güclendikce qürbatde türk dünyasinin vahid madeniyyet makaninin yaranmasi daha intensiv saciyye dasiyir.

Bu proses, sübhesiz ki, edebi düsünceden de yan keçmemis va qürbatde yaranan adebiyyatina mazmununa, xarakterine, ruhuna ehemiyyetli tesir göstermisdir. Mühaciretde yasayan Azerbaycan adebi sexsiyyetlerinin yaradiciliginda türkçülük amilinin güclenmesi, hamçinin bir çox mühacir türk ediblerinin Azerbaycan ünvanli yazilari bu tesirden qaynaqlanmaqdadir.

Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin sonuncu marhalasini saciyyalendiran digar mühüm va ferqlendirici cehat vaxtile vahid adebi mekan hesab olunan postsovet regionunun bu gün mühaciratin maskunlasdigi makana inteqrasiya olmasidir. Basqa sözle, Azerbaycanin istiqlaliyyete qovusmasi sovet imperiyasi dövriinün tebii miqrasiyasini birbasa mühaciretin adebi potensialina çevirmisdir. 1990-cI illerde Azerbaycani terk eden va mühaciretda edabi fealiyyatla mesgul olan yaziçilarin sirasinda asagidakilari qeyd etmek olar: Nuride Atesi, Azer Obilbayli, Vügar Demirbayli

Mühazirə-2

"Mühacirət ədəbiyyatının araşdırılması problemləri"

Mühazirə istiqamətləri:

1. Müstəqillik illərindən başlayaraq mühacirət ədəbiyyatının intensiv araşdırılması
2. Xalqların mühacirət ədəbiyyatı haqqında araşdırmaları
3. Mühacirət ədəbiyyatı milli ədəbiyyata qatdığı zənginliklər
4. Mühacirət ədəbiyyatı deyildikdə nə nəzərdə tutulu
5. Mühacirliyin ortaya çıxma səbəbləri

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
2. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
3. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
4. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
5. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Mühacirət ədəbiyyatı yalniz Azerbaycan bədii düşüncesine maxsus olmayib, dünya xalqlarinin bir çoxunun ədəbiyyatinin esas xüsusiyyətlərindəndir. Almaniya, Avstriya, Portuqaliya, Polsa, Macaristan, Hollandiya, Yunanistan, Çin, Suriya, Livan, Ofqanistan, Argentina, Uruqvay va b. ölkelerde mühacirat bu ve ya diger sekilde bas vermisdir. Bir sözla, mühacirat hadisasinden yan keçen

xalq va onun edebiyyatini tapmaq çox çetindir. Yalniz Amerika va ingilis adabyyatinda mühaciratin olmasi ila bagli rast gelmak olmur. Bununla bele, düsünürük ki, mühaciret bu ölkalerden de yan keçmemisdir. Bu mühaciretlerin çoxu XX esrde müharibaler, siyasi sistemlerin deyismasi naticesinde bas verib. Almaniyada fasizmin elinden bas götürüb mühaciret heyati yasayanlar çox olmusdur. Xüsusile keçmis Sovet siyasi sistemine daxil olan xalqlarin har birinin bedii düsüncesinda mühaciret hadisasi, bu ve ya diger sekilde bas vermisdir. Burada rus mühaciret edabiyyati asas yerlerden birini tutur. Rus xalqi öten esrde dörd mühaciret dalgasi yasayib; 1917-30-cu illar, 1941-1945-ci iller, 60-ci illerin sonlari. Bu mühaciret nümayendelerinin bir neçesi (A.Beliy, A.Kuprin, M.Svetayeva, A.Zinovyev, A.Soljenitsin ve b.) bir müddet sonra geri-vetene dönmüsler. Rus ingilabindan sonra M.Qorki de bir müddet mühaciretde yagamis va bu dövr onun yaradiciliginda mühaciret dövrü kimi saciyyelanir. Rus mühaciret adebiyyatinin nümayendelerinden V.Nabokov va A.Soljenitsin Nobel Sülh mükafatina layiq görülmüsler. ager rus mühaciret adebiyyatinin nümayendelari Avropa va Amerikaya üz tutmuslarsa, bazi avropali mühacirler ise keçmis Sovetlere siginmislar. lohennas Bexer keçmis Sovetlara mühaciret etsa de, bir müddet sonra geri dönmüsdür. Xilda Domin ise Almaniyadan iki defe mühacirat etmasina ragman, sona qeder qerar tuta bilmemis, ölkesine qayitmisdir.

Ayri-ayn xalqlarin mühaciret odebiyyati haqginda nozori aragdirmalardan aydin olur ki, mühacirot odobiyyati milli odobiyyatin ayrilmaz torkib hissosi olmagla müxtolif dóvrierdo vo formalarda tozahür etmigdir. Mühacirot odobiyyatinin dovründon, mozmunundan asili olmayaraq milli odobi-bodii fikri zonginiosdiron vo çoxçesidli edon faktoriardan biridir. Artig hami torofinden qebul edilmigdir ki, bir çox hallarda vetonindo "dügmon edobiyyati" kimi qolomo verilon bu edebi-bodii irs xalqin ümummilli irsinin ayrilmaz bir hissosidir. Mühaciret odebiyyati bir neço cohotden milli odebiyyata zonginlik gotirir:

-birincisi, milli odebi prosesden kenarda yaranmasina rogmen, onu temsil edir vo yagadir;

-ikincisi, milli edobiyyatin mövzu vo problematika konturlarini, yayilma arealini geniglendirir ve zenginlosdirir;

-üçüncüsü, milli edobiyyatin dünya odobiyyati ile bagliigina genig imkan yaradir;

-dördüncüsü, milli edebiyyat forqli dünyagörüglerin (siyasi, odebi, kulturoloji vo s.) sintezi goklinde meydana çixir;

-beşincisi, edebi-badii düsünconin integrasiya proseslorini güclendirir;

-altincisi, vetende yaranan edebi-bedii mehsullardan fergli seciyye dagimasina rogmen, ne zamansa yeniden vetene dónür ve ozúneqayidig funksiyasini yerine yetirir;

-yeddincisi, milli odebiyyatin dil baryerlorini agaraq daha da zonginlosdirir;

-sokkizinci, mühaciret edebi-nozeri irsi vetendo yaranan odobiyyata, hadisoloro forqli baxis sorgilayir; v.s

Əlbette, ümumen mühaciret edebiyyatina mexsus bu cür keyfiyyetierin sayini artirmaq da aragdirma boyu bu mesolelere yeri geldikce qayidacagiq. Ancaq bir meseleni xüsusi qeyd etmek gerekir; Azerbaycan mühaciret edobiyyatinin özünemoxsus xüsusiyyetlori, formalasma prinsiplori, merhele ve problemleri var. Bu ozünemexsusluqlar içorisinde mühaciret anlayisi da xüsusi yer tutur.

Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin arasdirma dövriyyesine daxil olmasindan sonra (öten yüzilliyin 80-ci illerinin sonlari) bele, bu anlayisin milli edebiyyat tarixçiliyimizdeki yeri, rolu ve mövqeyi hale de öz hollini tapmayib: mühaciret edebiyyati dedikde ne nezerde tutulur, onun togokkülu, morhelelori, númayondolorinin müayyenlosmosindo hansi prinsipler götürülür ve s. Melumdur ki, mühaciretin tarixi, ictimai-siyasi gorhi müxtelif zamanlarda insanlarin ya toplu, ya da tok-tok bir yerdon (konüllü, ya macburi) bagga yero köçmesi ile müayyen olunur.

Mühacirot tarixine baxdiqda mühacirliyin müxtolif sebeblerden (ictimai, siyasi, dini, könüllü ve s.) ortaya gixdigi aydin olur. Bugünün özündo belo mühacirotin müxtelif formalan tozahür etmekdadir. Indi
dünyanin daha qlobal olmasi mühacirotin xarakterini de deyisib, mühaciretin yeni formalari yaranib.

Internet ve çap resurslan indi yüz il ovvolki imkanlardan yerlo-göy qeder ferglidir. Mühacirotde yasayarag vetende, vetendo yasayaraq mühaciretde eserler de derc etdirmek mümkün olur. @ger sovet dövründo ölkoden konarda yaranan ve olkedo yazilaraq da kenarda dorc edilon esorlor mühaciret edobiyyati hesab olunurdusa, indi ferqli yanasmalar mövcuddur. 1971-ci ilde Fransanin Strasburq seherindo anadan olan diplomat qizi Olif Sofogin yagadigi yer hem Türkiye, hem de Avropadir. O, istenilon vaxt Türkiyaye qayida bilir, yaxud "Çarpeleng uçuran" romaninin müollifi diplomat oglu Amerikada yasayan X.Hüseyni iso mühacirot odobiyyatinin númayendosi hesab edildiyindon vatenine döno bilmir. @ger öten yüzilliyin 20-50-ci illorinde Sovetlerde yasayan yaziçi vo sairlerin xaricde derc edilen eserlori mühacirot edebiyyati nümunosi hesab edilib onun müellifi damgalanirdisa, bu gün bele bir problem yasanmir. Bütün bunlar onu gösterir ki, çagdas dövrdo mühaciretin forma ve mezmunu deyismisdir. Bele olan halda biz do mühacirot odebiyyati anlayisina yenidon baxmali, onun konturlanini, sorhadlerini ve xarakterini deqiqlosdirmoliyik.

Azorbaycan mühacireti edebiyyati tarixinin haradan baglanmasi ilo bagli odebiyyatsünasliqdaki elmi qonaotier de müxtolifdir. Prof. Vagif Sultanlinin mühaciret odebiyyatinin tarixini edobiyyatimizin tarixi qodor qedim hesab etmesindo do prinsip etibarile müoyyon bir qanunauygunlug var (Sultanli V. Azer-baycan mühaciret odobiyyati, B., 1998, s. 9). Görünür, ele buna göredir ki,

prof. V.Sultanli mühaciretin tarixini gedim odoblyyata aparmaqda tamamilo haqlidir. Xüsusilo Nosiminin mühacirot odebiyyatina aid edilmesi fikrini on azindan inkisaf etdirmok lazimdir. Lakin bezi deqiglosdirmelore ehtiyac vardir; bezen qürbot, kög, qaçqin, sürgün odebiyyatini da mühacirotin torkibino daxil etmok meyillerine rast golinir.Ancaq demoliyik ki, burada bozi sestosmelar olsa da, bu númunoler bütünlüklo mühacirot anlayisini ifade etmir.

Tarix boyu Azerbaycan alimlerinin, sairlerinin müeyyen isgallar neticesinde saslari Grebistandan, Hindis-tandan ve dünyanin müxtelif yerlerinden galmisdir. Hebibinin yaradiciliginin böyük bir hissesini Türkiyade keçirmesine regmen, naden onun, heç olmasa, mühaciretdeki yaradiciligini bu kontekstda öyrenmirik. Ömrünün bir hissesini Azerbaycanda yasamis e.Hüseynzada, .Agaoglu, A.lldirim va b. yaradiciligini mühacirete aid edir, ancaq eyni aqibati yasayan Hebibini, Zülalini, Sürurini ve b. kanarda qoyurug.

Azerbaycan arazilerinden kenarda (Hindistanda, Iraqda, Suriyada ve s.) yasayib yaradan sairlarin yaradiciligini hansi prinsipler esasinda oyrenmeyin, tedqiq etmayin zamani galmisdir. Qebul edek ki,"Azerbaycan edebiyyati tarixi" anlayisinin va buraya daxil olan nümayendelerinin yaradiciliginin hansi prinsiplerle öyranilmasi maselesinin özü de hala tam olaraq formalasmayib. Lakin bu problem haqda sonra...

Arasdirmalar gösterir ki, adebi mühacirat XX esr hadisasi olmayib, daha evvallere gedib gixir. Azerbaycan adebiyyatinin qadim va orta esrler dövründe mühaciret edebiyyati anlayigina uygun galan nümunaler çoxdur. Ona göra de adabiyyat tarixçiliyimizde bu problema yeniden baxmaq lazim galir.
Azerbaycan siyasi va adebi mühitinda zaman-zaman bir yerden diger yerlera mühacirlik bas vermisdir.

Ancaq bizde nadensa mühacirat dedikda daha cox siyasi sabablar baximindan ölkani terk edan mühacirlerin yaradiciligina müraciat edilir. Halbuki mühacirliyin yalniz siyasi meselelerden deyil, iqtisadi problemlerden de yaranmasi ile bagli faktlar vardir. Hetta tamamila sababsiz va könüllü olaraq bir yerden basqa yera kög ederek yazib-yaradan adebi saxsiyyatler de az olmamisdir. Bütün bunlara regman, Azerbaycan adebiyyatsünasliginda mühacirat adebiyyati dedikde daha çox XX yüzilin avvallerinden sonraki dövr nazerda tutulur. Dogrudan da, Azerbaycan siyasi va adebi mühacirati mahz bu dövrden baslayaraq intensiv sakilde tesekkül tapir va yeni marhale olaraq formalasir. Lakin bu o demak deyil ki, mühacirat adebiyyatini yalniz bu dövrle mahdudlasdirmaq lazimdir. XX asre qader mühacirlikla bagli (tarixi, ictimai-siyasi, adebi-badii rakurslarda) ager müayyen faktlar va nümunalerin olmasi ile bagli yeni faktlar, arasdirmalar bu probleme yeniden nezer salmagimizi sertlendirir. Xüsusile, XIV asrden baslayaraq (I.Nasimi de bura daxil olmaqla!) bir çox Azerbaycan sairlerinin Türkiyaya köç etdiyini görmak olar.

Öten yüzilliyin 20-ci illerinde Azerbaycan adabiyyati tarixçiliyi istiqamatinde fundamental arasdirmalar aparan ismayil Hikmat ölkeden kenarda yasayan sair, adib va alimler içerisinda Hamidi, Xelili, Hebibi, Hagimi, Süruri, Basiri, Matemi, Kisveri, Bidari, Sahabi, Panahi, Sahi, Acem Niyazi, Sah Qasim, Nami, Masum, Füzuli, Saib, Qövsi, Mesihi va b. adlarini çakir

Qeyd edek ki, XIX yüzil siyasi mühaciretinden sonra Türkiyeye geden sairler haqginda malumatimiz çox azdir. Bu istiqametden yanasdiqda mövcud rus ekspansiyasina qarsi mübarize aparan va asarlerinda ideloji cebhe açan Seyid Nigarini göstermak olar. Seyid Nigarini XIX yüzillikde Azerbaycan mühaciretinin en görkemli nümayendesi hesab etmak olar. O, avvelca Amasiyada Seyx Ismayil Siracaddin Sirvaninin müridi olduqdan sonra Qarabaga dönmüs, bir müddet sonra isa siyasi sabebler üzünden yeniden mac-buren Türkiyeye-Amasiyaya getmis, orada yasayib yaratmisdir. Samaxi komendanti ermeni Medetov terefinden vateninden uzaqlasdirilmis, evvalca Ahiskaya, sonra isa Amasiyaya yerlesmisdi. .Caferoglu da yuxaridaki fikrinde mahz I.Sirvani ve S.Nigarini nezerda tuturdu.

Nigarinin seirlerindaki milli ruh va mühacir ruhunun yasadilmasi onun tamamila mühaciret adebiyyati nümayendesi hesab etmaya asas verir. Ancaq S.Nigari Amasiyada yagayib yaradan tek Azarbaycan sairi olmamisdir, yoxsa tedqiqatçi professor burada yaranan adebiyyati Azeri seir maktebi hesab etmezdi. E.Ceferoglu bu gairler içerisinde Sadi Qarabagi va Seyid Nigarinin oglu Seracinin de adlarini gekirveseirlerinden nümnelr veri.yülmhaciretil tediatoinin nin de iginde olduie mühaciret arasinda ideya yaxinliginin oldugunu bildiren e.Caferoglu yazirdi: "Amasiyali Azeri sairlerinin ruslara qarsi mücadilesi son on iki ilde Türkiyeye panah gatiren mühacir Azeri ziyalilari arasinda daha genis yayilmisdi. istanbulda nesr edilen Azeri istiqlal mücadilesi metbuati bu adabi-siyasi makteba genis yer vermakla milli mücadilanin daha da qüvvatlenmasina xidmat etmisdir"

Bu da var ki, mühaciretde olanlarin hamisi aserlerinde vaten idealini yasatmamis, bazen isa yaradiciligini davam etdirmemisdir. Sübhesiz, XX yüzile qader olan mühacirlerin yaradiciliginda bu xüsusiyyet az inkisaf etmisdir. Yani onlar mühaciretde yasasalar da, eserlerinde daha çox qürbatgilik, hesret motivleri yer almisdir. Lakin eyni vaziyyetle XX esr mühacirleri arasinda da qarsilasmaq mümkündür. Azerbaycan mühaciret edebiyyatinin iki meshur nümayendesinin yaradiciligina nazer salag: bunlardan biri O.Hüseynzade ager Türkiyade çox az yazmissa, digari e.Agaoglu son derace zengin va mahsuldar yaradiciliq yolu keçmisdir. Ancaq her ikisinin eserlerinde diger mühacirlerimiz kimi, Azerbaycan ideali tesvir edilmayib. Belelikle, mühaciret edebiyyati anlayisi ve onun tesekkülü problemlerine nezer salarken bir çox meselelerin hele de hellini tapmadigini görürük. Bu meseleleri arasdirmaq, bütün daslari yerina qoymaq

mühaciretsünasligimizin yeni aragdirma merhelesinin esas obyektlarinden biri olmali, adabiyyat tarixçiliyndeki yeri, mövqeyi, nümayendaleri, marhele ve problemleri fundamental sakilda yenidon arasdirimalidir.

Mühazirə

"Legion ədəbiyyatı"

Mühazirə istiqamətləri:

6. Legion ədəbiyyatının özünəməxsus xüsusiyyətləri
7. Azərbaycan legion ədəbiyyatı siyasi mühacirət dünyagörüşünün bədii ifadəsi kimi
8. Müharibə dövründə 'Milli Birlik' Azərbaycan qəzetlərində materialların çapı
9. Aparıcı janr olan poeziya
10. Şeir formasının populyarlığı, ağızdan-ağıza düşməsi

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

6. Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
7. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
8. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
9. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
10. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Azerbaycan legionerleri

XX osr tariximizin bu güna qador öyronilmayen bir dövrünün arasdirilmasi, sübhosiz ki, ahomiyyotlidir. Azorbaycan Xalq Cümhuriyyati zorla devirildikdon sonra Azorbaycanda möveud rejima qarsi güclü mübariza aparilmisdir. Milli dövletçiliyin qorunmasi, yeni rejimin xalqin milli-monavi dayorlarini inkar haddina çatdirmasi ölkoda ciddi problemlor yaradir, insanlarin müqavimat gücünü artirirdi.

Sovet sisteminin qanli terror üsuluna osaslanmasi ohalida bu rejima qarsi barismazliq mövqeyini güclondirirdi,formalasmagini yalniz 1941-1945-ci illaro aid etmak tarixi hadisolora obyektiv yanasmamaqdan iroli galardi. Belo ki, obyektiv tarixi yanasmanin on dogrusu,

1920-ci ilin 28 aprel hadisolori, hamin gün Azorbaycanin bolseviklar torofindon isgal edilmasidir. Mahz homin hadisalardan sonra Azorbaycanda çoxiu sayda silahli üsyanlar basladi, xalqin ayni-ayri bölgalarda sovet rejimini

devirmak cohdlori oldu. Zorla kollektivlosma, amansizcasina hayata keçirilan sonayelosma, Stalinin birbasa basçiligi ila aparilan kütlavi terror hadisolori insanlarin yaddasinda dorin izler buraxmisdi. Tosadüfi deyildi ki, imkan yarandigi halda ahalinin bu naraziligi uza çixir, yeni mügavimat formasi alirdi.

Oslinda sovet dövlotinin uzun illar apardigi tobligatin negativ hallari da ortaya çixdi. Bela ki, sovet tabligat masini sovet osgarini "öz sosialist vatonina sadaqatli", "Kommunist Partiyasina darindon bagli", "asl sovet patriotu" kimi togdim etsa do, bu realliqda aksini tapmadi.

Tesadüfi deyildi ki, minlarla sovet asgorinin alman fasistlorina taslim olmasini va onlarin mövgeyina keçmasini gizlatmak da mümkün olmadi. Sayi milyondan çox olan sovet osgorinin Vaton müharibasindo "sosialist votoni"no qarsi silahli mübarizoyo baslamasi qaçilmaz faktlardir. Insanlarin cobhoni dayismosinin osas baslica sababi adamlarin azad demokratik qaydalarla yasamasina sorait yaratmayan Stalin rejiminda, sovet sosialist sistemindo idi.

Diger teretden, Azerbaycan legionerlerini heç bir cohate gore tasizmla,nasional-sosializmla baglamaq olmaz. Onlarin foaliyyatini ikinci Dünya müharibasi illerinda Sovet Ittifaqinda yaradilmis "kommunist niqabli", "Azad Almaniya" toskilati da eynilosdirmak düzgün deyildir. Azorbaycan legionerlarinin 1943-cü ilda, Berlindo keçirilon qurultayi onlarin apardiqlari mübarizenin bilavasita Azerbaycanin müstagilliyi ila bagli oldugunu göstordi. Eyni zamanda, Azerbaycan legionerlarinin va "Milli Azarbaycan Komitosi"nin almanlarla yaxinhiginda ciddi nöqsanlar axtararkan, digar Qarb dövlatlarinin da Stalini desteklomasina hamin mövqeden yanasilmalidir. Bu, ham da onunla izah edilir ki, müharibanin baglanmasinda hor iki rejimin (sovet, fasist), dünyada hegemonluq istakleri baslica rol oynamisdir.

Azerbaycan legionerlari ümidlorini yalniz Hitlera baglamamisdilar, onlar müharibenin sonlarinda AB$ va Böyük Britaniya ila alaqaler qurmaga çalisib öz siyasi vazifelerini reallasdirmaq, Stalin rejimi ila mübariza niyyatinda idilor. Nohayet, Azarbaycan legionerlarinin fealliyyetini arasdirarken asagidaki

- 1920-ci ilda isgal edilmis, sonradan Sovet Ittifaqina qatilmis Azerbaycan Respublikasinda möveud olmus bolsevik rejimi xalqin milli müstaqilliyini almis, onun azad bir dövlot formasinda inkisafina imkan vermamisdir;
- Stalin rejimi azad sözü, azad matbuati, azad fikri bogmus, ölkado terror rejimi yaradilmisdir;
- Sovet rejimi kendlilerin, fohlalerin, ziyalilarin hüquglarini alindan almis, onlari özünün saxta tabligat silahina çevirmisdir;
- Azarbaycan xalqi, digar sovet xalqlari ila birga imkan düsorso, möveud rejimi devirmaye daim imkan axtarmisdir;
-ikinci Dünya müharibasinin baslanmasi ila formalasan Azarbaycan legionlari çatin saraitda olmalarina baxmayaraq, mülli müstoqilliyimizin qazanilmasina,

Almaniya hökumati tarafindon taninmasina çalismis va buna nail olmuslar; illorindo Almaniyada foaliyyat göstaren
Azerbaycanin ayri-ayni siyasi xadimlorinin va nüfuzlu herbçi-legionerlerinin kömeyi ile minlorlo yurddasimizin hayati xilas edilmisdir;
- Azarbaycan legionerlorinin 1943-cü ilda Berlinda Milli Azorbaycan Qurultayinin keçirilmasi mühüm tarixi-hadisa olmusdur. Bela ki, hamin qurultayda Azarbaycanin müstoqil dövlat olmasi fikri xüsusi vurgulanmisdir;
- 1945-ci ilin martinda Azərbaycan legionerlərinin böyük fəaliyyəti naticasindo Almaniyanin Azerbaycanin müstoqilliyini tanimasi mühüm tarixi hadisadir;
- Azerbaycan legionerlerinin Almaniyada matbuat orqanlarni yaradib tariximizi, adabiyyatimizi, madaniyystimizi tablig etmalari böyük ahamiyyata malikdir;
- Azorbaycan könüllülerindon ibaret nizami herbi hissolerinin yaradilib ugurlu döyüslar aparmasi çagdas durumumuzda ordu quruculugu va ganc nasilda döyüskanlik, gorxmazliq hisslerinin talqin edilmasi baximindan taqdiralayiq haldir.

Sübhesiz, Azerbaycan legionerlarinin tarixi ahamiyystini onlarin maglubiyyati, yaxud galabasi ila müayyenlasdirmak düzgün olmazdi. Hansi naticadan asih olmayaraq onlar güclü qüvvaler formasinda Azerbaycanin müstaqilliyi xattini yürütmüsler.

Azarbaycan legionerlori sovet rejimi aleyhino yönoldiyindon, Stalinin üsul-idarasi ile banismadigindan, xalqimizin milli-müqavimat gücünü ortaliga goydugundan Azarbaycan tarixinda sarafli yer tutmaga layiqdir.

Berlinde Azerbaycanin Milli Birlik Maclisinin orqani olaraq "Milli Birlik" jurnali da nesr edilirdi. Ayliq olaraq çap edilen jurnalda (1000 nüsxe tirajla) resmi malumatlarla yanasi, Azerbaycanin tarixi, müsteqilliyi ile de bagli yazilara rast galmak mümkün idi. Jurnalin redaktoru Celil isganderli, aparici müallifleri enver Qaziyev, Cabbar Mammadov ve Letif Kerimov idi.

"Siqnal" jurnali 1940-ci ilden, Berlinde ayda bir defe rus dilinde nasr edilirdi. Jurnalin bas redaktoru Vilhelm Reets idi. Jurnalin 1944-cü ilde çap olunmus 12-ci sayinda asagidaki basligli yazilar vardi: 1) "Seherde döyüs. Azerbaycan könüllüleri serqdeki gizli teskilatlarla mübarize aparirlar". 2) "O biri terafe. Ingilis, Amerika qezet ve jurnallarindan". 3) "Xirdalanmayan rubl" - N. S. Leskovun hekayesi. 4) "Böyük imperiya - Alman dövletinin taleyi". 5) "Leyli ve Macnun" - Nizami Gencavininnin aserlerinden". 6) "Naperekor vraqam - Alman demiryolçularinin hayati va mübarizesi". 7) "Orqanin sasi - Emmanuiel Reyndlyayin magalesi". 8) "Oz torpaginda" - "Xüsusiyyatçi kendçi - ölkenin çiçeklenmasinin girovudur". 9) "Volqa oglu" - Könüllü öz döyüsçü yoldasi haqqinda".

Jurnalin 4-cü sahifesinde mayor ebdürrehman Fatelibayli Düdenginskinin qahramanliji, döyüs sücaeti haqqinda maqale va onun zabit formasinda fotosu verilmisdir. Mayor haqqindaki maqale bu sözlerde yekunlasir: "Mayor döyüsen ve öz xalqinin inamli ogludur. Bele insanlarin yolu bir dafe va hamiselik müayyanlesir. Xaraktersiz siyasi opportunizmi inkar eden mayor deyir: "Biz türk menseli xalqia, bele olmusuq ve hamiselik de qalacagia".

Avropanin yasayib qalmasi ugrunda Almaniyanin apardigi mübarizede böhran yaranmis ve bazi müttefiqler inamlarini deyisdiler, naticade cebhelerdeki ordu hisselari geri çekildiler. Lakin heç zaman, bir saniye bele, mayor Fetelibaylinin va onun döyüsçülerinin qetiyyetinde tereddüd yaranmadi. Azerbaycan daglarinda "inam" sözü müqaddesdir va bundan ötrü öz canlarini bela esirgamirler.

Jurnaldaki isarelanmis 3-cü fotonun izahi bela tesvir olunurdu: "Bütün ölkade xalq desteleri yaratmaga cagrilmisdir. Bu foto Adolf Hitlerin çagirisindan sonra çekilmisdir. Yaxinlarda formalasmaga baslamis desteler oz faydasini vermaye baslamisdir".

Belelikle, Almaniyada fealiyyet gösteren, vetenlerini bolsevik istilasindan xilas etmeye çalisan azerbaycanlilar hem öz dillerinde metbu orqanlar çixarir, qezet, jurnallar, kitablar çap edirdiler, hem de basqa gezet ve jurnallarda onlarin qehremanligi ve ugurlu döyüsleri haqqinda malumatlar derc olunurdu.

Azerbaycan irtibat qarargahina verilmis mahdud selahiyyetlere baxmayaraq, e. Fatelibaylinin zekasi va tükenmaz enerjisi sayasinde qisa bir zamanda, o zaman Azerbaycan legionunun orqani olaraq nasr edilen "Azerbaycan" qazeti yaninda sivillar masalalari ile mesgul olan "Mittelsteile", yeni teltif, tercüma ve negriyyat islerine nezaret eden elmi göbe könüllülerin milli terbiye isleri ile ugrasan "Milli Birlik" macmuesi nesre baglamis ve fealiyyet göstermisdi. Bütün bu fealiyyetler qisa bir zamanda müsbat va fexr olunacaq neticaler vermaye baglamis, Azerbaycan legionuna daxil olan birliklerde yüksek bir milli ruhun yaranmasina tekan vermisdi.

Mühazirə-4

“Azərbaycan mühacirət poeziyasında milli istiqlal motivləri”

Mühazirə istiqamətləri:

11. Azərbaycan mühacirət poeziyasının yaranması və formalaşması
12. Klassik mühacirət poeziyasında milli istiqlal problemi
13. XX əsrin əvvəllərində və I Dünya müharibəsində Amasiyaya mühacirət gedən azərbaycanlılar

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

11.Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
12.Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
13. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
14. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
15. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

XX yizilin 20-ci illerinda yaranan mühacirat poeziyasi özünün yeni merhalasini yasamisdir. Ozü da mühacirat poeziyasimin inkisafina takan veran amillardon biri mühacirat matbuatinin yaranmasindan sonra mümkün olmusdur. "Yeni Kafkasya", "Odlu yurd", "Türk amaci", "Azarbaycan yurd bilgisi" va s. dorgilarin nasr olunmasi ila milli istiglal ruhlu seirlar ortaya fixmisdir. Maraglidir ki, "Yeni Kafkasya"nin ilk iki sayinda Э.Cavadin "Qalx" va "Milli bayragimiza" seirlari darc edilmis-dir. Azarbaycanda yaçayan çairin milli ruhlu seirinin verilma-sinin iki sebabi ola bilardi; birincisi, .Cavad Cümhuriyyst sairi kimi milli istiqlal ruhlu seirlarin müallifi olduguna, ikincisi, redaksiya hala öz atrafina milli ruhlu sairlar toplamaduna göra. Yalniz derginin üçüncü sayinda "K.T." imzast ila "Kork" seiri çap olunmusdur ki, bu da artig mühacirlarin özinün içinda milli ruhlu seirlarin yazildigini gösterir. Masalo burasindadir ki, "K.T." imzasi Gültakina aiddir. Daha dogrusu, "Yeni Kaflas-ya"ni latin qrafikasina çevironiar imzani düzgün oxumamisdir, imza "G.T." kimi oxunmalidir. Taqdim olunan seir isa Gültakinin "Buzlu cahannam" kitabina daxil olmusdur. "Kork" seiri talaba Gültakinin "Yeni Kafkasya"da darc edilan ilk seiridir.

Seirin tarixi Gültakinin Bakida nasr edilan "Buzlu cahannam" kitabinda sahv olaraq 1925-ci il kimi gösterilir. Aslinda bu sahv "Buzlu cahannam"in Istanbul nasrindan irali galir. Halbuki scir ilk dafa "Yeni Kafkasya"nin 1923-cú il 2-ci sayinda isiq üzü görüb. Seirda isgalçiya qarsi nifratla yanasi, düsmani girkin niyyatindan fakindirmak meyli da özünü göstarir:

Yaklasma ey zalim kahreder seni,
Kalbimden yükselen figanimdan kork!
Getirme yurduma sen desiseni
Her seyden pak olan vicdanimdan kork!

Əlbattə, Türkiyada Azarbaycan poeziya maktabinin bunca tez formalasmasinin müoyyen asaslan vardi va yeni deyildi. XX asrin avvallarinda va Birinci Dúnya savaçinda Amasiyaya müha-cirato gedan azarbaycanlilar arasinda artiq bu seir maktabi ya-ranmisdi. A.Cafaroglu hatta bu seirlardan

müayyan nümunalar da gatirir. Bu nümunalar Cümhuriyyat dövrü Azarbaycan poezi-yasi ila çox yaxindan saslosir:

Ey sevgili övladlarim, atrafimda toplaniniz,
Ag mamali gül tanimi düsmanlardan qurtariniz.
Ana vatan faryudini iyi dinla, ey türk oglu.
Qafgaz, Iran bahri-Xazar, qapilari Turan yolu!

Gültakinin seirlarinda istiglal duygusu, milli ruhun enerjisi gadar tükanmaz olmusdur ki, hatta özü Sovet rejiminda repres-ya olunmasina ragmon, seirlari 1948-ci ildo istanbulda "Buzlu hannam" adi ila kitab olaraq basilmisdir. Bu, har seydən avval, onun seirlarinin mazmunu, enerjisi, milli duygunu va istiqlal ruhunu yasatmasindan irali galirdi.
Gültokinla yanasi, milli mühacirat saraitinda istiqlal va mücadila ruhunda seirlor yazan sairlerdan Sananin, Suud Safvetin va b. adini da xüsusi qeyd etmak lazim galir. Sananin yazdigi "istiqlal sahidlarina" seiri yurdsevarlara, vatana, torpaga baghliq aydin sakilda ifada olunur:
"Ölürük, yasasin istiqlal" - deya.
Qalxin, ey malaklar, bir lahza susun,
Süslayin aflaki salama durun.
istiqlal ediniz can fadalari
Bununla belə, Gültəkin və Sənanın mühacirət poeziyasının ömrü çox qısa olur.
Mühaciratda öz seirlarinda Azarbaycan idealini yaçadan sairlardan biri da Abay Dagli adi ila taninan Camil Agayevdir.
Susada dinyaya galan (1906) Camil Agayev Ikinci dinya müha-ribasi zamani legioner hayati yasayir va yalniz 40-c1 illarin sonlarinda Ankaraya galir. Almaniyada "Onlar türklardi" roma-nini, daha sonra "Sakarya", "Atatürk", "Ata anilan" kimi pyes-larini, poema va seirlarini yazmisdir. Abay Dagli bütin qalbi ila mühaciratda oldugu illarda votanini, onun daglarini, tobiatini vasf etmis va ona qovusmaq esqila yasayib yaratmisdir:

Bir çiçak vardir ki,
heç zaman solmaz.
Ona zaval galmaz va son goyulmaz;

Mühacirat poeziyasinin görkomli nümayandalarindan biri Alazan Baycan (1913-89) mühacirata 30-cu illarin avvallarinda getmisdir. Osl adi Haci Hasonzado olan A.Baycan Qazaxda do-gulmus, 30-cu illarin repressiyasindan yaxa qurtarmaq üçün av-valca irana, sonra isa Türkiyaya getmis, daha sonra isa

Almani-yada yasamisdir. Yaradiciliga vatonda baslayan (1926) A.Bay-canin seirlarinda V.Sultanlinin da yazdigi kimi S.Vurgun tosiri aydin görünmakdadir:

Çoxdan bari yaraliyam,
Dostlarimdan araliyam,
Bilsinlar ki, vafaliyam,
Didaginlar dardsiz olmaz.

Goründüyü kimi, mühacirat adabiyyatinn əlkadan kanarda yaranmasina rogman, Azarbaycan adabi prosesinda bas veran hadisalarla alaqali olmasi va Vatanda yaranan adabi nümunalerdan tasirlanmasi va müayyan maqamlarda tasir etmasi milli adabi-badii düsúncani bütövlasdirdiyi kimi, onun qaynaqlarini da aydin edir. Lakin lazim idi ki, bununla yanasi, ham do aks proses bas versin; yeni mühaciratda yaranan asorlar da Vatana galsin va adabi prosesa tasir göstorsin. Bu isa baş vermir, ölkanin qapali olmasi kenardan bu cür edabi mahsullarin galmasina imkan vermirdi. Yalniz bir müddat sonra bu proses bas verir, siyasi sistemin bir qodar yumsalmast naticasinda mühacirat adabiyyati müxtalif vasitalarla geriya-vatana dönür...Müstagillik dövründa isa bu badii matnlar Azarbaycan adabiyyatinin aynilmaz tarkib hissasina gevrilir. Bu gün bu matnlorsiz Azarbaycan adabiyyatini tasavvür etmak bela mümkün deyil.

Mühazirə-5

"Qurban Səid yaradıcılığı mühacirət ədəbiyyatı kontekstində"

Mühazirə istiqamətləri:

14. Qurban Səid Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi
15. Yaradıcılığı
16. Altüntac romanında insanların iztirablı həyatı
17. Yazıçının bədii yaradıcılığında xüsusi yer tutan Əli və Nino romanı

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

16. Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
17. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
18. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
19. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
20. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Qurban səid yaradıcılığı mühacirət ədəbiyyatı kontekstində.

XX asrin evvallerinden etibaren Azerbaycan Mühaciret edebiyyati da yaranmaga baglamisdir. Azerbaycan Mühaciret edebiyyatini müxtelif ictimai-siyasi sabablarla bagli ölkemizden ayri-ayri xarici ölkelere gederek orada yaçamaga macbur olan yaradici qüvveler formalasdirmislar. Bu sebabler sirasinda çar Rusiyasinin müstemlekaçilik siyasetine aks mövqede dayanmaq, Azerbaycan Xalq Cumhuriyyetinin yaradicilarinin bolsevikler terefinden teqib edilmesi mühüm yer tutur. Ikinci Dünya Müharibasi zamani meydana çixmis asirlik ve sürgünlük hayati da mühaciret edebiyyatinin inkisafinda müeyyen rol oynamisdir.

Mühacire edebiyyatinda veten hesreti, qürbet duygulari, tarixi hadisalere forqli adebi baxis meylleri qüvvetlidir. Çetin seraitde yaranan mühaciret edebiyyati eyni zamanda Azerbaycani dünyaya tanidmaga da xidmet etmisdir.

Hayatlarinin esas dövrlerini Türkiyede keçirmis Oli bay Hüseynzade (1864-1940), Ohmed bay Agaoglu (1869-1939), Mehemmed Omin Resulzade (1884-1955), Almas ildirim (1907-1952), Fransada mühacir heyati yasamis Ummülbanu (1905-1992), Almaniyada yaziçi kimi taninmis Qurban Said (1905-1942) va basqalari Azerbaycan Mühaciret edebiyyatinin görkemli nümayendeleridirler.

Azerbaycan Mühacirat edebiyyatinin esas simalarindan olan Qurban Seidin asl adi Mahemmed esad baydir. O, 1905-ci ilde Bakida anadan olmus, ilkin savadini burada almisdir. Qurban Said 1920-ci ilde atasi ibrahim bay Arslanoglunun Azerbaycani terk etmesi ila alaqedar olaraq ailesi ile birlikde ölkeden getmali olmusdur. Hayatinin çox hissesini Almaniyada yasayan Qurban Saidin Berlin Universitetinda tehsil aldigi güman edilir. " Serqde neft va qan" eserinde edibin yasadigi dövrün manzerasi canlandirilmis, onun ailesinin ve özünün tercümeyi-hali ile bagli hadisaler öz eksini tapmisdir.

Qurban Səid iyirmidən çox ədəbi, tarixi, siyasi və publisist əsərlərin müəllifidir. Onun "Məhəbbət və neft", " Manulela", povestlərində ciddi həyat həqiqətləri və sevgi macəraları əks etdirilmişdir. Qurban Saidin " Altüntac" romaninda sürgünde Con Roland leqebini qebul etmis Abdülkarimin va onu ahate eden insanlarin iztirabli heyatindan söz açilir. Son vaxtlarda askar edilmis " Sevgiden bixabar kisi" romaninda müellif Veten ve qürbatle alaqadar matlebleri diqget markazina çakmisdir. Asardan nümune verilen asagidaki parça Qurban Seidinin vaten anlayisinin esl manasini baça düsmaye imkan verir : " Vatansiz hayat bos va manasizdir. Yalniz veteni itirdiyi zaman insan onun qadrini bilir. Ozab va lanat vatensizlerin taleyidir "

Yaziçinin badii yaradiciliginda xüsusi yer tutan " Əli ve Nino" romani (1937) Azerbaycan Ədebiyyatinda sanballi va ehamiyyetli edabi hadisa sayilmaga layiqdir. eserda XX esrin avvellerinin mürekkeb ictimai-siyasi hadiselerinin asasinda Azerbaycandaki milli istiqlal mücadilesinin facieli aqibeti qeleme alinmisdir. Romandaki elixan obrazi konkret tarixi dövrün ersaye getirdiyi yeni tipli Azerbaycan gencliyinin seciyyavi nümayendesidir.

Alixan dünyavi düsünce ile milli teessübkesliyin vehdetini özünde camlasdiren banzersiz suret kimi yadda qalir. Neft Bakisinda yasayan Olixanla gürcü qizi Ninonun sevgisinin tesviri Qurban Seidin Serq-Qerb münasibetlerini genis planda aks etdirməsinə imkan yaratmışdır.
"Əli va Nino" romani zahiren bir mahabbat romanidir; asilzada gúrcü qizi Nino ila xan oglu ali xanin gargiligli mahab-batini aks etdirir. Dúnya arenasinda da çox zaman roman bu mövgedan qiymatlandirilir va bu mahabbati bir Romeo va Cülyetta sevgisi kimi dayarlandirirlar. Eslinda isa bugünadak asardan, buradaki hadiselerdan daha çox romanin müallifi haqqinda va onun bir mahabbat romani olmasi barada söhbatlar getmisdir. Romanin darin mazmunu, ictimai ehomiyyati, tarixi hadisalarin realligi, Azarbaycan badii düsüncasinin fenomenina çevrilmasi xüsusiyyatlari isa bir kanarda qalmisdir. Halbuki roman Cümhuriyyat dövrü Azarbaycan ictimai mühitinin, tarixi hadisolarin badii sintezinin ifadasi kimi diqgati çakir. Ola bilsin ki, "Əli va Nino" romani bit Avropa oxucusu üçün mahabbat romant hesab olunsun, lakin bizim adabiyyatsünashigimiz bu asari büttin yönlardan tahlil etmali, asl dayarini vermalidir.

"Əli va Nino"nu birmanali sakilda mahabbat romani-iki bir-birina zidd qütbda dayanmis asiqlarin romani hesab etmak olmaz, fünki asarda bu süjet xatti ila yanasi ikinci bir süjet da paralel olaraq inkisaf edir: bu da ali xanin Cumhuriyyata sevgisidir. Bu iso asorin janrinin haçalanmasina gatirib çixarir, yani tarixi roman janninin da elementlari burada açiq-aydin görtinür.

Mühazirə-6

“Mühacirət mətbuatının yaranması və formalaşması.“Yeni Kafkaziya” dərgisində milli ideal”

Mühazirə istiqamətləri:

18. Mühacirət mətbuatın yaranması
19. Azərbaycan mühacirət mətbuatının ən genış yayıldığı Türkiyə
20. Almaniya, İngiltərə, Fransa, Polşa və digər Avropa ölkələrində qəzet və jurnalların nəşr olunması
21. Milli əqidənin ifadəçisi olan mətbuat orqanlarının nəşri
22. Türkiyədə işıq üzü görən mətbuat orqanları

23.Yeni Kafkaziyanın nəşri böyük siyasitarixi əhəmiyyətə malik hadisə kimi

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

21.Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
22.Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
23. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
24. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
25. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Mühacirət mətbuatının yaranması və formalaşması. Yeni Kafkaziya dərgisində milli ideal

Azarbaycan mühaciratinin formalasmasi, taskilatlanmasi va milli istiqlal ideyasini davamli olaraq sürdürmosi isinda ilk olaraq matbuatin yaranmasi lazim galirdi. Bu, her zaman bela olmusdur; xalqin, millatin taskilatlanmasi bir ideya, amal ugrunda istiqamat-lanmasi yönünda, har seydan avval, onun "göran gözü, esidan qulagi, danisan dili"nin olmasi garakirdi. Azarbaycan mühacira-tinin formalasmasinda da bu amil asas rol oynamisdir. Na qadar ki, mühaciratda azarbaycanhilarn özlarina maxsus matbuati formalasmamisdi, o vaxta qadar mühacirlar daginiq, bir ideya va amal ugrunda mübariza aparmagda gatinlik gakirdiler. Ela ki, M.Ə.Rasulzada Istanbula geldi, dathal motbuatin yaranmasinin vacibliyini dork ederek mühacirst metbuatuu yaratmaq yolunda çalismalara basladi. O, dark edirdi ki, indi informasiya, motbuat astidir va matbuatsiz milli ideya ugrunda taskilatlanma va müba-riza aparmanin perspektivi yoxdur. Maraqhdir ki, mühacirat mat-buatirun banisi milli motbuatin asasini qoyan H.Zardabi haqqunda yazdigi "Azarbaycan matbuatirin piri" maqalasinda matbuatin xalqin, millatin formalasmasindaki roluna verdiyi qiymat ela mühacirət mətbuatına və onun özünə aiddir.

Məhz buna göra da istanbula galarkon M.Ə.Rasulzadanin ilk gördüyü islardan biri mühacirat matbuatini yaratmasi olur.

1923-cü il sentyabrin 26-da Türkiyanin istanbul sahorinda "Yeni Kafkasya" dorgisinin ilk sayi çixmaqla mühacirat matbuatinin asasi qoyulur. Darginin çixmasi mühacirlarin Azarbaycanin istiqlal davasini sistemli, ardicil, mütasokkil aparmasinda, nazari va informativ cahatdan toplumu formalasdirmasinda olduqca ahomiyyatli rol oynayir. Bununla da, Azarbaycan mühacirotinin yetmis illik bir dövrünün matbuatinin çixmasina start verilir.

"Yeni Kafkasiya"nin nasr olunmasi artiq Sovet Azarbaycanina paralel olaraq xalq milli idealinin yasadilmasi va milli istiglal ideyasinin aparilmasi demak idi. Aydin bir proqrama malik dar-ginin siyasi, ictimai ahamiyyati oldugundandir ki, M.B.Mom-madzada yazirdi: "Yeni Kafkasya" böyle milli bir imanla ise

baslayarak, Azerbaycan, Kafkasya ve esir türklerin milli istiklal davasini taritmaga girismis ve Türkiye efkari ümumiyyesini hazirlamaga baslamisti.

"Yeni Kafkasya" ham də bütün türklorin mühaciratda çixardigi ilk jumnal kimi yadda qalir. Darginin masul müdiri olaraq Seyid (Mahammad) Tahirin adi getmis va bu 1924-cü ila qadar davam etmisdir. "Jurnalda imtiyaz sahibi, müdir kimi avvalca Seyid Tahir, sonra Əhmad Haqqinin adi göstarilsa da, aslinda naşrə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə rəhbərlik etmişdir.

"Yeni Kafkasya" adabi, ictimai va siyasi bir macmua olaraq yaradilmisdir. Lakin macmuanin xabarlarinin, hatta adabi materiallannin da siyasi içarikli oldugunu nazara almis olsaq, onun bas
problemlari oldugunu söylamak olar. Bununla bela, bolsevik istilasi altinda olan Qafgaz xalqlan va Rusiya türklarinin de azadlıgi ugrunda çaba göstaren matbuat oraganlarindan biridir: "Yeni Kafkasya" böyle milli bir imanla isa baslayaraq Azarbaycan, Kafkasya va asri türklarin milli istiqlal davasini tanitmaga girismis va Türkiya afkari ümumiyyasini hazirlamaga balamisdi".

"Yeni Kafkasya" dergisinin asas mövzusu Azarbaycanin istiqlalidir. Bu mövzu iki istiqamatda öz aksini tapmisdir; siyasi-ictimai maqalalarda va badii adabiyyatda. Badii asarlar dedikda isa, Mirza Balanain üç, Azarbaycanli Fuadin va "Mim"in (bu da M.B.Mammadzadanin imzalarindan biridir) bir hekayasini nazara almasaq, eksariyyati seirlardan ibaratdir. Dargida cami 49 seir vardir; bu seirlarin hamisininin mövzusu, demak olar ki, vaten, xalq, onun istiqlalindan ibaretdir. Bu seirlarin 21-i Gültakinin, Hüseyn Cavid, Gülsaren, Nafia Sükrü, SinanA aiddir.

Darginin 1-ci sayinda H.Cavadin Osmanli sahidlerina hasr edilmis "Qalx", sonraki saylarda isa "Milli bayragimiza", "San aglama", "Bir gül akdim", "Nadan yarandun", "Al bayraga" seirlari darc edilmisdir. Bu seirlarin hamisi darginin I-ci ilinda çap olunmusdur. Azarbaycan mühacirat adabiyyati: tasakkülú, problemlari, saxsiyyatlari Dogrudan da. Ə.Cavadin "Yeni Kafkasya"da çixan seirla-rinin heç biri bolsevizma qarsi yazilmamisdir. Bu seirlar sadaca milli ruhlu oldugu üçün redaksiya öz sahifalarinda ona yer vermisdir.

"Yeni Kafkasya" dargisinda darc edilan digar seirlarin müallifilari adabi mühitda o qadar de taninmirdi. Buna baxmayaraq, bu seirlar özünün siyasi kosarliliyi, milli istiqlal ruhu etibarila .Cavadin bosalan boslugu doldurur va çox az bir zamanda müəllifləri mashurlasir. Bunlann içarisinda Gültakin, "K.T." Suud Safvet va b. seirlarinda Azarbaycanin yenidon istiqlalina qovusacagina ümid ifada edilir, rus isgali pislanilirdi. "Yeni Kafkasya"da Gültakinin milli istiqlal duygulu seirlari nainki Azerbaycanin mühacir sairlari, elaca do Türkiya sairlerinin diqqatini çakmis, onlara böyük tesir göstarmisdir. mahz buna göra da "Sibirya", "buzlu cahonnam", "bolsevik", obrazlari dillar azbari olmus, ona çoxlu seirlar hasr edilmisdir. Bu seirlarin özü do Azarbaycan istiqlalini yaçatmaq va

yenidan ona qovusmaq baximindan son daraca qiymatlidir. Suud Safvetin "Sevimli Azerbaycana" seiri da Gültakina yazil-misdir. 1924-cü ilda yazilan seirda Gültakinin haqq davasina qahmar fixilr, zülme qarsi dayanmasi istonilir va özünün da onunla barabar oldugu ifada edilirdi:

Ey gizel belde yeter, aglama kalbim kanıyor,
Yine ruhum aci yesinle senin çalkalaniyor.
Çünki türkim, duyarim yesini herkesten iyi,
Biz de çektik kaç uzun yil o çekilmez çileyi.
Iste candan kamumin? Kalbine cogkun dilegi:
Kiracak vahseti elbet yine hakkin bilegi.
Seni, Moskof kudurup çignemek isterse eger.
Simsek ol, zülmünü titret, demir ol, göksünü ger.

Umumiyyatla, "Yeni Kafkasya" macmuasi ham ictimai-siyasi, ham da adabi, badii cahatdan milli istiqlal dusüncasinin yaçadilmasinda va yayilmasinda avazsiz rol oynamisdir.

Mühazirə-7

"Ə.Hüseynzadənin həyatı, mühiti, ictimai-siyasi fəaliyyəti"

Mühazirə istiqamətləri:

24. XX əsr Azərbaycan ictimai fikrinin ən parlaq simalarından biri Əli bəy Hüseynzadə
25. Ə.Hüseynzadənin müraciət etdiyi forma və janrlar
26. Ə.Hüseynzadənin yaradıcılığında poeziyanın yeri
27. Ədəbi tənqid, elmi məqalələr, nəsr və tərcümələrin Ə.Hüseynzadənin yaradıcılığında yeri

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

26.Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
27.Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
28. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
29. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
30. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Əli bay Hüseynzada 24 fevral 1864-cй ilda anadan olub. Atasi Molla Hüseyn Hüseynzada, anasi Xədica xanimdir. Kiçik yaslarinda ikon ailasi ila Tifliso köçüb. Atasini erkan itiran ali bay o an Qafqaz seyxülislami olan babasi Seyx Ohmad Solyaninin himayasinda böyüyüb. Oli bay Hüseynzada Tilis gimnaziyasinda tahsil alb. Usaghq va talabalik illarinda türk, fars, arab va rus Oli bay babasi Seyx Ohmodla onun dostu, Azorbaycan dramaturgiyasiin banisi, ictimai xadim Mirzo Fotoli Axundovun söhbatlorindon faydalanib vo onlann torbiyosi altinda zamaninin edobi cevrosini yib. Yoni Oli bay Hüscynzadodo gimnaziyada tohsil aldigi dövrdon etibaron türkçülük fikrinin yaranmasinda vo türkçülüklo bagli fikirlorin formalasmasinda babasi Seyx Ohmod Solyaninin va Mirzo Fotoli andovun böyük tosiri olub.

Görkomli ictimai xadim Ziya Gökalp Oli bay Hüseynzadadon bohs edorkon onun Rusiyadaki millotçilik coroyanlarinin tosirila bir türkçü kimi yetisdiyini, kollecda ikon gürcü ganclorindan son daraco lotsevor olan bir dostunun ona millot sevgisini asiladigini yazib. Yoni Oli boydo millot sevgisi usagliqdan formalasib.

Əli bay Hüseynzado 1885-ci ildo Sankt-Peterburg Universitetinin riyaziyyat fakültasina daxil olub. Burada o, ham do Sorqsünashiq fakültosinda görkomli professorlann mühaziralarini dinlayib. Dövrün shur elm xadimlori - Dmitriy Mendeleyev, Yeqor Vaqner, Nikolay Mensutkin, Nikolay Beketov, Valentin Jukovski va basqalanndan dors alan Oli bay Hüscynzado imperiyanin paytaxtinda gedon ictimai-siyasi seslorlo da yaxindan tanis olub, "xaçhlar" horokatina rogbat baslayib. O zaman Sankt-Peterburqda yaranmis voziyysto göro, bir sira ingilabçi tolabalor kimi, o da Sankt-Peterburgdan uzaglasmag icburiyyatindo qahb. Rusiya imperiyasinin paytaxtindaki ictimai-siyasi tolatümlorlo olaqodar olaraq Türkiyays, Istanbula gedib vo orada osgori-zibbiyys fakültosinda todris almagla dori-zõhrovi xostoliklor üzro itoxossis ixtisasi vo yüzbasi horbi rütbasi qazanib. 1897-ci ilda o, Qirmizi Aypara Comiyyoti heyotinin torkibindo Italiyaya gedib. Üç ildon sonra geri qayidaraq müsabiqo yolu ila Istanbul Darülfünununda gori-tibb fakültosindo professor kömokçisi vazifosino tayin edilib. O, burada da inqilabçi gone türklor horokatina qosulduguna va Ittihad Toroqgi partiyasinin ilk ozayini yaradanlardan biri olduguna gôrə.

Türkiyadoki toqiblordon sonra Azorbaycana qayidan Oli boy Hüseynzado "Kaspi" qazeti ila omokdasliga baslayib, publisistik yazilanni dore etdirib vo "Gone türkçülük nodir?" adii moqalosi ilo türk tonzimat erokatinin mahiyyotini açiqlayib, islahatçi-reformist ideya adami kimi taninib. Az sonra o, dövrünün moshur teoloq alimi, ictimai xadim vo publisisti Ohmod boy Agaoglu ila birlikdo milyonçu Haci Zeynalabdin agryevin maliyyosi ilo "Hayat" qozetinin nasrina baslayib. Bu qozet Oli bay Hüscynzadoni Azorbaycana "agur bashi" filosof, "agla qida veron sözlor" söylayon mütofokkir kimi tanidib. Onun sohifolarindo

sorlorini dare etdirmokla ictimai-modoni mühito yeni ab-hava gotirib, ümumxalq dünyagörüsünün montiqi osaslanni yeni prinsiplarla zonginlasdirmayo çalisib. Oli bay Hüscynzadonin folsofi mühakimolori bu nonada çox maraglidir. Mosolon, o deyirdi: "Türklor ya õlor, ya hicrot edorlor, fogot qui olmazlar," "Hor koso usagligda odob vo torbiyo verilmaso, böyüklükdo onun nicati ola bilmoz," "Qalib olmaq hagqi o amaatindir ki, hayata açia gozlo nozor salar, zomanonin ruhunu, icabatini anlar, dork edor..."

Dövrün ziddiyyotli, modoniyyst, dil vo türkçülüyün problemli oldugu bir tarixi soraitdo, "türk" kolmosinin dila gotirilmodiyi tarixi bir moqamda Oli bay Húseynzado "Hoyat" qozetinin sohifolorindo çap etdirdiyi "Türklor kimdir vo kimlordon ibarotdir?" adhi osori ila türk xalqlanna, o cúmlodon Azorbaycan türklorino üz tutaraq "Biz ki, türk oglu türkük, biz ki, millotlorin on qodimi va ulusuyug," deyo hayquar, bazi motbuat organlannda Cingiz xanin va mir Teymurun monqol kimi göstorilmosini tongid edir, onlanin türk olduqlanini vo nosillorindon olan soxsiyyotlorin do adlanni cokorok onlarn hor zaman türkco danisdiqlanni vo türkco yazdiqlanni bildirirdi. Moshur Amerika tarixçisi Tadeus Svyatoxovski Azorbaycan tarixi ilo bagli arasdirmalannda xüsusi olaraq qeyd edir ki, "XX osrin ovvollorindo türk xalqlarna kimliyini bildiron bir nofor var idi, o da Oli Bay Hüseynzado idi.

Cotinliklor çox idi. Bir yandan da ermonilorin "Hoyat" qozeti barodo xoyanotlori bitib-tükonmirdi. Onlann tolobi ilo Qafqaz canisini tocili olaraq "Hoyat"in sorlövhasindo "türk" sozünün "tatar" sozü ilo ovozlonmasini tolob edirdi. Tozyiqloro dõzmayon "Hoyat"i baglamagdan basqa bir yol qalmadi... Çox keçmodi ki, böyük maarifçi, xeyriyyaçi Haci Zeynalabdin Tagryevin maliyyo yardumi ilo "Füyuzat" jurnai: nosro basladi. Noticodo, Oli bay "Hoyat" da basladigi türkçülük ideyalanni "Füyuzat"da da davam etdirorok türkçülüyün siyasi proqrami olan "türklosmok, islamlasmaq, avropalasmaq" formulunu bitkin bir sistem halia gotirdi. "Füyuzat" jurnali eyni zamanda Azorbaycan odobiyyatinda yeni bir istiqamotin - odabi moktobin yaranmasina sobob oldu.

XX osrin avvollorindo ictimai-siyasi fikrin toskili vo tonzimlonmosindo, informasiya mühitinin formalasmasinda milli motbuat númunolori ohomiyyotli rol oynayib. Jumalistikanin ictimai fikir tribunasina cevrilmosi do homin tarixi morholonin mohsuludur. "Füyuzat" jurnali vo onun redaksiya heyotinin xidmotlori bu monada diqqotolayiqdir. Cúnki onlar yalniz bir jurnal númunosi nosr etmoklo mohdudlasmadilar, füyuzatçiliq xotti-horokatini, Füyuzat jurnalistikasi moktobini yaratmaqla tarix sohifolorino oz imzalanni hokk etdilor.

Oli bay Húscynzado "Füyuzat" jurnalinda nosr olunan moqalolorinin birindo yazirdi: "Bizo fodai lazimdir! Türk hissiyyatli, islam etigadii, müasir qiyafoli fodai!" Bu fikir füyuzatçi motbuat organlas torofindan tokmillasdirildi va "Taze hayat," "Irsad," "Toroggi," "Iqbal," "Açiq söz," "Qurtulus," "Azorbaycan" va

digar matbuat orqanlan torofindan "Türklasmak, islamlasmaq, müasirlasmak" - azarbaycançiln soklindo formula edilorok toblig olundu.

Publisistik foaliyyotlo yanasi, Oli bay Hüseynzado pedaqoji sahayo do xüsusi diggot yetirirdi. 1907-ci ilin avqust ayinda Bakida keçirilon Azorbaycan müollimlorinin II qurultayinin toskili vo keçirilmasinda onun da müstosna rolu vardi. "Füyuzat" macmuasi baglandiqdan sonra Oli bay 1908-1910-cu illordo "Soadot" Ruhani Xeyriyya Comiyyotinin Bakida tosis etdiyi "Soadot" maktabinda evvalco türk dili va odabiyyati müallimi, sonra homin moktobin müdiri oldu. Bu maktobdo çalisanlardan biri do mashur Uzeyir bay Hacibayov idi. Oli bayin Üzeyir bayle omakdasligi va dostlugu tokco maktab hayati va matbuatla mahdudlasmirdi. Türk-islam dünyasinda ilk opera sayilan Üzeyir Haciboyovun "Leyli vo Mocnun" operasinin Haci Zeynalabdin Tagiyevin teatrinda bas tutan ilk tamasasinin badii tartibatçisi, rossami da ali bay Huscynzado idi.

Koçmis ingilabçi dostlannin davatilo Oli bay Hüseynzada 1910-cu ilin sonunda Türkiyayo kögmok qoranna galir. Э. Quliyev qeyd edir ki, dövrün taninmis ziyalilarindan Olabbas Muznib ali bayi "bir bölük maarif yetimi olan Qafqaz müsolmanlarinin atasi" hesab edir, onun gedisilo "Qafqaz ohalisinin bassiz, böyüksüz" qalacagini ürok agrisu ilo dila gatirirdi... Oli bay Hüseynzada Baki-Istanbul marsrutu ila sofori zamani Tiflisdo damiryol vagzalinda böyük odib Colil Mommadquluzado ila görüsür. Sovet odobiyyatsünasliginda molla nasroddingilarlo füyuzatçilar homiso üz-üzo qoyulsa da, C. Mammadquluzada ali bayin ictimai-siyasi foaliyyotini yüksok qiymotlondirirdi. Türkiyays dönon Oli bay Hüseynzado Istanbul Universitetinin professoru kimi Universitet baglanana qodor pedagoji foaliyyotlo masgul olub. Onun vaxtila Avropa dayorlori ilo bagli söyladiyi fikirlor indi do aktualligin itirmayib: "Biz avropalilann adabiyyatlanna, sonayelorino, elm va maariflorina, kosfiyyat vo ixtiralarina müraciot etmok istayirik, özlorino deyil! Biz istoyirik ki, islam ölkosino onlann beyinlori girsin, bogazlan, madolori girmosin. Biz istayirik ki, ölkomiz onlarin beyinlarini hazm etsin, madalorindo hazm olunmasin..."

Oli bay Hüscynzado Islam-Türk millatinin yüksolmosi vo müasirlosmasindo üç dústura gõro harakot edilmasini vo bu düsturun türklasmok, islamlasmaq vo avropalasmaq oldugunu bildirirdi. Bu üçlü görüs daha ovval bir az qeyri-müayyon, sistemsiz sokilda Oli Suavi torofindan iroli sürülmüs vo müdafio edilmisdi. Fogot Oli Suavi holo Türkçülüyün oyanmadigi vo Namiq Kamalin Osmanli-Islam görüsünün hakim oldugu bir dövrdo yasadigina göro onun fikirlori unudulmusdu. Oli bay Hüseynzadonin toklifi tam zamanindaydi.

Oli bay Hüseynzadanin Türkçülüyo dair baxislannin Ziya Gökalpa tosiri ila alagadar masolalor Hilmi Ziya Ülkonin yaradiciliginda parlaq sokilda öz oksini tapib: 1905-ci ildo Tiflisdo ali bay Hüseynzado lorofindon iroli sürülon

türklosmok, islamlasmaq vo avropalasmaq fikri 1911-ci ildo horarotli torofdarlar tapdi. Ziya Gökalp "Türklosmok, islamlasmag, müasirlosmok" adii mogalolor yazdi vo 1918-ci ildo bu magalolordon ibarot kitabini nosr etdirdi. Ziya Gökalp Oli bay Hüscynzadonin doyorini anlamisdi vo bu kitabinda onu "Yalavac" adlandirmisdi. "Yalavac" sözü iso golocokdon xobor veron, müjdoçi vo s. kimi monalan dasiyir.

Oli bay Hüseynzado Azorbaycan xalqunin milli oyanisinda, osasi Mirzo Fotoli Axundov va Hoson bay Zordabi tarofindon qoyulan milli maarifçilik horokatinin islamçiliq vo qorbçilik ideyalannin inkisafinda müstosna rol oynayan tarixi soxsiyyotlorimizdon biridir. O, "türklosmok, islamlasmaq, avropalasmaq" milli dirçolis vo milli istiqlal formulu ilo türkçülüyün siyasi moramnamosini, eimi-nazari osaslanni vo milli istiqlal mücadilosini hazirlayan vo tariximizo türkçülüyün atasi kimi daxil olub. Türkçülüyün böyük ideoloqu Ziya Gökalp Ali Bay Hüscynzadoni özünün ustadi sayib.

Azarbaycan Xalq Cumhuriyyoti dövründa dövlot bayraginda úç ronglo (mavi, qurmizi, yasil) simvollaçan Azorbaycan votondasinin ideya-monovi dayprlori Oli bay Hüseynzadonin "Türklosmok, Hilmi Ziya Ülkon Oli bay Hüseynzadoni gonclorin qaygisina qalan, onlara yol göstoron bir insan kimi xarakteriza edib vo: "Mohz ali bay Hüseynzado türkçülorin rohborlorindon va bizo yol göstoron bir Oli boy Hüseynzado 1940-c1 ilda Istanbulda vofat edib. O, bütün süurlu ömrü boyu öz mohsuldar golomi ilo ümumtürk manavi dayorlorini todgiq vo toblig edib.

Mühazirə-8

“Ə.Ağaoğlunun həyatı və mühiti”

Mühazirə istiqamətləri:

28. Azərbaycan xalqının milli özünüdərketmə və türkçülük ideyaların yayılmasında Ə.Ağaoğlunun fəaliyyəti
29. 1905-1906 ci il rus inqilabından sonra baş verən siyasi hadisələrdə Əhməd bəyin fəaliyyəti
30. Ə.Ağaoğlunun yaradıcılığında islam və qadın mövzusu
31. Yaradıcılığında əsas yer tuta ədəbi tənqidi görüşlər
32. Didaktik-utopik mövzuda qələmə aldığı Könülsüz olmaz əsəri

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

31.Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.

32.Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
33. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
34. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
35. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Əhməd bəy Ağaoğlu.

Ohmad bay Agaoglu 1869-cu ilda Azerbaycanin Suça seherinda dünyaya galib. Atasi Mirze Hosan bay Qarabagin Qurdlar elinden idi. Bu tayfa XVIII asrdo bütünlüklo etnik azerbaycan türklarinin yasadigi Orzurunidan köe edib Gancaya galmis, daha sonra iso Qarabaga yerlasibler. Atasi Mirze Hasen bay varli pambiqçi fermer idi. Ata tarafina Mirza titulunun verilmasi ailenin ziyali tabaqesindan oldugunu göstarir.

Xüsusen babasi Mirze Ibrahim Susanin en mashur alimlerinden olub. O, xattat idi va türk dilinda seirlar yazirdi. Eyni zamanda amilari da türk dilindon basqa fars, arab va rus dillarini bilirdilor.

Anasi Taza xanim Susanin Saricaali elinden Rafi bayin qiz1, Zeynalabdin bay Rafibayovun bacisi idi.

Fransada tahsil aldiqdan sonra geri qayidib 1896-c1 ilda Susada ilk kitabxana açib. 1897-ci ildo H.Z.Tagiyevin davati ila Bakiya golib, "Kaspi" qezetinin bas redaktoru olub. O, hemçinin Э.Hüseynzado ila "Heyat" qazetino do redaktorluq edib.

1905-ci ildo çar hökumetina va dasnak ermeniloro qarsi mübarize aparmaq üçün gizlin Difai taskilatini qurub. Bir müddet sonra çar hökumeti tarafindan taqib olunan Ohmad bay aylarla dostlarmin evindo gizlin yasadiqdan sonra habs olunmamaq üçün 1908-ci ilin sonlarinda istanbula köçmali olur.

Türk Ocagi milli harekatinin aparici simasi olan Agaoglu bu herokatin keçirilmis konqresina prezident seçilir. Sonradan genc türklorin "Ittihad va teraggi" partiyasina daxil olur.

Süleymaniyyada kitabxana direktoru, "Türk yurdu" jurnalinin redaktoru olmaqla istanbul universitetindo rus dilinden dors deyir.

1918-ci ildo Azarbaycan Xalq Cümhuriyyatinin kömayina galmis Qafqaz islam Ordusu komandaninin siyasi müsaviri olmusdur. AXC dövründa Bakida parlamenta üzv seçilir.

Cümhuriyyatin Paris Sülh Konfrasinda istirak etmok üçün gönderdiyi nümayenda heyatinin tarkibinda Agaoglu da var idi.

Lakin Istanbula çatanda "ittihad va taraqqi" partiyasimin digar rahbarlari ila birga ingilislar tarafindan hobs olunaraq Malta adasina sürgün olunur. Sürgündan qayitdiqdan sonra kamalçilarla yaxinlasaraq Ankara Informasiya Agentliyino rahbarlik etmis, "Hakimiyysti-milliyye!" qazetinin bas redaktoru olmus, ikinci vo

üçünci çagiris Türkiye Böyük Millot Maclisina deputat seçildikdan sonra Mustafa Kamal Atatürkün xarici masolaler üzre siyasi maslahatçisi olmusdur.
1888-ci ildə ali təhsil almaq üçün Parisə gedən Əhməd bəy burada hüquqi məktəbinə daxil olmuş, 3il sonra diplom almışdır.

Əhmod bay "Jurnal de Debat", "Revl Been", "Nouvye Revyü" kimi fransiz motbuat orqanlarinda ictimai-siyasi mövzularda yazilarmi nosr etdirirdi, 1892-ci ildo gorqgúnaslarn Londonda keçirilon Beynolxalq konqresindo "Sio mazhobinin monbolori" mövzusunda moruza etdi. Homin moruza Kembric Universitetinin xorci ilo bir neço Qerb dilindo çap olundu.

1894-cü ilda Qafqaza fransiz dilini tadris etmak magsadilo qayidan adib tezlikla Bakiya köçür. Fransada tahsil aldigi dövrda Avropa demokratik ideyalarindan va fransiz sorggünas-alimlerinin aserlarinden tasirlanen Ohmad bay tezlikla Azorbaycan xalqinin milli özünüdarketmo va türkçülük ideyalarmin yayilmasi isina baslayir.
O, 1894-cü ilda Tiflis, sonra isa 1896-c1 ilda Suça gimnaziyasinda fransiz dilindan dars deyarak el arasinda "Firang Ohmad" lagabini alir. (Bu "Firang"lik üzündan galacak hayat yoldasi Sitara xanimin ailasi ona evvalco yox cavabi vermis, lakin 1902-ci ilda onlarin evlanmasi bas tutmusdu).

Ohmad bay Susada ilk dofa giraatxana-kitabxana açdı. 1897-ci ilda Ohmad bayin hayatinin Baki dövrü baslayir. O, H.Z. Tagiyevin daveti ile Bakiya galib, maktobde fransiz dili müallimi islamakla yanasi "Kaspi" qazetinin bas redaktoru olur.

Görkemli publisistin anadan olmasinin 150 illik yubileyi ila alaqadar olaraq, bir sira tadbirler: kitab müzakiresi, oxucu konfrans1, oxucularla söhbat, icmal, dayirmi masa, adabi-badii geca keçirile biler. Dayerli qalem sahibi Ohmad bay Agaoglunu sevdirmak, yaradiciligini ganc nasla va sagirdlara tanitmaq maqsadila kitabxanada kitab sergisi teskil olunmalidir. Sergiya müxtalif baghglarlar verila bilar: "Tarixa iz qoyanlar", "Ohmad bay Agaoglu", "Fiziki va manavi hayatini millatinin azadhigi ugrunda paymal etmis mücahid", "Yeni türk hekayaçisi", "Azerbaycanin mühacir ziyalilarndan biri", "Türk qafal casur adam", ""Taraqqi" ya aparan ziyali", "Ohmed bay Agaoglu fenomeni", "Türkçülüyün patriarxi Ohmad bay Agaoglu", "Nahang fikir va amal adamlarimizdan biri - Ohmad bay Agaoglu", "Türkçülüyün patriarxi Ohmad bay Agaoglu", "Naheng fikir va amal adamlarimizdan biri - Ohmad bay Agaoglu", "Ömrünün sonunadak türk olmaqdan qürur duyan va türklüyün vüqarini daim qoruyan sexsiyyat", "Fiziki va manavi heyatini millotinin azadligi ugrunda paymal etmis mücahid", "insanhgin zanginliklarina sahib olan ziyali", "Hürriyyat va demokratiya alimi" va s.

O.Agaoglu 1909-cu ilin ovvollorindo Istanbulda maarif sahosindo müfottis, sonra iso Süleymaniyyo kitabxanasimin müdiri vazifosindo cahsir. 1909-cu ilin oktyabrindan Istanbul darülfünunda Türk-Monqol tarixindon vo rus dilindon dors

deyir. Bu dövrdo Ohmod bayin türkçülük ideyalari onun foaliyyotinin osas istiqamotino çevrilir. O, 1912-ci ildo istefa verorak "ittihad a Toroqqi" firqosino daxil olur. Homin il keçirilon seckilordo Afyon-Qarahisardan Osmanli parlamentino deputat seçilir. 1912-ci ildo O.Agaoglu iki dofo yazdigi moqaloloro göro tutulur vo tezliklo do azad edilir.

AXC dövründa Ə. Agaoglu 1918-ci il 28 mayda Azerbaycan Istiqlal Boyannamesini elan etdi. Yeni qurulmus hökumet xalqi fiziki mahvden qurtarmaq üçün Osmanl Türkiyesine üz tutur. Qafqaz Islam Ordusunun komandani Nuru Paça Azerbaycana göndarilir. Doqquz il ayniliqdan sonra O. Agaoglu Nuru Paganin müsaviri kimi Azarbaycana göndorilir. 1918-ci ildo ©. Agaoglu Gancado olarkon comi iki nömrosi igq üzü göron "Türk sözü" qazetini nost etdirir. Azarbaycan Xalq Cúmhuriyyati dövrúndo parlamentin üzvü seçilir. 1918-ci il dekabnin 26-da Azorbaycan Xalq Cümhuriyystinin Paris Sülh Konfrasinda istirak etmak üçün göndordiyi nümayendo heyotinin tarkibindo Agaogluda var idi.

Sürgün olunduğu illər.

Azarbaycana qarsi Avropa va Amerikada ermanilarin apardigi tabligat kompaniyasinin gedisinda ya "Azarbaycan" adl dövlatin mövcud olmadigi "asaslandinilir", ya da Azerbaycan Antantaya qarst vurusmus meglub Türkiyenin ayagina yazilirdi va bütün vasitalarla rahbar xadimlara Azarbaycan haqqinda qerazli malumatlar verilirdi. Ilkin addim kimi onlar Ə.Agaoglunun Ittihad va Teroqgi komitasinin üzvlarila birlikda hebs edilib ingilislarin nazarati altinda olan Malta adasina sürgün edilmasina nail oldular. Azarbaycan nümayanda heyeti Türkiyada oldugu dövrda ehtiyac va çotinliklar içarisindo yaçayan O. Agaoglunun ailesine 150 türk lirasi hacminda maddi yardim göstardi. Ohmad bay Malta adasinda çatin saraita baxmayaraq, yaradiciliqla masgul olurdu; "Üç madaniyyet" adh mashur aserini da burada yazdi.

Ə.Agaoglu Istanbul Universitetindo ders demekla barabar, elmi va adabi-badii yaradiciliqla da masgul olur. O, 20-30-cu illarda "Hindistan va Ingiltara", "Sarbast insanlar ölkesinda", "Dövlat va fard", "Türk taskilati asasiyyasi", "Türk hüquq tarixi", "Men nayem", "iran va inqilab", "Könülsüz olmaz", "Ixtilalmi va Inqilabmi", "Sarbast firqo xatiraleri" kimi eserler yazmisdir. Onun sayesindo rus alimi Kuropatkinin "Etika" asari tercüme edilerek nesr olunmusdur. Bundan basqa, o, "Yakutlar" eserini rus dilinden türkcaya cevirmisdir. O.Agaoglu "Axin" qazetinin bas redaktoru olmusdur.

Mühazirə-9

“Səməd Ağaoğlu və Süräyya Ağaoğluu mühacirət ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi”

Mühazirə istiqamətləri:

33. Səməd bəy Ağaoğlunun həyat və yaradıcılığı
34. 1941-1945 ci illər arasında nəşr olunmuş Starsburq xatirələri, Hüriyyət, Öyrətmən Qafur, Böyük ailə adlı məcmuələr
35. Səməd bəy Ağaoğlunun ədəbitənqidi, siyasihüquqi araşdırmaları,xatirələri və səyahətnamələri
36. Atasına həsr etdiyi Atamı xatırlarkən və Atamın dostları kitabı
37. Süräyya Ağaoğlunun yaradıcılığı

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

36. Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.

37. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.

38. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.

39. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.

40. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Səməd Agaoğlu 1909-cu ilde Bakida dünyaya galmis, hala körpa ikan atasinin Türkiyaya mühacirati ila ömrünü, taleyini bu ölkaya baglamali olmusdur. Ankarada hüquq fakultesini bitirdikden sonra bir müddat Strasburgda islamisdir. Bu illarda yaradiciliga baslamis, ilk qalam tacrübalarini sinagdan keçirmisdir. Sonralar Fransada keçan illarini "Strasburq xatiralari" adli kitabinda aks etdirmisdir. Türkiyaya döndükden sonra bir sira mühüm dövlat islarinda çalismis, millat vakili] seçilmis, nazir vazifesi tutmusdur. Siyasi baxislanna göra bir müddat habsde yatmis, azadliga çixdigdan sonra ömrünün sonlarina qader badii-publisistik yaradiciligla masgul olmusdur. 1960-ci ilda Calal Bayar - Adnan Menderes isina göre, yani 1960-c il, 27 may dövlat çevrilisi ila alagadar ömürlük habs cazasina mahkum olunmus.

1964-cü ilda amnistiyaya buraxilmisdir. Agaoglu Samad Əhmadbay oglu 1967-ci ilda ulularinin vatani Azarbaycani ziyarat etmisdir. Samad Agaoglunun badii irsi asasan 1944-1965-ci illar arasinda nasr olunmus "Strasburq xatiraleri", "Hürriyyet", "Öyratman Qafur", "Böyük aila", "Hücradaki adam", "Qatirin ölümü" adii macmualerda toplanmisdir. Bundan alava, onun on besa qadar kitabi çap olunmusdur ki, (*Tanis izler", "Dostum Menderes", "Sovet Rusiya Imperatorlugu", "iki partiya arasinda farqlar", "Demokrat partiyasini dogulus va

yüksalis sabablari", "Qüwveyi-milliyya ruhu" va s.) bunlar baslica olaraq adabi-tangid, siyasi-hüquqi arasdirmalar, xatirelar va sayahatnamalardan ibaratdir. Samad Agaoglu damir pardanin hökm sürdüyü an çatin dövrda - 1967-ci ilda Azarbaycana galmis, "Sovet Rusiya imperatorlugu" kitabinin fasillarindan birini dogma vatenina hasr etmisdir. Samad Agaoglunun yaradiciliginda xüsusi yer tutan va bu gün Azarbaycan adabi-nazari fikri üçün aktuallig kasb edan asarlari atasi ahmad bay Agaoglu haqginda xatiralaridir. "Atami xatirlarkan" va "Atamin dostlari" adli iki kitabdan ibarat bu xatiralar Türkiyada nasr olunmusdur.

O, ilk tahsilini Istanbulda, Fevziyya moktabinda almisdi. Sonra ailonin ölkonin yeni paytaxti elan olunmus Ankaraya köçmasi naticosinda Ankara liseyinda oxumusdu. Ozünü adabiyyata, badii yaradiciliga host etmok goranna golso da, atasinin tokidi ila Ankara Universitetinin hüquq fakültosinin tolabosi olmus (1926-1931) vo ali tohsilini ugurla basa çatdirmisdi. "Istayimin aksina olarag atam mani hüqug sahasino yonaldirdi... Mon da Konstitusiya hüququnun osaslan müalliminin - "bu koskin sözlü, tox gözlü, qaribo sivoli professorun" tolabolori sirasinda yer aldim vo hamin andan etibaron onun yeni bir zabita va hakimiyyatinin dairosina düsdüm", - deyo, Somad Agaoglu sonralar xatirlayirdi.

Hüquq tahsili alsa da, adabiyyata, bodii yaradiciliga mohobbot onu heç zaman tork etmomisdi. Holo universitetin birinci kursunda ikon tolobo yoldaslan ilo birlikdo "Yalniz gonclik!" adii bir dargi buraxmaga baslamisdilar. Sonra galacoyin görkomli sairlori Behcet Kamal Caglar, Ohmod Mühip Dranas vo Hifzi Oguz Bekata ilo birlikdo "Gonc türk odobiyyati birliyi" adii comiyyot qurmusdular. Ganclorin xahisi ila türk adabiyyatinin canli klassiki, "milli sair" Mehmed Omin Yurdaqul böyük momnunluq hissi ila bu comiyyotin foxri sodri vazifosini öz üzorina götürmüs, birliyin toplantilannda istirak edib goncloro tövsiyolorini vermisdi. Somad Agaoglu hayatinin birinci morholosindo daha çox publisist vo todgigatçi kimi çixis etmis,
"Türkiyado kigik sonat masololari" (1939), "Türkiyado is hüququ tarixi" (1939), "Türkiyonin iqtisadi toskilatinda is odalan, ticarot odalan vo ticarot borsalan" (1943), "Qüvveyi-milliyyo ruhu" (1944), "Türkiyado suçlu cocuglar" (1947), "Iki partiya arasinda siyasi forglor" (1947) kimi brosüra va kitablanni çap etdirmisdi.

S.Agaoglu Strasburg Universitetindoki on alti ayliq magistratura kursundan diplomsuz, lakin "Strasburq xatirolori" kitabinin olyazmasi ilo qayitdi. Kitab ilk dofo 1944-cú ildo çap olunsa da, orada hekayolarin qolamo alindign öton osrin 30-cu illarinin ab-havasi duyulmaqdadir. Bu illarda Somad mükommol bildiyi fransiz dili vasitosi ila rus vo Qarbi Avropa odobiyyati klassiklorinin yaradicilign ila yaxindan tanis olmusdu. S.Agaoglu böyük rus yaziçisi F.M.Dostoyevskiyo

heyranligini heç zaman gizlotmomisdi. Onun omür yolunu, soxsiyyotini, osorlorini diqqatlo oyronmis, rus klassikinin üz tutdugu mövzulan vo gohromanlan türk comiyyotindo axtanb tapmaga, eyni psixoloji gorginliklo, inandinciligla tosvir etmayo calismisdi. Ilk hekayolorindon yaziçi gördüyü hadisolari va tanidiga asorlari adabiyyata gatirmayo üstünlük verirdi. "Strasburg xatirolori"nin, claco do sonraki illardo çap edilon "Böyük ailo", "Mohollaya dönüs", "Öyrotmon Qafur", "Hücradoki adam", dostlanidir, mohollo adamlani, dustaq yoldaslan vo basqalanidir.
Tortibçi - professor Vilayot Quliyev kitaba yazdigi on sozdo yaziçinin Türkiyo nasrindoki rolu barodo yazir: "Umumiyyotlo, çagdas türk nosrinda ilk dafo Somad Agaoglu õz odobi istedadi vo fitri müsahidaçilik qabiliyysti sayosindo badiiliklo memuar odobiyyatinin únsürlorini sintez etmis, bir sira orijinal, yaddagalan nosr nümunolori yaratmisdir. Onun müxtolif illardo qolomo aldigi "Atamdan xatirolar" (1940), "Atamin dostlan" (1957), "Tanis üzlor" (1965), "Dostum Menderes" (1967), "Mormorado bir ada" (1972), "ilk morhola" (1978), "Hoyat bir macoradir" (1981) kimi kitablan müasir Türkiyado memuar janninin örnok osorlori sayilir vo bu gün do çox az kitab oxunan Türkiyodo diqgoti çokirlor".

"Atamın dostları" və "Tanış üzlər" kitabında Səməd Ağaoğlu heç bir ad çəkmədən haqqında bəhs etdiyi şəxsiyyətlərinin elə dəqiq, aydın portretini yaradır ki, Türkiyənin ədəbi və siyasi həyatına müəyyən qədər bələdliyo olan bir oxucu çox da çətinlik söhbətin kimdən getdiyin başa düşür. Təbii ki, bu da müəllifdən güclü çüşahidə qabiliyyəti, ümumiləşdirmə bacarığı, dövrün hadisə və insanlarına dərin bədəllik tələb edir. Fikrimizco, bu il odobi ictimaiyyotimiz görkomli yaziçi, ictimai-siyasi xadim Somod Agaoglunun 100 illik yubileyini mütlaq keçirmolidir.Fikrimizco, bu il adabi ictimaiyyotimiz görkomli yaziçi, ictimai-siyasi xadim Somad Agaoglunun 100 illik yubileyini mütloq keçirmolidir. Kitaba yazıçının "Strasburq xatirələri", "Züryət", "Öyrətmən Qafur", "Böyük ailə", "Hücrədək adam","Atamın dostları", "Qatırın ölümü", "Həyat bir macəradır" kitablarından ayrı-ayrıhissələr daxil edilmişdir.

Sürəyya Ağaoğlu. Türkiya Cümhuriyyeti qurulduqdan sonra bu ölkanin banisi, qardas xalqin ulu öndari Mustafa Kamal Atatürk siyasetinin prioritetlarinden biri da türk qadinini öne çakarak onlari camiyyata qazandirmaq idi. Mahz bundan sonra qardas Türkiyada bir çox qadin müxtalif sahalar üzra adini ilklar siyahisina yazdira bildi. Bu xanimlardan biri de Türkiyanin ilk qadin vakili azerbaycanli Sürayya Agaogludur.

Sürayya xanim 1903-cü ilda Azarbaycanin madaniyyet paytaxti Susada ölkamizin ictimai fikrinin böyük nümayandalarindan biri, görkamli publisist va tanqidçi, taninmis hüquasünas va sarqsünas alim ahmad bay Agaoglunun ailasinda dünyaya galib. Besusagli ailenin ilk övladi olan Sürayya xanimin atasi

ahmad bay 1905-ci ilda çar hökumatina va ermani dasnaklarina qarsi mübariza aparmaq maqsadila gizli "Difai" taskilatini yaradir. Bir müddat sonra çar hökumati tarafindan taqib olunan ahmad bay aylarla dostlarinin evinda gizli yasayir. Sonra habs olunmamaq üçün 1908-ci ilin sonlarinda Vatani terk etmaya macbur olan Ahmad bay istanbula köçür. Bundan sonra 1910-cu ilda ahmad bay Agaoglunun ailasi, elaca da Sürayya xanim ömürlük Vatani tark edir.

Atasinin ideoloji düsüncalari va tutduju vazifalar sabaindan onun usaglia va ganclik illari Türk Ocaginin ziyalilari, elaca de Mustafa Kamal Atatürkün yaxin dostlari arasinda keçir. Usaqlidan vakil olmagi arzulayan Sürayya xanim ictimai-siyasi proseslarin fonunda böyüyür ve öz fikirlari ila maktabda de seçilir. Hatta ingilis isgali zamani kiçik Sürayya yoldaslarini da toplayaraq oxudugu liseyin üzarinda dalgalanan ingilis bayragini çixarir va yerine türk bayragi asir. Onu buna göra danlayan ingilis zabitina "Sizin ölkanizi birisi isgal etsaydi eyni davranisi göstarmazdinizmi?", - deya sual verir va zabit bu sözlarin qarsisinda sadaca cavab vermaden çixib gedir

Sürayya xanim 1920-ci ilda Istanbul Qizlar Liseyini bitirdikdan sonra 1921-ci ilda hüquq fakültasinda tahsil almaq üçün Darülfünuna - hazirki istanbul Universitetina müraciat edir. O, istanbul Universitetinin Hüquq fakültesina müraciat eden ilk qadin talaba olmaqla, fakültanin qiz talabalara açilmasinda aparici rol oynayib. Bela ki, universiteta yaninda iki rafigasini da gatiran Sürayya xanim bu ali tahsil müassisasinde Hüquq fakültenin qiz talabalar üçün açilmasina müvaffaq olur. Bununla da Sürayya xanim türk dünyasi tarixinde hüquq fakültasina daxil olan ilk qadin talaba olur.

1925-ci ilda eyni fakültesinden mezun olan Sürayya xanimin bu uguru Avropada hüqugsünaslar arasinda böyük maraja sabab olur va ona Rokfeller Fondu tarafindan Parisda üc ayliq seminar keçmak taklif olunsa da Türkiye tarefi bu safara icaze vermir.

Mustafa Kamal Atatürk ila ahmad bay Agaoglu arasinda six dostluq münasibatlari var idi va bu sababden da onlar mütemadi olaraq bir-birinin evlarini ziyarat edirdilar. Hamin vaxtlar universiteti yeni bitiran va Ankara adalet Sarayinda staj keçen Sürayya xanim günorta yemeklarini yeye bilmak üçün bölgada bunun üçün yegana yer olan istanbul yemakxanasina gedir. Bu, oradaki insanlar tarefinden böyük qalmaqala çevrilir. Bela ki, o zamanlar bela yemakxanalara qadinlarin daxil olmasi yaxsi qarsilanmirdi. Sürayya xanim ziyaratlarin birinda bu hadisa barada Mustafa Kamal Atatürka malumat verir. Söhbat asnasinda ahmad bay Agaoglunun masala ila bagli naraziligini dastaklayan Mustafa Kamal Atatürk ertasi gün günorta yemayini ailasi ile birga yemak maqsadila onu evine davat etmak üçün Sürayya xanimi gotürmaye gedir. Sürayya xanim bunu çasqinlig va sevincla garsilayir. O, masina oturdugdan sonra herakat edan avtomobil hamin istanbul yemakxanasinin yanindan keçarkan

Atatürk birden sürücüya saxlamagi amr edib. Millet vekili Salih bay telasla onlara yaxinlasdiqda isa Atatürk haminin esida bilacayi bir sasla ona "Bu gün Sürayyani evimiza apariram, amma sabah bura galacak, yemayini bu yemakxanada yeyacak", - deyir.

Bu hadisanin ertesi gün Sürayya Agaoglu rafiqasi ila istanbul yemakxanasina gedir va ilk dafa olaraq bir neça millat vakilinin xanimi ile burada nahar etdiklerini görür. Sonradan Sürayya xanim Ankarada Tenzimat Dövlat Surasinda ise baslayir va 1927-ci il dekabrin 5-da Ankara Vakiller Kollegiyasinda qeydiyyata alinir. 1928-ci ilda fardi is lisenziyasini alaraq Türkiyanin, elaca de bütün türk dünyasinin ilk qadin vakili kimi tarixa düsan Sürayya xanim hayati boyu vakillik karyerasini davam etdirir.

Kimsasiz va qaygiya ehtiyaci olan usaqlara yardim göstarmak maqsadila 1948-ci ilda Türkiyanin bir çox taninmis is adamini evina davat edan Sürayya Agaoglu bu maqsadla Türkiya tarixinda ilk dafa "Sürayya Agaoglu Usaq Dostlari" darnayini yaradir. Ela bu maqsadla de Sirayya xanim züne maxsus arazilari is adamlarina vererak bu usaqlar üçün siginacaq tikdirir. Hazirda bu binanin faaliyyati sayasinda 450-dan artiq talaba teqaüd alir.

Hayati boyunca insanlar arasinda din, dil, irq anlayisini qabul etmayan Sürayya xanim 1950-ci illarin avvallarinda alman hüquqsünas Verner Tasenbrekerla aila qurur. Onlarin bu izdivacdan övladlari olmur.

Bu nikah 1960-ci illarda dagilsa da, onlarin arasindaki dostluq münasibatleri ömürlarinin sonuna qadar davam edir. İngilis ve fransiz dillarini bilen Sürayya Agaoglu pesakar hayati boyunca bir çox beynalxala konfranslarda Türkiyani temsil edib. 1946-ci ilda etdiyi cahdlar naticasinda istanbul Vakillar Kollegiyasinin Beynelxalq Vakillar Kollegiyasina üzv olmasini tamin edir, 1946-1960-ci illarda bu birliyin idare heyatinin yegana qadin üzvü olaraq qalir. Sonralar o, Beynalxalq Qadin Hüquqsünaslar Assosiasiyasinin üzvü, Qadin Hüquqsünaslar ittifaqinin BMT-nin Cenevra Taskilatindaki nümayandesi, Hüquqsünas Qadinlar Federasiyasinin vitse-prezidenti seçilir. 0, 1961-1973-cü illarda qardas ölkada faaliyyat göstaren Yeni Türkiya Partiyasina daxil olaraq siyasi hayata addim atir va partiyanin istanbul gaher taskilatinin sadri seçilir.
1980-ci ilde uzun illarden sonra Sürayya xanim dogma Vatanina - Azarbaycana galir.

Sürayya Agaoglu sonuncu dafa 1989-cu il dekabrin 29-da Istanbulda "Qadin haqlari va müasirlasma" mövzusunda konfransda istirak edir. Konfransin keçirildiyi binadan çixarkan pillakanlardan yixilan Sürayya xanim beyin qanamasi keçirarak hayata gözlarini abadi olaraq yumur. Sürayya xanimin vafatindan sonra bir sira dövlatlarin rasmilari tarafindan onun vaqfina bassagligi mesajları göndərilir.

Sürayya Agaoglu qardas Türkiyada bir sira mühüm qeyri-hökumat teskilatlarinin - "Türkiya qadin hüqugsünaslar", "Universitetli qadinlar", "Azad fikirlari yayma", "Türk-Amerika universitetlari" va "Usaq dostlari" dernakleri, elaca da "Soroptimistlar istanbul klubu" va s. yaradilmasinda istirak edib. 0, hüquq va digar mövzularda bir neça magalanin, o cümladan "Londonda gördüklarim" va "Bir hayat bela keçdi" kitablarinin müallifidir. Hazirda istanbulun markazi bölgalarinden olan Sisli rayonunda küçalardan birina Süreyya xanimin adi verilib.

Mühazirə-10

"M.Ə.Rəsulzadənin yaradıcılığı"

Mühazirə istiqamətləri:

38.İctimai-siyasi xadim, publisist, ədəbiyyatşünas M.Ə.Rəsulzadə
39.Yaradıcılığı
40.Müxtəlif mətbuat orqanlarında məqalə və şeirlərin dərci
41.Müxəmməs şeiri klassik poetik ənənənin davamçısı kimi
42.M.Ə.Rəsulzadənin yaradıcılığında bədii nəsr
43.Publisistik yaradıcılığı
44.Əsrimizin Səyavuşu əsərinin Rəsulzadənin yaradıcılığında yeri
45.Yeni Kafkaziya,Odlu Yurd, Azərbaycan dərgilərində əsərlərin nəşri

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

41.Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
42.Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
43. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
44. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
45. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığı

Azerbaycan Cümhuriyyatinin süqutundan sonra bir müddet Moskvada - Rusiyada yasamaja macbur olan böyük türk oglu, milli ideoloq Mehammed Amin Resulzada Türkiyaya - Istanbula galende, burada Azerbaycandan galan mühacirler arasinda bir daginiqlia, parakendelik vardi. Bu adamlani bir yera toplamaa, teskilat etrafinda birlasdirmak çatin idi. Mühacirler arasindaki fikir ayniligi naticasinde konsulluq baglanmisdi.

Resulzade 1923-cü ilde Azerbaycan Milli Markezi teskil edib, müsavatçi olan, olmayan mühacirleri bir teskilat etrafinda birlesdirdi, tezlikle bütün Sovetler Birliyini hayacana getiren «Yeni Qafqasiya» jurnalini nasr etdirdi.

1923-25-ci illerda istanbulda Rasulzada «Azerbaycan Cümhuriyyeti: keyfiyyeti-tasekkülü ve simdiki vaziyyeti», «Esrimizin Sayavusu», «istiqlal mafkurasi va ganclik» kitablarini çap etdirir.

Qeyd edek ki, "Esrimizin Seyavusu" eserini böyük önderimiz 1920-ci ilde Azerbaycan Cümhuriyyeti süquta ugradiqdan sonra Lahicda qeleme almisdi. Bu, siyasi-felsefi xarakter dasiyan, Azerbaycan Cümhuriyyetinin milli ideologiyasini ortaya qoyan çox deyerli bir eserdir. Fars sairi Firdovsinin "Sahname" eserini bir daha oxuyan ve paralel müqayise apararaq Firdovsinin qehramanlanndan biri olan Seyavusun heyatini Azerbaycan Cümhuriyyetina oxsadan Resulzadenin geldiyi neticeye göre, Iranla Turan arasinda qalan Seyavusla, Rusiya ve Qacarlar-iran arasinda bölüsdürüle bilmeyen Azerbaycan eyni taleyi yaçayir. Ancaq Firdovsinin Seyavusundan ferali olaraq Resulzadenin Azerbaycan Cümhuriyyeti adli idealinin bir gün azadliga qovusacagi eserde nikbinlikle qeyd edilir. Bu gün ise hemin nikbinlik, uzaqgörenlik hayata kegmis bir gergeklikdir.

M.Ə.Rasulzada 1928-ci ilde Istanbulda «inqilabi sosializmin iflasi ve demokratiyanin geleceyi», «Millet ve bolsevizm» va «Qafqasiya türklari» kimi eserlerini çap etdirmisdir. Hemin ilde onun redaktorlugu ile «Azeri Türk» (1928-1931), sonraki illerde ise «Odlu yurd» (1929-1930) jurnallan ve heftelik «Bildiris» (1929-1931) qezeti de nasr edildi. Istanbulda isiq üzü gören «Yeni Qafqasiya», «Azeri Türk», «Odlu yurd» jurnallan adebi-ictimai, elmi-siyasi ve milliyyetçi macmueler idi.

1930-cu ilda Resulzadenin Parisde fransiz dilinde «Azerbaycan istiqlaliyyeti» ve rus dilinde «Qafqaz problemi ile alaqedar olaraq panturanizm haqqinda» kitablari çap olundu. 1931-ci ilin sonlarinda Türkiyeni terk ederek Almaniyaya geden M.2.Resulzade Berlinde nesr etdirdiyi «Istiqlal» (1932-1934) qezetinde ölmez ideyalanni davam etdirirdi. 1933-cü ilde M.Э.Resulzadenin Berlinde «Azerbaycan Respublikasi haqqinda bezi qeydler» eseri nasr olundu. 1934-cü ilden baslayaraq M.2.Resulzade Berlinde «Qurtulus» (1934-1938) jurnalini nesr edir.

1934-cü ilde Qafqaz Konfederasiyasi aktini Azerbaycan adindan M.2.Resulzade ile 2.Topçubasov imzalamisdilar. Qeyd edek ki, bazi mühacirler bu iki görkemli sexsiyyet arasinda naraziia salmaga çalissalar da, bunu nail ola bilmayibler. Mühaciretdeki bütün fikir ayniliqlarina son qoymaq üçün M.E.Resulzade 1934-cü ilde «Sefibayçilik» kitabini yazib. ««Sefibeygilik» yalniz bir gexse aid deyildir, bu, «milli Azerbaycan herekatina qarsi atilan sübheli intriqalar» dir».

M.Ə.Resulzadenin fealiyyeti, istiqlal mübarizesi «Prometey» teskilati ile six bagliidi. «Prometey» teskilati Sovetlar Birliyindeki rus olmayan milletlori birlesdirirdi. E.Qaraca «Qafqaziya Federasiyonu QafqaziyaCümhuriyetinin amniyyet qalxani ola bilermi?» maqalesinde yazir ki, M.Ə.Resulzadenin yurd xaricinde önem verdiyi mühüm islerden biri «fikir va dava arkadaslari olan Krim, Idil, Ural, Simali Qafqaz ve Türküstan liderlariyla» bir araya gelib kommunizma qarsi aparilan milli mücadilado «Türk birliyi»ne çalismasi olmusdu.

«Prometey» toskilatinda ilk vaxtlar açagidaki xalglari temsil eden partiyalar toplasmisdi: gürcü sosialistler, azarbaycanlilarin "Müsavat" Partiyasi, Krim tatarlarnin «Milli firqesi», türküstanhilarin «Milli Türküstan Birliyi» ve müxtelif Simali Qafqaz ve tatar qruplari. Ermeni gruplari teskilatda türk tatarlarinin çoxlugunu görüb yaxin durmadilar. «Prometey» teskilatinin Parisde ki, orqani «Prometey» jurnali çap olunurdu. Mammad 2min Resulzada jurnalda yazilar, maqalaler derc etdirirdi».

Rasulzadenin 1936-ci ilde Berlindo «Çagdas Azerbaycan adabiyyati» ve Varçavada (polyak dilindo) «Azerbaycan adebiyyati» maqalasi çap olunmusdur. Onun 1938-ci ilde Berlindo almanca «Azerbaycan poblemi» ve 1939-cu ilde Varsavada polyakca «Azerbaycanin hürriyyet savasi» kitablari nesr olunur. O, 1938-ci ilde Polsa hökumetinde meslehetçi islemisdi. 1939-cu ilde sovet qosunlari Polçani isgal etdikde M.Ə.Rasulzada bu ölkeni terk etmek macburiyyetinde qalir. O, evvalce Fransaya gedir, almanlarin tezyiginin burada da artdigini hiss etdikde isveçreye keçir. isveçreden sonra qisa müddet Londonda yaçayan Resulzada 1940-ci ilde Ruminiyanin paytaxti Buxaresto gedib, burada siyasi-adebi fealiyyetine davam edir.

1941-ci ilde M.Ə.Rasulzade Hitlerin «Sarq nazirliyi» tarefinden Almaniyaya davat olunur. O zamal «Sarq nazirliyi» üç bölmaden ibaret idi ve siyasi bölmadeki Qafqaz söbasina professor Fon Mend edirdi. Almanlar M.Ə.Rasulzade ila her vasitada isbirliyina çalisirdilar. Hitler 1941-ci il dekabrin 22-türküstanli, gürcü va qafqaziyali müselman legionlarinin yaradilmasi amrini vermisdi. «Qafqasiyali legionu sonradan azerbaycanli va simali qafqasiyali legionu olmaq üzre iki yere ayrilmis, 1942-ci il sonlarinda Volqa tatarlarinin regionu teskil edilmisdi... Yaradilmis herbi legionda azerbaycanlilarin se yaxin idi. Azerbaycan legionunda «Bozqurd», «Aslan» kimi batalyonlar var idi. Legionda «Azerbay yanasi, «Hücum» adli bir qazet da çixirdi. Mammad Amin Rasulzadanin Azerbaycan legionunda hötməti yaxin idi. Azerbaycan legionunda «Bozqurd», «Aslan» kimi batalyonlar var idi. Legionda «Azerbaycan»la yanasi, «Hücum» adli bir qezet de çixirdi. Mammad Amin Resulzadenin Azerbaycan legionunda hörmati çoxdu.... Memmed emin Rasulzada o zaman legionlarin teskilinden sonra Berlindeki Milli Azerbaycan Komitesinde çalisirdi. Bu komitenin baslica vezifesi milli Azerbaycan davasini alman hökumatine qabul etdirmak idi. Çünki Hitlerin

Azerbaycan haqqindaki planini Memmad Amin Rasulzade qabul etmirdi. Hitlerin plani bela idi ki, müharibaden sonra Baki birbaça Berlina tabe olunacaa, Azerbaycan xanliglar dövründe oldugu kimi ayaletlere bölünecak, basda ise almanlar oturacaq. Memmed Amin Rasulzada Hitlerin bu fikri ila razilasmir, ona göre de ciddi mübarize aparib Azerbaycana müstaqil bir dövlet hüquga qazandirmaq isteyirdi».

O, Almaniyani terk etmaye macbur olanda 1943-cü ilin sonlari idi. Rasulzada Almaniyadan uzaqlasdirilmasina baxmayaraq oradaki dostlar ila alagasini kesmir, fealiyyetini davam etdirirdi: «1943-cü ildir. ikinci Cahan herbi esnasinda Alman Xariciyye Nazirliyinden qraf fon Sulenberqin daveti üzerina Berlinde idim. Milli Azerbaycan Komitesi tesakkül etmisdir; bu komite Milli Azerbaycan davasinin esaslarini alman magamlarina qebul etdirmak üzre fealiyyete keçmisdir».

O, Ruminiyaya galenden sonra da ictimai-siyasi fealiyyetinden qalmadi. Rasulzada azarbaycanli asirlerin taleyi ila maraglanir, Berlindaki «Azerbayan» qazeti ile elage saxlayirdi. Sovet qosunlarinin Ruminiyaya yaxinlasmasi ile elaqedar olaraq Rasulzade Buxarestdaki Türkiye sefirliyinin qonaq evinden çixmaga macbur olur. Türkiya sefiri yaxin dostu Hemdulla Sübhi Tanriöver bay Ankaraya, o isa Vyanaya gedir. Bir müddet burada qaldiqdan sonra M.2.Rasulzada yenidan Almaniyaya köçür. Bu arada Resulzade azerbaycanli asirleri xilas va onlarin Azerbaycana dönmamasini temin etmak maqsadi ile Azarbaycan Demokrat Birliyi adli bir camiyyat qurur.

Hatta camiyyet 1946-ci ilda Münhenda bununla bagli azerbaycanli esirlare resmi müraciat edir. Bu arada Rasulzadenin basçiligi ile Türkiye-Azarbaycan camiyyati de yaranir. «Mammad min Rasulzadaya 1947-ci ilin sonlarinda Türkiyeye-Ankaraya qayitmasina icaze verildi. Bu raziligin da alinmasinda dostu Hamdullah Sübhi Tanriöverin böyük rolu oldu. Hamdullah bay o zaman Türkiye hökumatinda hörmatli gaxslardan sayilirdi».

Qeyd edak ki, Resulzadanin tez-tez yerini dayisib, bir ölkeden basqa birisina getmaya macbur eden bir sira amillar olub. Birincisi, dövrün mürakkabliyi, ziddiyyatliliyi onu bu addimi atmaga macbur edirdi. Basqa terafdan, Resulzadenin üz tutdugu ölkalerin ekseriyyeti onu öz maraqlan ila uygunlasdirmaga çalisirdi. O, isa Azerbaycanin milli maraqlarini her seyden üstün tuturdu. Eyni zamanda ikinci Dünya müharibasi zamani tez-tez dayisen herbi-siyasi vaziyyat onu bu addimi atmaga macbur edirdi.

1949-cu il fevralin 1-dan «Azerbaycan kültür darnayi» faaliyyate basladi. Resulzade darnayin ömürlük faxri sedri seçildi. Bu dövrde onun «Çagdas Azerbaycan tarixi», «Çagdas Azerbaycan adabiyyati» kitablari Türkiyada yeniden nesr olunmusdur. Qeyd edak ki, bir sira tarixi asarlerinda oldugu kimi

«Çagdas Azerbaycan tarixi» kitabini da Resulzade çox ugurla islamis, mantiqi ardicilligi gorumagla yanasi tarixi hadisalari obyektiv sakilde isiqlandirmis va bir tarixçi kimi de taninmisdir. «Çagdas Azerbaycan adebiyyati» esarinde isa Resulzada öten asrin 20-50-ci illerinda Simali Azerbaycanda inkisaf eden sovet adebiyyatindan, onun özünden avelki adabiyyatla farali cahatlarinden bahs olunur.

O, 1951-ci ilde Ankarada «Azerbaycan sairi Nizami» adli sanballi monografiyasini çap etdirmakla dünya nizamisunasligina da bir çox yenilikler getirmis oldu. ikinci Dünya müharibasi zamani qalame aldigi bu aseri ila müellif nizamisünasliga olduqca dayerli elmi bir töhfe vermisdir. Nizami Gancavini özünmaxsus, tekrarolunmaz bir sakilde tedqia eden Resulzadenin böyük sair-filosofumuzla bagli galdiyi elmi naticaler bu günün özünde de aktualligini goruyub saxlamisdir.

O, 1952-ci ilde Münhende Umumqafqaz Konfransinin keçirilmasina nail oldu. Konfransda çixis eden Rasulzada taklif edirdi ki, «Qafqaz Merkezi» yaradilsin ve Sovet imperiyasina qarsi mübarize Birlasmis Konfederativ Qafqasiya formulasinda davam etdirilsin. 1953-cü ilda isa o, hala 1922-ci ilde yaradilmis Azarbaycan Milli Markazini barpa etdi. 1954-cü ilda istanbulda nasr olunan "Dünya" qazeti böyük önderin "Stalinle ixtilal xatiralari" silsila maqalalarini nasr etdirmisdir. 1955-ci ilin martin 6-da böyük ideoloq, ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rasulzada Ankara Universitetinin tibb fakültesinin klinkasinda sakar xesteliyinden vafat etmisdir.

M.Ə.Rasulzade böyük bir ömür yolu keçmisdi. Ganclik dövründan yasidlarindan farglanan va xalqini maariflanmaya saslayan Rasulzadanin hansisa siyasi taskilatlarda faaliyyat göstermasindan asili olmayaraq, asas maqsadi Azerbaycani azad va milli-demokratik bir ölke kimi görmak olub. «Azerbaycan xalqinin taleyinin bir parçasi olan Rasulzadenin manali hayatina, dolgun yaradiciligina bu gün ani bir nazer salmagla biz Vatana, müsteqil Azerbaycana sadaqat timsalli böyük bir gaxsiyyatin canli obrazi ila görüsürük. Sözsüz ki, bu sadaqat, bu sevgisi ila o, Azerbaycan xalqinin mahabbatini qazanmis va galblarde abadi masken salmisdir. Resulzada prinsipa sadaqatin, mafkuraya bagliligin, sebr va fadakarlijin, ezm va qüdratin timsali idi. 20 yasinda «insanlara hürriyyat, milletlara istiqlal» arzusu ila siyasi hayata atilmis Rasulzada «insanlara hürriyyet, millatlara istiqlal» fikrilile de 72 yasinda hayatla vidalasdi. Lakin ömrünün sonuna qadar bu inam onu terk etmadi».

M.Ə.Rasulzada yaginin ilk dövrlarinda axtarisda olub. Bu axtaris isa onun tutdugu yolu yalniz daha da güclendirmali, esaslandirmali ve dönmaz etmali idi. Bu yolu isa çox keçmayib ki, M.Ə.Rasulzada mahz islamlasmaq, türklesmak va müasirlesmak düsturunda görüb. Azarbaycan Cümhuriyyatinin varligi M.Ə.Resul-zadenin hayatinin va yaradiciliginin en parlag nümunasidir. 23 aydan

sonra bu müstagilliya son goyan Sovet Rusiyasi 70 il bütün vasitelerden-repressiyalardan, kütlevi qirginlardan, manavi assimilyasiyalardan va s. istifade etse de, Cümhuriyyetin istiqlal odunu söndüre bilmadi.

Mühazirə-11

"Alazan Baycanın poeziyası"

Mühazirə istiqamətləri:

46. Mühacirət poeziyasının tanınmış nümayəndələrindən Alazan Baycan
47. Şairin Könül sazından və Dağ çiçəkləri şeirlər kitabının yaradıcılığında əhəmiyyətli yeri
48. Poeziyasının ana mövzusunun Azərbaycandır, yurd həsrəti olması
49. Azərbaycan davasında milli dövlətçilik şüurunun formalaşması
50. Azərbaycançılıq ideyalarının əksi

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

46. Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
47. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
48. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
49. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
50. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Almas İldırımı sürgüna aparan yollarin tarixi 1927-ci ilin ortalarindan baslayir. Homin ilin birinci yarisina qodor o, Bak1 Dövlat Universiteti Sarq fakültasinin Odabiyyat ("'Slovesnostg") söbasina daxil olmus, yerli matbuat orqanlarinda "9 Yanvar", "Mayis gözolina", "Düsman", "Neçin", "Daglara vida" va b. asarlari darc edilmisdir. Lakin 1927-ci ilda yazdigi va bir "dostu" tarafindan istanbula göndarilarak avvalca "Hayat" (1927, N° 34), sonra isa Mahammad Omin Rasulzadanin sahibi va bas müherriri oldugu "Yeni Kafkasya" jurnalinda (1927, 31 temmuz (iyul) N° 21) çaplanan va Türkiya heca poeziyasinin görkəmli nümayəndasi Faruk Nafiz baya (1898-1973) ithaf etdiyi "Daglar" qosmasi 20 yasli gonc Almas ildirimin karyerasinda, hayat yolunda, taleyinda dahsotli bir ildirim kimi çaxir.

Sair voten, sürgün ve mühacirat yaradicilginda bu mövzuya döna-döna toxunmus, poeziyasinda dogma yurdun "zümrüd gözlü yamaclarinda" güller, lalalar bitiran, dast, torpagi cavahiro, almasa barabar tutulan Azarbaycan

daglarmin mükemmol obrazini yaratmisdir. Ozemat, güc, qüdrot remzi olan daglar da bazan için-için aglayir, gizlinco yas saxlayir. Sair "günahini" adabiyyat camiyystindo somimi etiraf etsa do, proletar tonqidçilar iki maqami ildirima bagislaya bilmirdilar. Birincisi, seir istanbulda niya mahz sovet rejiminin qati düsmani olan Mahemmod Omin Rasulzadanin dergisinda nast olunub? ikincisi, vatani, onun qüdratini, servatini tacassüm etdiran daglar haqqunda yazilmis "Çakilmis galbina askidan min dag", "Zirvando oynasan rüzgarlar ac1" va basqa misralar Azerbaycanin Sovet rejiminin isgali altinda inladiyina isaro deyilmi?

Süleyman Rüstomin uzaqgöranliklo Almas ildirima asabi tonda söyladiyi "sizden proletar sairi çixmaz" - qenasti özünü dogrultdu.

Haqiqatan da ildirim tagiblerdon, izlenmalardon yaxa qurtarmaq üçün çox çalissa da bolsevik mefkuroli proletar sairi ola bilmodi.

"Daglar"in "Yeni Kafkasya"da tacollasi sairin hoyatini zindana çevirir, onun açiq-askar toqibini sürotlondirir. O, 1927-ci ildo yazdigi "No üçün" seirinda golem dostlarina, hassas oxucularina açiq bayan edir:

A.Ildinm incidici va düsündürücü sualinin cavabini aslinda özü birinci misrada xatirlatmisdir. Sübhasiz ki, onun "bir cani kimi izlan"ilmasinin asas sababi "öz yurdunu sevan bir sair",ruhlu bir ziyali, istila ilo barismaz mövqedo dayanan düsünco adami olmasidir. Osassiz taqib olunduguna, incidildiyina göra inandigi, arxalandigi dostlardan dastak umur. Onlardan real yoldas, hamdam kömayi görmayenda adlarini saslandirmekdan çakinmir.

Sair taxtina günas dogmus saxsi vurgulayanda eyniadhi peygambari yox, yüksak kürsüya sahiblonon dostu Süleyman Rüstami nazarda tuturdu. Lakin daglara benzatdiyi, arxalandigi dostlarinin çoxu sairdon üz döndorir. Sair naolac galaraq üzünü daglara tutub deyir.

Dövrün, mühitin amansiz tazyiqi, tapkisi, hatta daglarn da dostluqda möhkemliyina skeptik duygular oyadir. Amma Almas ildirm daglarla dostlugunda möhkamdir, etibarhidir. Onun daglara hast etdiyi çoxsayli seirlari banzorsiz, takrarsiz, emosional, poetik düsüncalorin dasiyicisidir. Hetta seirlerindan birinda "Bu daglarçün man azaldan bir sair dogulmusam" - qanaatini xüsusi vurgulayir.

A.ildirm 1927-ci ilda Baki Universitetindan xaric olunur va zorla sürgüna gönderilerken Siyazanin Qizilburun demiryol stansiyasinda "Of, Baki... bu ayniliq mana ölümdon agir" - harayinin aks olundugu "Daglara vida" seirini qalama alir. Casaratli düsüncalar bu seirin misralarinda çirpinir, kükrayir. Sözün birbasa manasinda ildirim daglarla dardlasmayi bacarir. On aziz adama etibar eda bilmadiyi sözü, sirri o, daglara üz tutub deye bilir. "Yurdu batmis", isgal olunmus, ölkasi asaratdo inlayon, soyulan, tapdanan igid ela Almas ildirmin özüdür, onunla eyni agri-acilarm dasiyicisi olan milli düsünca sahibleridir, ildirimlarn mansub oldugu millotdir. Sair istilaya qarsi barismaz mövgeyini sorgilayarak "Ya serafli

istiqlal, ya qizil qan", - deya vatoni iggala maruz qalmis igidlori açiq üsyana, azadhq mübarizasina saslayir.

Almas İldırımın naməlum şeiri.

Sairin Dagistana sürgünü yerli ziyalilar torofindon demak olar ki, anlayis va rogbatlo qargilanmisdir. Çünki avvala, sürgün qerarini dövlatin siyasi idarolori deyil, onlann "tövsiyasi" ila Odabiyyat comiyyati vermisdir. Digor tarafdan, o, cazaçakma düsorgasina yox, qadim Oguz yurdu, türk momlokoti Darbanda göndarilmisdir. Moqsad, Almas Ildirimi yasadigi qaynar milli mühitdon qoparmaq, "müsavatçi" dostlari ila alagalarini mohdudlasdirmaq va proletar platformasina transfer etmokdon ibarat idi.

A.ildirim Dagistana galdikden sonra onun ilk görüsdüyü aslan derbandli olan, Bakidan tanidigi ziyahlardan biri, tonqidçi Mammad Kazim Olakbarli (1905-1938) idi. Memmad Kazim Azarbaycan Pedaqoji Universitetini bitirmis (1927), Mahaçqalada Azerbaycan türkcasindo ak tirajla nosr edilan "Moarif yolu" jurnalinin va "Dagistan füqorast" qozetinin masul .aktoru idi. Xüsusila dorgi pedaqoji istiqamatli, tahsil yönümlü olsa da, burada adabi-badii nümunolar do çap olunurdu. M.K.Olakbarli A.ildinmla tanishigt yaxin dostluga çevirir, onu redaksiyaya davat edir. Sair isa Darbandda galama aldigi, "Dagistan füqerasi" qezetinin, "Odabiyyat sohifosi"ndo çap etdirdiyi "Daglardan xatirolar" seirini Mommod Kazim Olakbarliya ithaf etmisdir.

Masul redaktor "Moarif yolu" jurnalinin 1928-ci il oktyabr-noyabr birlesmis sayinin Rusiya inqilabinin 11-ci ildönümüno hosr olunacagini nozerdo tutmusdur. Mövzu ilo bagli müvafiq yazarlara sifaris verilir. Ildirim da siyasi nozarotdon, gözaltindan yayinmaq, bolsevik funksionerlorinin nazerinda etimadini yükseltmok üçün mövzuya müraciat etmaya macbur olur.

"Maarif yolu" jurnalinin 1928-ci il birlasmis 10-11-ci sayini nazerdan keçirdikdo burada N Sahdaglinin "On bir illik münasibatila", Ş.ismayilin "On bir il", A.Qaziyevin "isçilar" (Bö oktyabrda), Ibrahim Musanin "Oktyabr", Hidayatin "Oktyabr", Obasolt Axundzadonin "(hommal", Akasim Ibrahimovun "Oktyabr" adii nazm parçalari ila yanasi, Almas ildirimin da bir yil avval" seirinin yer aldigi müsahida edilir. Bu seir jurnalinin masul redaktoru Mem Kazim Olekberlinin sifarisi ila yazilsa da, Almas ildirimin indiyadak nasr olunmus kitabla daxil edilmemis, böyük cosqu va ilhamla qalame alimmisdir. Sair on bir il avval deyenda 191 il Oktyabr inqilabina qadarki dövrü - Rusiya imperiya rejiminin, üç yüz illik Romano sülalesinin hökmranliq etdiyi zamani, mühiti nazorda tuturdu. Osarda Carin bas iqamatgahi c Qis Sarayindan - zülm, nalo va qargis sarayindan, nifrat, lonat va razalat yuvasindan, o: manfur va manhus tarixi keçmisinden,

maisotindan, cinayatkarana vardis va enenelerin obrazhi, poetik üslubda behs edilir. Seirdo vurgulanir ki, Çar hakimiyyati dövründo hagg de insanlarin qetline ferman verilir, xalqlar zülm va asarot mengonesindo, sixinti mehbesii yasayir. Imperiya tarixinin "xalqlar habsxanasina" cevrilmis qaranliq sohifolarini Almas ildi bela tacassüm etdirmisdir:

Sairin imperializme, despotizma, zorakiliga asaslanan idara üsuluna darin nifrati müsahida olunmaqdadir. Eyni zamanda laçin kimi qanadlari dar qafaslarda qunilan igid, casur ogullarin aci taleyina Almas Ildirim ürakdon aciyaraq eserin sonraki bandlarinda hadisolerin yaddaslarda darin iz buraxan xronologiyasin itiuclu, poetik tise ilo cizir,ilk baxisdan oxucuda tasevvür yarana bilar ki, seirin son iki bandi proletar ingilabinin terennümüne hesr olunub. Amma buradaki sotiralti zorif cizgilordo dorin monalar yuvalanir: "Bir tokanla ölkolor titradi, parçalandi"- misrasinda Rusiya Imperiyasimin bir üsyan takani ilo bölünmesinden, parçalanmasindan, evazinda yeni müstaqil dövlatlerin yaranmasindan bahs olunur, o cümladen Azorbaycan Cümhuriyyatinin sorofli tarixina dolayisi ilo isaro edilir. Sair asarinin diger bir misrasinda: "Osrlarla yüksolan "Kremllar" yixildi" - deyiminda sor imperiyasimin, isgalçi va tacavüzkar bir rejimin çöküsü, razalat romzinin ("Kremllor"in) folakat va safalat müjdali yixilist, bütövlükdo zorakilglar, isgoncalar altinda inloyen xalqlarin azadliq, müstaqillik arzular, niyyatlari kodlanmisdir.

Almas ildirimin yeni üza çixanilan va adibin nogrlarinden kanarda qalan "On bir yil avval" seiri söylamaya asas verir ki, ciddi va sistemli arasdirmalar sairin yeni-yeni namalum esorlorinin tapilmasi yönümünda ümidlori artirir.

İkinci sürgün.

Almas ildirim Darbanddan qayitdiqdan sonra Bakida çox longidilmadi. 1931-ci ilda onun Türküstana sürgün olunmasi haqqinda qorar qobul edildi. Dagistandaki serbastlikdon farqli olaraq sairin Asqabaddan konara çixmaga ixtiyar yox idi. Sürgünün asas sababini Baki buxtasindan gami ila uzaqlasarken yazdigi "Olvida, Baki" seirindo çox daqiq göstormisdir:

Günahim - "Can!" dedim sana, govuldum,
Acımadın bu qurbana, əlvida..

Ildinm sürgüna gedarken iyirmi dörd yasinin tamam oldugunu bildirir, Camberakendin, qalasinin gözdon itdiyini xatirladir va Bakiya üz tutaraq: "Balka de dönmadim sana, alvida... deyir. Sairin öz taleyi, galacayi haqginda uzaggöranlikla, ilahi bir fahmla söyladiyi bu düsünca teassüf ki, dogru çixdi...

Mühazirə-12

“1920-1941-cı illərdə Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. M.B.Məmmədzadə”

Mühazirə istiqamətləri:

51. Milli istiqlal ideyası uğrunda çarpışan və uzun illər ağır şərlər altında yaşayan M.B.Məmmədzadə
52. AXC nin yaranması və fəaliyyətində mühüm xidmətləri olan xadim kimi
53. Türk ensiklopediyası və İslam ensiklopediyasında Azərbaycan tarixinə aid dərc etdirdiyi əsərlər
54. M.Ə.Rəsulzadə ilə sıx dostluq münasibətləri
55. Azərbaycan Yurd Bilgisi dərgisi ilə əməkdaşlıq etmiş, İstiqlal qəzetində, Qurtuluş dərgisində bir sıra məqalələri dərc etdirməsi

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

51. Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
52. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
53. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
54. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
55. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Mirze Bala Memmedzade 1898-ci il avqustun 13-de Abseronun Zire kendinda baligei ailasinda anadan olmusdur. Atasi ailesini dolandirmaq üçün esrin evvallerinda Bakiya köçarek, saherin Camberekend adlanan hissesinda meskunlasmisdir. Usaqligi Bakida Çembarekendde keçmisdir. 7-ci "rus-tatar" maktebini (1914), 3-cü ali ibtidai mektebi bitirdikden sonra tehsilini Baki texniki senaye maktebinde davam etdirmisdir. Edebi yaradiciliga tehsil illerinde baslamis, 1912-ci ilde isa bay Asurbayovun "Kaspi" metbaasinde "Nafi-elm va yaxud elmin sonu" adli kitabi çap olunmusdur.

"Mahemmediyye" derneyinde qabaqcil fikirli ziyalilarla yaxindan tanis olmasi onun dünyagörüsünün formalasmasina ciddi tesir gösterir. 1915-ci ilda Mahammad Amin Rasulzadenin nesr etdirdiyi "Açiq söz" qazetina ara-sira maqalelar yazan Mirzebala Mammedzade, sonradan hamin qezetin isinda feal istirak etmisdir.Eyni zamanda, heftelik "Basiret" jurnalinin bas redaktoru olmusdur.

Aprel isgalindan sonra fealiyyati

Aprel isgalindan sonra M. B. Memmadzade Bakida Gizli Müsavatin Merkezi Komitesinin sadri olmus, 1923-cü ile qader onun orqani "istiqlal" qezetini nesr

etdirmisdir. Hamin dövrda Azerbaycan Ali Xalq Teserrüfati Surasinda tercümaçi va orta maktebde müellim isleyen M. B. Memmedzade metbuatla da elagasini üzmamis, "Yeni yildiz" jurnalinda Azerbaycan tarixina dair silsile maqaleler derc etdirmis, 1922-ci ilde Bakida "Azerbaycan türk metbuati" adii kitabi nesr olunmusdur. 1923-cü ilin iyulunda "istiqlal" qezeti metbeasinin yeri hökumet orqanlari terefinden askar edildikden sonra gizli Müsavat teskilatinin üzvleri habs olunduqda M. B. Memmadzade hebsden yayina bilmis, hebs olunanlarin bir grupunun sovet hakimiyyetini müdafia etmaleri barede verdikleri bayanatin eleyhine verageler yaymisdir.

1924-cü il yazin axirina geder gizli fealiyyet gösteren M. B. Memmadzada mayda Iranin Onzeli seherina gedarak, buradaki mühacirerin fealiyyetine basçiliq etmisdir. Bir müddet Tebrizde yasayan, sonra ise Sulduz seheri etrafinda sose yolu çekilisinde mühendis-texnik isleyen M. B. Mammedzade istanbulda Mahemmad Amin Resulzadenin rehbarliyi ila nesr olunan "Yeni Qafqaziya" jurnalma meqaleler göndermisdir. Bolsevizmin, sovet ideologiyasi ve rejiminin, partiya-sovet aparatinin terkib hissasi kimi bolsevik metbuatinin ifsasi M. B. Memmedzadenin bu dövr publisistikasinin esas mövzularindan idi.

1927-ci ilde istanbula köçmüs, ele hemin il istanbulda onun "Azerbaycan misaqi-millisi: 28 Mayis Istiqlal Beyannamesinin tehlili",
"Ermeniler ve iran" kitablari çap olunmusdur. Mehemmed Omin Resulzadenin redaktorlugu ile cixan "Azeri türk" (1928-31) ve "Odlu yurd" (1929-31) jurnallari, habele "Azerbaycan yurd bilgisi" jurnali ile de yaxindan emekdasliq etmisdir. "Azeri türk" ve "Odlu yurd" jurnallarinin esas yazarlarindan olan Mirze Balanin "Feteli xan Xoyski", "Doktor Hesen bey" adii meqaleleri Azerbaycan Xalq Cümhuriyyetinin dövlet xadimlerini seciyyelendirmek baximindan çox qiymetlidir. "Solovkiden gelen sesler" maqalesinde Rusiyanin 9 ayi qis olan Solovki adalarina - "tebietin bu gorxunc sekasina", "kommunizm zindanlarina sürülmüs Azerbaycan istiqlal mücahidlerinin dehsetli isgencelere meruz qalmalarina baxmayaraq, yenilmediklerinden, amansiz geraitde bele "istiqlal" marsini oxumalarindan behs edilir. M. Memmedzadenin "Bolsevizm ve türkçülük", "Azerbaycan ve bolsevikler", "Medenilesdirme únvani altinda ruslasdirma", "Kommunistler vo istila", "On illik istismar", "Rusiya esaretinde türk Baki", "Sovet Azerbaycaninda—Hürriyyeti-metbuat", "Yeni türk elifbasi ve bolsevik metbuati" ve s. meqalelerinde bolsevizmin iç üzü açilir, sovet hakimiyyetinin antimilli siyaseti ifsa olunur. M. B. Memmedzade mühaciret illerinde istanbul Universitetinin hüqua fakültesini bitirmisdir.

1931-ci ilde Sovet ittifaginin telabi ile Türkiye hökumeti Müsavatin xarici bürosunun Türkiyade fealiyyetini qadagan etdikden sonra, Mehammad emin Resulzade ve onun digar silahdaslan ile birlikde M. B. Memmedzade de Istanbulu terk edarek Varçavaya köçdü. Bu dövrde onun Berlinde Mehemmed emin

Resulzadenin redaktorlugu ile nesr olunan "istiqlal" (1932-34) qazetinde ve "Qurtulus" (1934-38) jurnalinda Azerbaycanin istiqlali problemine aid xeyli maqalesi çap olunmusdur. M. B. Memmedzade "Milli Azerbaycan "Müsavat" xalq firqesi"nin 1936-ci ilda Varsavada keçirilmis konfransinda yaxindan istirak etmisdir!7) "Müsavat" partiyasinin nesr etdiyi bülletenlerde rus müstemleke üsuli-idaresini ifsa eden xeyli maqalesi darc olunmus,
Polsada keçirilen bir neçe elmi konfransda meruze ile çixis etisdir. 1938-ci ilde Berlinde "Qurtulus" jurnali matbaasinde Mirze Bala Mammadzadenin "Milli Azerbaycan herekati"(8), "Müsavat" xalq firqesinin tarixi" adli kitabi çapdan çixmisdir.

Ikinci Dünya müharibasinin baslanmasi ve Polsanin Almaniya terefinden isgali ila alaqedar yeniden istanbula köçen M. B. Mammadzadenin "Milliyyet" va "Cümhuriyyet" gezetlerinde, "Türk ensiklopediyasi"nda, "islam ensiklopediyasi"nda ve diger nesrlerde Azerbaycan tarixine dair çoxlu maqalesi derc edilmisdir. 1949-cu ilde M. B. Memmadzadenin yaxindan istiraki ila Ankarada "Azerbaycan Kültür Darnayi"nin esasi goyulmus, 1951-ci ilde "Azerbaycan tarixinde türk Albaniya" adli eseri hemin dernek terefinden çap olunmusdur. 1952-ci ilden Ankarada onun "Azerbaycan Kültür Dernayi"nin "Azerbaycan" jurnalinda da Azerbaycan tarixi ile bagli çox sayli magalesi derc edilmisdir. O, 1954-cü ilden Münhendeki SSRI-ni öyrenen institutda çalismis, burada iki il elmi suranin sadri, iki il ise sedr müavini vezifesini icra etmisdi. Türkiyenin bir çox qezet ve jurnallarinda da onun SSRI-deki totalitar rejimi keskin tengid eden magaleleri derc olunmusdur. Onun "Proletar adebiyyati milliyyetçi edebiyyatin vahid cebhesi qarsisinda", "Adebi hakimiyyet qovgasi", "Azeri türk edebiyyatinin dünani ve bu günü", "Müasir Azerbaycan sairleri", "Romantik va realist careyanlarini mücadilasi", "Milli dil va milli kültür", "Cafer Cabbarli", "Mirze Alekbar Sabir", "Sovet dil siyasetinin bugünkü sehifesi", "Dade Qorqud", "Milli dastanlarimiza dair" va s. maqalalerinda adebiyyatimizin dünani ve bu günü ile bagli mülahizeler ireli sürülür, Azerbaycanda yeridilen ruslasdirma siyasetinin (dil, madeniyyet, edebiyyat va s. sahelerde) mahiyyeti askarlanmir.

M. B. Mammadzadenin "Mirze Bala", "Nuhoglu", "A. Kut", "M. M. Memmadzade", "M. B. Dasdemir" ve "Oli Kutluk" imzalari ila 2000-den çox magalesi vardir. Mahammad Amin Resulzadenin vefatindan (1955) sonra "Müsavat" partiyasina va Azerbaycan Milli Merkezine M. B. Mammadzade rehberlik etmisdir.

Mühazirə-13

“Y.V.Çəmənzəminlinin mühacirət dövr yaradıcılığı”

Mühazirə istiqamətləri:

56.Mühacirət dövr yaradıcılığı
57.AXC nin Osmanlı Türkiyəsinə ilk səfəri
58.Mühacirət və sürgün həyatı
59.Hekayələrin əsas mövzusu olan ailə,məişət,əxlaq problemləri
60.Studentlər romanında azərbaycanlı gənclərin tələbəlik həyatlarının təsviri
61.Yanğın pyesində komik fonda köhnəliyin ifşası

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

56.Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
57.Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
58. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
59. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
60. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Azərbaycan dövlət yaziçisi - 1887-ci il sentyabr ayinin yerlorindon biri olan Şuşa sohorindo anadan olmusdur. Yusif Vazirin atasi Maçodi Mirbaba Mirabdulla oglu Vazirov Susa baylorindon biri idi. Onun bəyliy 1873-cü il aprel ayinin 13-do Susa goza idarosi torafindon tosdiq edilmis va ona bu haqda sohadatnama verilmisdir. Yusif Vazirin dasidigi Vazirov soyadi XVIII asr Qarabag hökmdari Ibrahimxolil xann nüfuzlu vazirlorindon biri olan Mirzə Əliməmmədağa tutdugu vazir vazifasine bagli olaraq nesildon-nasilo keçmisdir. ibrahimxalil xanin vaziri Mirza Olimommadaga Vazirov soyadini dasiyan Maçodi Mirbaba (Yusif Vazirin atasi) neslinin ulu babasidir. Qeyd etmak lazimdir ki, 1797-ci ilin iyun ayinda iran hökmdan Agamemmad sah Qacar, Susani zobt etdiyi zaman ibrahimxolil xan tarafindan Türkiya dövlatina yenica sofir tayin olunmus Mirza Alimommadagani dustaq etdirib qatlo yetirir. Beloliklo, Mirzo Alimommadagaya safir olmaq qismat olmur. Taleyin qismoti bela gotirir ki, uzun illerdon sonra Türkiyadə Y.V.Comenzominliye nasib olur. O, 1919-cu ilda yeni yaranmis Azarbaycan Demokratik Cümhuriyystinin Türkiyade ilk safiri olur.

Yusif Vazirin atasi Mosadi Mirbaba Iran, Orta Asiya va Türkiyenin bir gismini gazmisdi, fars va türk dillorini mükammal bilirdi. O, adabiyyat ila do masgul olardi va Firdovsi ila Füzulini çox sevardi.
Eyni zamanda xanondalora mugamatdan dars deyarmis. Masodi Mirbaba gonc yasinda var-dövlotini qonagliqlarda xanando-sazondolaro, yeyib-içmaya xarclayib, kasib düsdükdon sonra Agdamda attar (darman va adviyyat satan)

dükani açir va orada nüsxobandlik (qodim tibb kitablan asasinda darman düzaldon hokim) edir.
Yusif Vazir ilk avval Susada "Kar Xolifa" lagabi ila taninan Molla Mehdinin moktabindo oxuyur. Molla Mehdinin yaninda tohsilin somarasiz oldugunu hiss edan Masodi Mirbaba oglu Yusifi Agdama aparir va onun tohsili ilo özü masgul olur. Ona türk va fars illarini öyradir. Yusifin atasi onun rusca dyranmasini da istayirdi.
Agdamda rus maktabi olmadigi üçün Yusif Muradbaylidaki rus moktobina getmoli olur. Yusif bir il bu maktabdo oxuyandan sonra hazirlasib realmi maktabina girmak úçún 1896-ci ildo Susaya qayidur va imtahan verib Susa realni maktabina daxil olur. O zaman Susa realni miaktabo tadris va tachizat etibarila Qafqaz orta maktoblari sirasinda birincilardan sayilirdi.

Susa realni maktabinin yuxan kurs talabosi, Yusifin böyük gardasi Abülhasan númunavi talaba oldugu úçün Yusifin da realni maktabda yaxsi tolaba olmasina çalisirdi. Lakin Obülhason istadiyi kimi ona müvaffag ola bilmirdi. Cunki Yusifin riyaziyyata o qador do maragi yox idi. Yusif oxudugu kitablarda har seydan çox rassamlarin va heykoltaraslarin tercümeyi-halina diqgat yetirardi.

Yusif Vazir hala kiçik yaslarinda resm aserleri çakmakle masgul olmusdu. Evvalca tobiat manzaralari, sonralar isa ictimai-siyasi motivli karikaturalar çokmaya baslamisdi. Yusifin talabalik illarinin sevinci uzun sürmür. Gözlanilmadan onun böyük qardasi Ebülheson xastalanir va 1904-cü ildo vafat edir. Yusif Vazirin 21 yasli qardasi Obülhesen vaxtsiz ölümü onu hadsiz daracada sarsidir. Bas veren badbaxt hadisa atalari Masodi Mirbabanin va analari Seyid aziz xanimin tez-tez xastalanmalarina sabab clur. Bu hadisa dünyada haqq va adalat olmasina inanan Yusifdo de ümidsizlik dogurur va onun uzun müddat darslori ila masgul ola bilmamasina sabab olur. Bir müddot keçendan sonra qardasi Obülhasonin yaratdigi zongin kitabxana Yusifa verilir. Yusif Vazir kitabxanadaki rus vo acnabi klassiklerin kitablari ilo yaxindan tanis olandan sonra onda rasm ilo barabar edabiyyata da böyük maraq oyanir. Yusif Vazir Susa realni moktabindo tohsilini rus dilindo aldigi üçün 1904-cü ilda hayatindan sikayet torzindo yazilmis "Jaloba" adli ilk serini rusca yazmisdi.

Yusif Vazir rusca yazdigi bir neço serini Susa realni maktobindaki rus dili müallimi Klemiye gösterir. Müallim serlari gözdon keçirib ona Çexovu oxumagi maslahat görür. Çexovun sirin va duzlu hekayalori Yusif Vazirin çox xosuna golir. Yusif realni moktabindo oxuyan zaman amisi oglu va dostu Mirhason Vezirovla birlikdo rus dilindo "Fokusnik" adli, 1 ila yazilmis yumoristik va karikaturall ayliq jurnal çixarirdilar. Bu jurnalda verilen yazilar hacmco kiçik olsa da, mazmunca diqgati cold edirdi. 1905-ci ilin yayinda ermani dasnaqlarinin tabligati naticasindo Susada milli qurgin baslayir. Polis va hökümet asgerlari bu düsmançiliya qarsi laqeyd münasibat basladiklori üçün iki xalq biri-birini qiir,

evlorini yandirib, xaraba goyurdular. Susanin tohlükoli vaziyyetindon dogan esabilik Yusif Vazirin atasi Masadi Mirbabanin tez-tez xastalanmayina sabab olur.

Yusif Vazirin atasi 1906-ci il fevral ayinin 20-do vafat edir. Onun vafatindan sonra aila, hayat tocrübasi olmayan 19 yasli Vusifin himayasindo qalir. Atasinin vefatindan sonra Yusif ilk evval Agdamdaki ottar dükaninin seylorini va dükanin özünü satmaq üçün mart ayinin birindo Agdama gedir. Bir neço gün orada qaldigdan sonra xastalonib Muradbaylido yasayan Telli bibisigilo gedir. Iki ay yatalaq xastoliyindon yatib, agir böhranlar keçirir. Sonra Yusifin bibisi onun sagalacagina olan ümidini itirib Susaya göndorir.

Xostalikdan zoif düsmüs Yusifin üç ay yataqdan qalxa bilmomasi ailani böyük çotinlikler qarsisina qoyur. Ailo kömoksiz qalir. Yusifin anasi Seyid aziz xanim geca va gündüz rahatliq bilmadon onun hayatini xilas etmak üçün alindan goloni edir. Ailonin agir vaziyyatindo Yusif holo usaq iken Conubi Azorbaycanin "Comanzomin" adh kondindo achq noticasinda oradan qaçib, Susaya ponah gotirib, Yusifgilin hayotlarinda siginacaq tapmis Hasanxan, Nifti vo Forac gardaslarindan basqa heç bir qohumlari onlara kömok etmir. Yusifin atasi Mosodi Mirbabayev vaxti ikon yurdlan olmayan bu gardaslara öz haystindo siginacaq verib himayasino almisdi. Yusif sagaldiqdan sonra anasina deyir ki, agar man galacokdo sadaqatli qonsularimizin kondlorinin adini özümo toxollüs qabul edacoyem. Yusif Vazir neca deyir, ela da edir. Yusif Vazirin basladiyi hörmat va mahabbatdan golir. Suçada yaranan ermoni-müsolman çarpismalari noticosindo azorbaycanli talabalari moktoblarini tark etmak macburiyyatindo qahrlar. Yusif Vazir do tohsilini davam etdirmok üçün Bakiya gedib realmi maktobin altinci sinfino daxil olur. O, böyük sayla oxumagla barabar ictimai islarla da masgul olur. Yusif Vazir xalqin maisotini, onun adat va ononalarini, hoyat tarzini bilarak 1907-ci ilda "Sahqulunun xeyir isi" adli hekayosini yazir. Bu hekaya ilk dofo 1911-ci ilda "Soda" gazetinda çap olunur. Susadaki milli adavot Vezirovlar ailosini do ata-baba yurdundan didorgin düsmaya macbur edir. Onlar Asqabada köçmali olurlar.

1907-ci ilda Yusif Vazir Qarabagin pir va ocaqlarini kaskin tongid edon yazisini "Molla Nasraddin" jurnalinda moktobinin altinci sinif sagirdi Mir Yusif Vazirov" imzasi ila çap olunur. Bu yazidan sonra Asqabadda va Bakinin karvansarasinda yaçayan qarabaghilar hayacana golib Yusif Vaziro garsi kin baslayirlor. Asqabaddan golon tahgir va hadalama moktublarinin ardi-arasi kosilmirdi. Onlar Yusif Vazirdon "Molla Nasroddin" jurnali vasitasila üzr istamayi tolab edirdilor, oks halda iso öldürülacayini bildirirdilor. Yusif Vazir 1907-ci il noyabr ayinin S-do "Taza hayat" qazetinda izahat verorak bildirir ki, "Molla Nasraddin" jurnalinda gedan yazisinin heç da "müqaddos" pirlara vo ocaqlara satasmaq deyil, asas maqsod ancaq hiylogarlori ifsa etmakdon ibarstdir.

"Mon göstariram ki, adini müsolmon qoyanlarin içinda çoxsu qurd libasina girib, milloto xayanat edirlor, millotin gözünü baglayib, ümumi insaniyyat nögtesindon uzaq salirlar. Camaatin dordina qalib maktobler açmaqdan, yetim usaqlari oxutdurmagdan ki, golacakda küçolarda qalib camaata zarer yetirmasinler... Bütün bunlari elamayin avazinda fogir-füqeranin axir qapiklarini da alib ac-acina qoyurlar. Görünür ki, bazi oxucular magaladaki alovlu vatenparverlik hissini farqlendira bilmayib agizdan-agiza yalan va sisirdilmis sayialar uydurub yayiblar".

Yusif Vazir 1909-cu ilda Baki realni maktabini bitirib, tahsilini davam etdirmak üçün hamin ilin iyul ayinda Peterburqa gedib sanadlarini Mülki Mühendislor institutuna verir. Lakin riyaziyyata golaba calmayacagini hiss edib sanodlorini geri alir. Orada qaldigi vaxtdan istifada edib mashur "Connatin gabzi" hekayasini va Qafqazin foth edilmosinin 50 illiyi münasibatila Dagistanin mashur milli qohramani olan Seyx Samili yada salaraq ona ser hosr edir. Bir aydan sonra Yusif Vazir Peterburqdan Asqabada qayidir. O, Asqabadda qaldigi müddatda latincani öyranmaya baslayir. Sonra iso Daskendo gedib alti ay kursda oxuyur va Daskend gimnaziyasinda imtahan verib universiteta girmak hüququ qazanir. Yusif Vazir 1910-cu ilda Kiyeva gedib, Mügaddas Vladimir adina Imperator Universitetinin hüquq fakültasina daxil olur. Yusif Vazirin Kiyevdaki 5 illik talabalik dövründa da o vatanila heç bir zaman alaqeni kasmir. Yusif Vazir Bakida nasr olunan qazetleri va jurnallari müntazem olaraq alir va Azerbaycanda bas veron hadisolerlo yaxindan tanis olurdu. Eyni zamanda öz yazilarini da Bakida çixan qazetlarda çap etdirirdi. Yusif Vaziri düsündüron asas masalalerdan biri da Azarbaycan dilindo kitablarin nasri va yayilmasi olmusdu. O, bu magsedle Kiyevin ali moktoblerindo tahsil alan azarbaycanli talabalerdan ibarat xüsusi nosriyyat heyati toskil etmisdi. Bu baroda Yusif Vazir 1911-ci il iyun ayinin 3-da "Sada" qazetinda çap etdirdiyi "Kiyevdo heyeti - nosriyyat taskili mogalasinda yazirdi... kitabçalar bir adabiyyata dair olmayib, siyasi, tibbi, tarixi, iqtisadi masalalardan de bahs edacakdir."

Yusif Vazirin xalq nagillarindan götürülmüs usaqlar üçün yazdigi mashur "Malik Mommad" nagili 1910-cu ildo Kiyevda yazilmis va 1911-ci ildo kitabça soklindo nosr olunmusdur. Kiyevdoki nosriyyat heyoti Azorbaycanin tarixinin yazilmasi tosobbüsünü de iroli sürürdü.

Bu barodo Yusif Vazir 1913-cü il mart ayinin 12-do "Sodayi-hoqa" qozetindo çap etdirdiyi "Biz kimiko" mogalosindo yazirdi:

Tarixin millatimiza na qodor manfosti oldugunu nazara alib Kiyev müsolman studentlorinin nosriyyat heyoti orbabi qolomimizdon Azorbaycan tarixini yazmagi rica edir. Tarix müxtasor va sadaco Azorbaycan dilindo olmalidir. Onu heyot tob etdirmayi öhdasina götürür vo bundan alava tarix müollifina mükafat da vermayi vad edir."

Yusif Vazir 1912-ci ilda "Yeddi hekaya", 1913-cü ildo iso "Hayat sohifolori" adli kitablann Kiyevdo çap etdirir. Onlarin hor nüsxasinin Qori müollimlor seminariyasinin müallimi, görkomli adobiyyatsünas Firudun bay Köçorliya göndorir. Firudun bay kitabçalani aldiqdan sonra Qoridan Kiyevo göndordiyi maktublarla Yusif Vazir yaradiciligina, onun modoniyyat sahasinda xidmatlorina yüksok quymat verir.

Beloliklo, Yusif Vazirin Kiyevdoki S illik tolabalik hayati adabi va elmi sahado çox alverisli olmusdu. O zaman o, dini masolo, gadin masolalari va usaq tarbiyasi ila son daraca maraqlanirdi. Naticado "Arvadlarimizin hahi", "Qanli gõz yaslan", "Ana va analiq" kitablan meydana çixir. 1915-ci ilda birinci dünya müharibasinin gedisi ilo olagadar olaraq alman hücumundan çokinon çar hökümoti Kiyev universitetini müvoqqoti olaraq Saratova köçürdüyü üçün Yusif Vazir universiteti 1915-ci ilda Saratovda bitirir. O, universiteti bitirdikdon sonra Saratov mahkomo palatasinda hakimlik vazifosina namizad gobul olunur. Yusif Vazirin tutdugu vazifo maassiz oldugu üçün bir neço aydan sonra basqa is axtarmaq úçün Kiyevo gedir.

Orada "Zemstvo" toskilatina daxil olub cobhaya gedir. Fevral inqilabi bas veron zaman Yusif Vozir Qalitsiyada idi. 1917-ci ilda Ukraynanin hoyacanla dogulan milli horokati bütün Rusiya daxilindo yasayan qeyri-rus millotlaro örnak olur. Bununla alaqodar Yusif Vozir 1917-ci ildo Qalitsiyadan Kiyevo golir. Orada siyasi toskilata ehtiyac oldugunu hiss edib Kiyevda oxuyan azorbaycanli tolobalari otrafina toplayaraq Türk Odabi Markaziyya firqasi "Musavatin" Kiyev söbasini yaradir. Homin söbaye basçilq etmak üçün Yusif Vazir sadr seçilir. Müstoqil Ukrayna Respublikasi yarandiqdan sonra Azerbaycan Demokratik Cumhuriyyoti Yusif Vaziri Ukraynada diplomatik nümayande tayin edir. Yenica isa baslamis diplomatik númayondoliyin esas maqsadi Azorbaycami Rusiya ictimaiyyatina tanitmaq idi. Ona göre da onlar müsamiralar toskil etmakla barabor, Azerbaycanin tarixi, adabiyyati, modaniyyati, ticaroti va iqtisadiyyati haqqinda çoxlu magalolar yazib matbuatda çap etdirirler. Belaliklo, Azerbaycan yavas-yavas taninmaga baslayir.

Yusif Vazir hamin toskilatda islodiyi dövrdo "Azarbaycanin Muxtariyyati" va "Biz kimik va istodiyimiz nodir?" kitablanini yazib çap etdirir. Yusif Vaziri düsündüron va narahat edan masalolardan bir do Azerbaycanin milli marsinin olmamasi idi. Bununla alaqadar onun 1917-ci il dekabr ayimin 19-da "Açiq söz" qazetinda çap etdirdiyi moqalada deyilirdi: - "Hor bir milletin özünomaxsus bir milli nagmasi var. O nagma oxunduqda millat ferdlarinin ruhu ucalir. Mübariza edib öz xalqini mühafizi etmak xahisi artir. Bizim isa bu nogmemiz yoxdur. Odur ki, milli ruhumuz da yoxdur. Düsmani yixmaq üçün de milli ruh lazimdir. Milli sargi amala gatirmak üçün sairlarimiz va musiqisünaslanmiz Üzeyir Hacibayov canablari çalismalidirlar."

1918-ci ilda vatendas müharibasi ilo alaqadar Azorbaycanla rabita kosilir. Yusif Vazir vatendo bas veren hadisalordon heç bir informasiya almadigi ligiin tutdugu vazifosini miavinina tapsirib Simferopola gedir. Orada bir neça ay longidiyi üçün adliyya direktorlugunda maslohatçi isloyir. Krimdaki "Millat" qazetindo "Azorbaycan va azorbaycanhilar" adli maqalasini çap etdirir va Litva tatarlarinin tarixi ilo maraqlanaraq onlarm yaranmasi va vaziyyoti haqqinda todqiqat aparib yazdigi "Litva tatarlari" adlt kitabçasini 1919-cu ilda Simferopolda (Ag mascid) çap etdirir. Yol soraiti yaxsilasan kimi Yusif Vazir Odessaya gedir. Müharriba ila alaqadar yollar bagli oldugu üçün Yusif Vazir Odessada iki ay galmali olur. O, vatano qayitdigda "Azorbaycan" qazetinda "Xarici siyasotimiz", "Milli vo madoni islorimiz" bashigi ilo silsilo moqalolarini çap etdirir. Yusif Vazir bir müddot Bakida qaldigdan sonra Azorbaycan Demokratik Cumhuriyyotinin Nazirlor Surasinin sodri Nosib bay Usubbayovun toklifi ilo 1919-cu ildo yeni yaranmis Respublikanin sofiri kimi Istanbula göndorilir. Yusif Vozir lavat tiatir. Belaki Ararbly yanvs ASr ajebi adobiyyatini türk alomino tanitmaq üçün elmi müsahidolorlo zongin olan "Azorbaycan odobiyyatina bir nozor", "Tarixi-cografi vo iqtisadi Azorbaycan" adh kitablarini yazib 1921-ci ildo onlari Istanbulda çap etdirir.

Azorbaycanda Sovet hakimiyyati qurulduqdan sonra Yusif Vazir tutdugu vazifosini artiq bitmis oldugunu elan edib, Parisda siyasi elmlor institutunun diplomatika fakültasindo tohsil alan kiçik qardasi Mirinin (Mirabdulla) yanina gedir. Fransada hor hansi bir ocnobinin hüquq sahosi üzro islomosi qeyri-mümkün oldugu üçün Yusif Vazir maddi vaziyyotinin agir olmasi ilo olaqodar mocbur olub Paris yaxinligindaki Klisi adli sohoro koçüb ovvalco Lokomativ, sonralar iso avtomobil zavodlarinda fahlolik edir. O, "Paris xaborlori" qozetindo da amokdashiq edib "Sorq maktublan" basligi altinda cürbocür yazilar çap etdirir. Yusif Vazirin qardasi Miri 1922-ci ilda tohsilini baça vurub Paris banklarinin birindo momur isloyirdi. 1924-cũ ildo Miri qofloton xostalonir. 13 ay davam edon onun xostoliyi ölümlo noticalonir. 1925-ci ildo Miri 29 yasinda Parisdo vafat edir. Yegano qardasinin vaxtsiz vofati Yusif Voziri hoddindon artiq sarsidir, bu ona çox böyük dord olur. Qardasini itirdikdon sonra Yusif Vozir Parisdo böyük çotinliklorlo üzlosir vo neco olursa-olsun, votoni Azorbaycana qayitmagi qorara alir. Yusif Vozir votonino qayitmaq üçün Parisdoki Sovet solahiyyotli nümayondoliyino orizo ilo va Azorbaycan SSR Xalq Komisarlan Sovetinin sodri Qazonfor Musabayova xüsusi moktubla müraciot edir. Qazonfor Musabayov Yusif Vozirdon aldigi maktubu Az.SSR-nin komunist partiyasinin birinci katibi Kirova göstarir. Kirov Yusif Vazirin vatoninə qayıtmaq arzusunu böyük məmnuniyyətlə qarşılayır.Bir ildən sonra Umumittifaq Icraiyya Komitosinin 18 geranna esason Yusif Vazir sovet votondasligina daxil olur. Yusif Vazir 1926-c1 ilin aprel ayinda homisalik olaraq mühaciratdon vatona Qürbat ellordon vatonina

qayitmis Yusif Vazir ilk avvol "Baki isçisi" nasriyyatinda badii söbanin redaktoru, sonralar Dövlat Plan Komitosinin ictimai-madoni bölmosindo ixtisasi üzro vakil islamis va eyni zamanda müollimlikla da masgul olmaga baslamisdi. Ovvalco, Azarbaycan fakültasindo, sonralar isa Pedagoji, Tibb va Neft institutlarinda Azorbaycan va rus dillori kafedrasinda dors demisdi. Eyni zamanda Yusif Vezir Ruhulla Axundovun redaktosi ila çixmiş Rusca-Azorbaycanca lügat'in müalliflarindan biri olmusdu. Azorbaycan dilindo terminologiyanin yaradilmasinda Yusif Vazir 1930-35-ci illarda Azarbaycan Neft Institutunda islayen zaman, hamin institutda çixan "Ozizbayov adina Azorbaycan q1zil Bayraghi Neft Institutunun exbari" jurnalinda "Neft va onun tarixi" adi magalasi ila barabor bir çox magalalor yazib çap etdirmisdir. Yusif Vazir bir çox hekayalorini "Maarif va madoniyyat" jumalinda ve basqa motbuat orqanlaninda çap etdirir. Sonralar iso "Qizlar bulagi",
etdirir. 1935-ci ilda "Hozroti-Sohriyar" adı komik pyesini bitirir. Uzun illar tadqiqatçilarin diqgotindon konarda qalan "Hazroti-Sahriyar" komediyast, nahayet, ilk dofo 1980-ci ildan incasanat toplusu "Qobustan" jurnalinin 4-cü nömrosinda çap olundu.

Yusif Vazir torcümalar üzorinda da islayirdi. O, L.Tolstoyun, I.Turgenevin, L.Seyfulinanin, V.Hügonun va s. bir neço asorlorini rus dilindon Azarbaycan dilina tarcüma etmisdi. O, kino-ssenarilorin tarcümasi isindo do foal istirak etmisdi. Azorbaycan dilinda ilk sosli film olan mashur "Çapayev" filminin ssenarisini da Azarbaycan dilina 1936-c1 ildo Y.V.Comonzominli torcüma etmisdi. Yusif Vazir 1937-ci ilin aprel ayinda tamamladigt "iki od arasinda" adh tarixi roman isdan
cixanldigi üçün çap etdire bilmemisdi. Oz sagliginda nasr etdirmak qismati olmayan Yusif Vezitin bu tarixi romani ilk defa 1960-cr ilda "Azarbaycan" capdan çixmisdi. Yusif Vazir Yaziçilar Ittifaqindan çixarilmamisdan 3-4 ay avval yazdigi "Altunsaç" adii kinossenarisini da "Azarfilma" vermisdi.

Yusif Vazirin 1937-ci ilda cürbacür bahanalerla isden konar edilmasi ona menavi azab verirdi. Hayatini xalqin istiqlaliyyatina va taraqqisina hast edon Yusif Vezir özünda heç bir günah görmayib. Komitosinin birinci katibi M.C.Bagirova oriza ila müraciot edir.
Yusif Vazir M.C.Bagirova yazdigi arizonin cavabinin galmasindon alini üzorok 1937-ci il iyun ayimin 8-da Ümumittifaq K(b)P-nin bas katibi I.V.Stalina oriza ila müraciot edir. Bu arizadon do cavab golmir. Yusif Vazir 20-25 gün Moskvada qalib Stalina yazdigi orizo barado Morkazi Komitaya müraciot edir. Lakin ordan da heç bir cavab ala bilmir. Carosiz qalan Yusif Vazir Bakiya qayidir. 1938-ci ilda "Kommunist" qozetindo çixan bir elanda bildirilirdi ki, Ozbakistan SSR-nin Urganc sohorindoki Xarazm Vilayat Pedaqoji institutunda rus dilinda dars demaya müsllim yeri tutmaq üçün müsabiqe elan olunur.

Yusif Vazir sonadlarini toplayib Urganc saharina göndorir. Müsabiqadon keçib rektorluqdan dovot alir. 1938-ci ilin avqust ayinda Yusif Vazir Urgonca yola düsür. O, Urgonc pedaqoji instituta bas müsllim vo eyni zamanda institut kitabxanasina müdir tayin olunur. 1937-38-ci illordo represiyaya moruz qalan Azorbaycanin bir qrup elm va modoniyyat xadimlorindon B.Çobanzado, N.Sahsuvarov, H.Zeynalli, H.Nozorli vo basqalarinin verdiklori ifadalor asasinda 1940-c1 il yanvar ayinin 25-da Yusif Vazir Urgancda hobs edilib Bakiya gotirilir. O, alti aya yaxin Keslo hobs düsorgasindo saxlanildigdan sonra 1940-cr ilin iyul ayinin 3-do Nijni Novqorod vilaystinin Suxobezvodnaya stansiyasindaki habs düsergasino gönderirler. Yusif Vazir Comanzeminli 1943-cü il yanvar aymmin 3-da Nijni Novqorod vilaystinin Suxobezvodnaya stansiyasindaki hobs düsorgasindo vafat edir.

Mühazirə-14

“Almaz İldırımın mühacirət dövr yaradıcılığı ”

Mühazirə istiqamətləri:

62. Yaradıcılığında əsl vətəndaşlıq, milli qürur, qürbət mövzularının başlıca yer tutması
63. Vətən həsrəti, milli mücadilə və müstəqillik hisslərinin yaradıcılığının ana xətti olması
64. Dağıstan füqərası, Zəhmət qəzetlərində şeirlərinin çapı
65. Vətən həsrətini, vətən yaralarını Boğulmayan bir səs şeirində əks etdirən şairin torpağa sevgisi

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

61.Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
62.Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
63. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
64. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
65. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Almas İldirimi sürgüna aparan yollarin tarixi 1927-ci ilin ortalarindan baslayir. Homin ilin birinci yarisina qodor o, Bak1 Dövlat Universiteti Sarq fakültasinin Odabiyyat ("'Slovesnostg") söbasina daxil olmus, yerli matbuat orqanlarinda "9 Yanvar", "Mayis gözolina", "Düsman", "Neçin" "Daglara vida" va b. asarlari darc edilmisdir. Lakin 1927-ci ilda yazdigi va bir "dostu" tarafindan istanbula

göndarilarak avvalca "Hayat" (1927, Nº 34), sonra isa Mahammad Omin Rasulzadanin sahibi va bas müherriri oldugu "Yeni Kafkasya" jurnalinda (1927, 31 temmuz (iyul) Nº 21) çaplanan va Türkiya heca poeziyasinin görkomli nümayandasi Faruk Nafiz baya (1898-1973) ithaf etdiyi "Daglar" qosmasi 20 yasli gonc Almas ildirimin karyerasinda, hayat yolunda, taleyinda dahsotli bir ildirim kimi çaxir.

Sair voten, sürgün ve mühacirat yaradicilginda bu mövzuya döna-döna toxunmus, poeziyasinda dogma yurdun "zümrüd gözlü yamaclarinda" güller, lalalar bitiran, dast, torpagi cavahiro, almasa barabar tutulan Azarbaycan daglarmin mükemmol obrazini yaratmisdir. Ozemat, güc, qüdrot remzi olan daglar da bazan için-için aglayir, gizlinco yas saxlayir. Sair "günahini" adabiyyat camiyystindo somimi etiraf etsa do, proletar tonqidçilar iki maqami ildirima bagislaya bilmirdilar. Birincisi, seir istanbulda niya mahz sovet rejiminin qati düsmani olan Mahemmod Omin Rasulzadanin dergisinda nast olunub? ikincisi, vatani, onun qüdratini, servatini tacassüm etdiran daglar haqqunda yazilmis "Çakilmis galbina askidan min dag", "Zirvando oynasan rüzgarlar ac1" va basqa misralar Azerbaycanin Sovet rejiminin isgali altinda inladiyina isaro deyilmi? Süleyman Rüstomin uzaqgöranliklo Almas ildirima asabi tonda söyladiyi "sizden proletar sairi çixmaz" - qenasti özünü dogrultdu.

Haqiqatan da ildirim tagiblerdon, izlenmalardon yaxa qurtarmaq üçün çox çalissa da bolsevik mefkuroli proletar sairi ola bilmodi.

"Daglar"in "Yeni Kafkasya"da tacollasi sairin hoyatini zindana çevirir, onun açiq-askar toqibini sürotlondirir. O, 1927-ci ildo yazdigi "No üçün" seirinda golem dostlarina, hassas oxucularina açiq bayan edir:

A.Ildinm incidici va düsündürücü sualinin cavabini aslinda özü birinci misrada xatirlatmisdir. Sübhasiz ki, onun "bir cani kimi izlan"ilmasinin asas sababi "öz yurdunu sevan bir sair", ruhlu bir ziyali, istila ilo barismaz mövqedo dayanan düsünco adami olmasidir. Osassiz taqib olunduguna, incidildiyina göra inandigi, arxalandigi dostlardan dastak umur. Onlardan real yoldas, hamdam kömayi görmayenda adlarini saslandirmekdan çakinmir.

Sair taxtina günas dogmus saxsi vurgulayanda eyniadhi peygambari yox, yüksak kürsüya sahiblonon dostu Süleyman Rüstami nazarda tuturdu. Lakin daglara benzatdiyi, arxalandigi dostlarinin çoxu sairdon üz döndorir. Sair naolac galaraq üzünü daglara tutub deyir.

Dövrün, mühitin amansiz tazyiqi, tapkisi, hatta daglarn da dostluqda möhkemliyina skeptik duygular oyadir. Amma Almas ildirm daglarla dostlugunda möhkamdir, etibarhidir. Onun daglara hast etdiyi çoxsayli seirlari banzorsiz, takrarsiz, emosional, poetik düsüncalorin dasiyicisidir. Hetta

seirlerindan birinda "Bu daglarçün man azaldan bir sair dogulmusam" - qanaatini xüsusi vurgulayir.

A.ildirm 1927-ci ilda Baki Universitetindan xaric olunur va zorla sürgüna gönderilerken Siyazanin Qizilburun demiryol stansiyasinda "Of, Baki... bu ayniliq mana ölümdon agir" - harayinin aks olundugu "Daglara vida" seirini qalama alir. Casaratli düsüncalar bu seirin misralarinda çirpinir, kükrayir. Sözün birbasa manasinda ildirim daglarla dardlasmayi bacarir. On aziz adama etibar eda bilmadiyi sözü, sirri o, daglara üz tutub deye bilir:

"Yurdu batmis", isgal olunmus, ölkasi asaratdo inlayon, soyulan, tapdanan igid ela Almas ildirmin özüdür, onunla eyni agri-acilarm dasiyicisi olan milli düsünca sahibleridir, ildirimlarn mansub oldugu millotdir. Sair istilaya qarsi barismaz mövgeyini sorgilayarak "Ya serafli istiqlal, ya qizil qan", - deya vatoni iggala maruz qalmis igidlori açiq üsyana, azadhq mübarizasina saslayir.

Almas İldırımın naməlum şeiri.

Sairin Dagistana sürgünü yerli ziyalilar torofindon demak olar ki, anlayis va rogbatlo qargilanmisdir. Çünki avvala, sürgün qerarini dövlatin siyasi idarolori deyil, onlann "tövsiyasi" ila Odabiyyat comiyyati vermisdir. Digor tarafdan, o, cazaçakma düsorgasina yox, qadim Oguz yurdu, türk momlokoti Darbanda göndarilmisdir. Moqsad, Almas Ildirimi yasadigi qaynar milli mühitdon qoparmaq, "müsavatçi" dostlari ila alagalarini mohdudlasdirmaq va proletar platformasina transfer etmokdon ibarat idi.

A.ildirim Dagistana galdikden sonra onun ilk görüsdüyü aslan derbandli olan, Bakidan tanidigi ziyahlardan biri, tonqidçi Mammad Kazim Olakbarli (1905-1938) idi. Memmad Kazim Azarbaycan Pedaqoji Universitetini bitirmis (1927), Mahaçqalada Azerbaycan türkcasindo ak tirajla nosr edilan "Moarif yolu" jurnalinin va "Dagistan füqorast" qozetinin masul .aktoru idi. Xüsusila dorgi pedaqoji istiqamatli, tahsil yönümlü olsa da, burada adabi-badii nümunolar do çap olunurdu. M.K.Olakbarli A.ildinmla tanishigt yaxin dostluga çevirir, onu redaksiyaya davat edir. Sair isa Darbandda galama aldigi, "Dagistan füqerasi" qezetinin "Odabiyyat sohifosi"ndo çap etdirdiyi "Daglardan xatirolar" seirini Mommod Kazim Olakbarliya ithaf etmisdir.

Masul redaktor "Moarif yolu" jurnalinin 1928-ci il oktyabr-noyabr birlesmis sayinin Rusiya inqilabinin 11-ci ildönümüno hosr olunacagini nozerdo tutmusdur. Mövzu ilo bagli müvafiq yazarlara sifaris verilir. Ildirim da siyasi nozarotdon, gözaltindan yayinmaq, bolsevik funksionerlorinin nazerinda etimadini yükseltmok üçün mövzuya müraciat etmaya macbur olur.

"Mearif yolu" jurnalinin 1928-ci il birlasmis 10-11-ci sayini nazerdan keçirdikdo burada N Sahdaglinin "On bir illik münasibatila", Ş.ismayilin "On bir il", A.Qaziyevin "isçilar" (Bö oktyabrda), Ibrahim Musanin "Oktyabr", Hidayatin "Oktyabr", Obasolt Axundzadonin "(hommal", Akasim Ibrahimovun "Oktyabr"

adii nazm parçalari ila yanasi, Almas ildirimin da bir yil avval" seirinin yer aldigi müsahida edilir. Bu seir jurnalinin masul redaktoru Mem Kazim Olekberlinin sifarisi ila yazilsa da, Almas ildirimin indiyadak nasr olunmus kitabla daxil edilmemis, böyük cosqu va ilhamla qalame alimmisdir. Sair on bir il avval deyenda 191 il Oktyabr inqilabina qadarki dövrü - Rusiya imperiya rejiminin, üç yüz illik Romano sülalesinin hökmranliq etdiyi zamani, mühiti nazorda tuturdu. Osarda Carin bas iqamatgahi c Qis Sarayindan - zülm, nalo va qargis sarayindan, nifrat, lonat va razalat yuvasindan, o: manfur va manhus tarixi keçmisinden, maisotindan, cinayatkarana vardis va enenelerin obrazhi, poetik üslubda behs edilir. Seirdo vurgulanir ki, Çar hakimiyyati dövründo hagg de insanlarin qetline ferman verilir, xalqlar zülm va asarot mengonesindo, sixinti mehbesii yasayir. Imperiya tarixinin "xalqlar habsxanasina" cevrilmis qaranliq sohifolarini Almas ildi bela tacassüm etdirmisdir.

İlk baxisdan oxucuda tasevvür yarana bilar ki, seirin son iki bandi proletar ingilabinin terennümüne hesr olunub. Amma buradaki sotiralti zorif cizgilordo dorin monalar yuvalanir: "Bir tokanla ölkolor titradi, parçalandi"- misrasinda Rusiya Imperiyasimin bir üsyan takani ilo bölünmesinden, parçalanmasindan, evazinda yeni müstaqil dövlatlerin yaranmasindan bahs olunur, o cümladen Azorbaycan Cümhuriyyatinin sorofli tarixina dolayisi ilo isaro edilir. Sair asarinin diger bir misrasinda: "Osrlarla yüksolan "Kremllar" yixildi" - deyiminda sor imperiyasimin, isgalçi va tacavüzkar bir rejimin çöküsü, razalat romzinin ("Kremllor"in) folakat va safalat müjdali yixilist, bütövlükdo zorakilglar, isgoncalar altinda inloyen xalqlarin azadliq, müstaqillik arzular, niyyatlari kodlanmisdir.

Almas ildirimin yeni üza çixanilan va adibin nogrlarinden kanarda qalan "On bir yil avval" seiri söylamaya asas verir ki, ciddi va sistemli arasdirmalar sairin yeni-yeni namalum esorlorinin tapilmasi yönümünda ümidlori artirir.

İkinci sürgün.

Almas ildirim Darbanddan qayitdiqdan sonra Bakida çox longidilmadi. 1931-ci ilda onun Türküstana sürgün olunmasi haqqinda qorar qobul edildi. Dagistandaki serbastlikdon farqli olaraq sairin Asqabaddan konara çixmaga ixtiyar yox idi. Sürgünün asas sababini Baki buxtasindan gami ila uzaqlasarken yazdigi "Olvida, Baki" seirindo çox daqiq göstormisdir:

Günahim "Can!" dedim sana, govuldum,
Acımadın bu qurbana, əlvida..

Ildinm sürgüna gedarken iyirmi dörd yasinin tamam oldugunu bildirir, Camberakendin, qalasinin gözdon itdiyini xatirladir va Bakiya üz tutaraq: "Balka

de dönmadim sana, alvida... deyir. Sairin öz taleyi, galacayi haqginda uzaggöranlikla, ilahi bir fahmla söyladiyi bu düsünca teassüf ki, dogru çixdi.

Mühazirə-15

"Mühacirət ədəbiyyatında memuar janrı-

Ümbülbanu Banin və Ceyhun Hacıbəylinin yaradıcılığı"

Mühazirə istiqamətləri:

66. Fransada yaşayıb yaratmış azərbaycanlı yazıçı Ümmülbanu yaradıcılığı
67. Yaradıcılığında Azərbaycanla bağlı mövzulara qayıdış
68. Tərcüməçilik fəaliyyəti
69. Bizimlə romanı
70. C.Hacıbəyli yaradıcılığının mühacirətəqədərki dövrü
71. Kiçik həcli feyletonları
72. Satirik hekayələrindən Zaqafqaziya kəndlisinin həyatından adlı əsərinin ideya məzmun və bədii xüsusiyyətləri
73. Hekayələrində cəhalətin, qadın hüquqsuzluğunun, təhsilə laqeyd münasibətin, yalançı möminliyin amansız tənqidi

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

66. Ağaoğlu Ə. Mən nəyəm. Ədəbiyyat qəzeti, 2015, 2 may.
67. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.
68. Sultanlı V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. Bakı, Şirvannəşr, 1998.
69. Cabbarlı N. Mühacirət və klassik ədəbi irs. Bakı: Elm, 2003.
70. Salamoğlu T. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2012.

Banin (esl adi Ümm al-Banu Mirza aizi Osadullayeva) Bakinin meshur milvonçular naslinden olub, 1917-ci il ingilabindan sonra dogma vateni terk edarak mühacirata getmali olmus Azerbaycan esilli fransiz vazicisidir. Baki neft senavecisi, milvonçu, Azerbaycan Demokratik Respublikasinin ticaret naziri olmus Mirzo Asadullavevin ailasinda göz açan Ümmülbanu usagliadan çox gözel tehsil almis, bir neça Avropa dilini öyrenmisdir.

Azerbaycanda Sovet hakimiyyeti qurulduadan sonra onun ailesi Türkivave köcmüs, 1924-cü ildan isa Parisde vasamaga baslamisdir.

Banin (Ümmülbenin) 1905-ci ilde Bakida dogulmusdur, Onun her iki babasi (ana terefden Musa Nagiyev ve ata terefden Semsi esedullayev) Bakinin taninmis neft milyoncülari idi. Balaca Banin dogularken anasint itirmis, üc bacisi ile avropali daya va terbiyeçilerin nezareti altinda böyümüsdür. Bu davelerin vasitesile

fransiz, alman ve ingilis dillerini öyrenmis, dünya adebiyyati ve madeniyyeti ile vaxindan tanis olmusdur. Azerbaycan Demokratik Respublikasinin sügutundan, ölkenin Sovet Rusiyasi terefindan isgalindan sonra 1924-cü ilde Türkiyeye mühacirat ederek, oradan da Fransaya köçmüsdür

Fransada daimi meskunlasan Ümmulbanu burada müxtelif islarda calismisdir. Satici, maneken kimi islerda calismagla vanasi tehsilini de davam etdirmisdir. Usagliadan bir neçe Avropa dilini öyrenmesi onun çox kömavine catir. Daha sonra o tercümeçilik, jurnalistuika ile mesgul olur, radioda fransiz dilinda verilisleri redakta edir. Paris hevati, 20-30-cu illarde Parisin edebi mühiti Ümmülbaniva ciddi tesir göstermis, onda vazicilia havasi varatmisdir. 1992-ci ilde 86 yasinda vefat etmisdir.

Yaradicilig

Onun yaradiciligini sarti olaraq iki hissaye ayirmaq olar. Yaradiciliginin ilk dövrü- Qafqaz xatirelerinin zengin oldugu avtobioqrafik romanlari,yaradiciliginin sonraki dövrü- Paris hayatinin ona gatirdiklarini aks etdiran digar avtobioqrafik romanlari. Her iki dövr mükammal sanatkarliq xüsusiyyatleri, orijinal üslub va tahkiyya formasi ile farqlanir.

Nami eser

Eserin janr etibari ile roman, vaxud memuar olduju mübahise predmeti devil. Dogrudur, burada Baninin heyat volunu xaturladan bazi magamlar neft sahibkarinin aizi olmast, bütün usaaliginin fransiz dayesinin himavesi altinda kecmesi, Bakida ermenilerin töratdivi vehsilikleri gözleri ile görmesi, bolseviklerin tegibinden ailasi ile birlikde Irana gacmasi, Paris havati ile vaxindan tanisliãi, sevgi maceralari kimi faktlar var, amma bütün bunlar aserin avtobioarafik saciveli oldujunu demava esas vermir. Evni zamanda geyd edilmelidir ki, eserde cereyan eden bir sira hadiselere, gevd olunan faktlara müallifin bundan 4 il sonra 1946-cI ilde geleme aldiãi avtobioarafik romani "Qafaaz günleri"nde de rast gelinir. Azerbavcan, rus va Qarb edabiyvatini derinden menimseven, dövrün adebi prosesini izleven, fransiz ve mühacir rus vazicilari ile six ünsiyvat saxlayan, klassik ve cagdas adabi caravanlara balad olan Baninin bu asari duvgusal, dramatik ve romantik hisslerle vogrulmus realist nasr nümunesidir. Oser boyu Baninin Namiva mahebbeti, Parise, maftunlugu ve parislilere vuräunluäu sezilir. O, galeminin bütün gücü ile calisir ki, Namini neftxudalarla kasiblarin bir verde vasadiãi, cah-colalli saravlarla vasti daxmalarin van-vana olduậu va "sert islam gaydalari"nin hökm sürdüvü Bakidan cixarsin, Parise aparsin.

Romanda Bakida ermeni vahsilivinden bahs eden dramatik sehnaler dövrün gercak manzerasina isia salir. Nami gündalivinde vazir ki, ermenilerin maasedi

herc-marclikden istifade edib ancag tatarlari girib-capmagdir. Gülle seslerinin esidildivini, isialarin kasildivini, telefonlarin islemadiyini, get-gede nigaranciliäin artdiäini, saherin sekseke icinde oldujunu geyd eden Nami gündelivine bunlari da alava edir: "Silahli desteler ermanilermi, voxsa bolsevikler, hale dagia bilinmirdi, balke de, ela har ikisi istenilen vaxt eve soxula bilerdiler". ami parisparestdir, amma herden onda az da olsa, Vetene bagiilia hissleri özünü gösterir. Bolsevik tegibinden Irana gacib Restde sigindialari evin bajini görende "bu verlar cox uzaalarda galmis bag-bagatimizi xatirladir'-deve xiffet cakir. "Qerib ölkade gün-güzeran sürmave tabi galmadigini"- dile getiren Nami "xeta-balali Irandan gurtulmaa, Bakiya gayitmaa, avvelki hevatina govusmaa arzusu ile vasavir. Türklerin "aziz, doăma" Bakinin ermeni-bolsevik auldurlarindan temizlemesi xeberini esidende ise sevincini gizletmir: "Demeli, gavida bilerik". Xatira defterinde Bakinin intizarini cox cakdiklerini vazan Nami geri dönerken veni tehlüke ile üzlesacavinden sehere daxil olmaja icaze verilmayacevinden gorxub "va Bakiya gavidib sevinecakdik, ya da mühaciretin dehsatina gatilacaadia" - deve kederle düsünür. Bakinin türk komandanindan sahera girisa icaza xabarini ise Nami "bizi bas gicellendirici seadetin zirvesine tulladi" kimi daverlendirir. Naminin gündelivinden: "Qafaaz igtisas icinde calxalanan Rusiyadan tamamile ayrilib öz müstagil dövletlerini gurdu. Indi biz paytaxti Baki olan Azerbaycan Respublikasinin vatendaslariyia". Devilenler Naminin sovundan, kökünden ayrilmadiani,Paris eşqi ile nəfəs alsa da, Vətən sevgisinin də ona yad olmadığını təsdiqləyir.

Qafqaz günləri

1945-ci ilde Parisde onun "Qafgaz günleri" (Jours caucasiens) romani nesr olunmusdur.

Bu roman müellifin sexsi biografivasi üzerinde qurulub ve XX esrin evvellerina aid olan Azarbaycan tarixini, o zamanki adet-aneneleri, heyat terzini va madeniyyetini atrafli olaraa özünde aks etdirir. Romanda ganc gahremanin onu ahate eden insanlara ve mühite münasibeti, müasirlerinin ahval-ruhivvesi ve onlarin atrafda bas veren hadisalere münasibati öz aksini tapmisdir. Bundan basaa, Banin "Qafaaz Günleri" romaninda ermeni-azarbaycan garsidurmasi, Bakida azerbaycanlilara garsi töredilmis airginlar, demokratik respublikanin gurulmasi va onun sügutu, nahayet girmizi ordunun Azerbaycani isgal etdikden sonra ailesinin basina galen facialer hagda da etrafli vazir.

Qafaaz Günleri" romani ilk dafe 1989-cu ilde Hamlet Qoca terafinden fransiz dilinden Azerbaycan dilina tercüme olunmus va bir nece dafe tekrar nasr edilmisdir.

Paris günləri

1947-ci ilde Parisda çapdan çixan va Ümmülbanunun Parisde olan haayatinin baglangic illerinden bahs eden "Paris günleri" "Qafqaz günleri" romaninin davami kimi qiymetlenmeilidir. Hadisalar hala Parise çatmaqda olan qatarin tesviri ile baglayir, yeni Parise çatan günden bütün hadiseler bu romanda oz aksini tapmisdir. Biz bu romanda "Qafqaz günleri" romanindan bize tanis olan bir sira obrazlari görürük. Banin atasi, onun ikinci heyat yoldasi Amine, bacilani haqqinda bu romanda da genis malumat vermisdir. Bunlarla yanasi Paris heyati Baninin heyatinda bir çox yeni sehifeye yol açmisdi va biz romanda Otto,Jerom, Lüsi ve s. Kimi obrazlara rast gelirik. Roman bu cümla ila tamamlanir. "Hayat meni gözlayirdi. Men üreyimdeki heyecan ve qalmaqaldan keçib onun (hayatin) qarsisina çixmali idim."

Buninin son höcət povesti

Baninin bu meshur sexsivvatle tanisliăi 13 ivun 1946-cl ilde bas verir. Bunin Baninin sera gözallivine heyran olur.Banin o zaman 41 Bunin 75 yasinda idi. Bunin Banine "doặma dilde", veni rusca vazmaăi maslehet görürdü. Lakin Banin rus dilini mükemmel bilso de, bu dilde vazmagdan imtina edir va valniz rus mühacirler ücün vazmadiăini devirdi.Onlar tez-tez gorüsür, bu görüsler ise daim mübahiselerle müsayiat olunurdu. Bunin Banina coxlu maktublar vazirdi. Bu maktublarda Banini sera gözali, garagözlü cevran adlandiridi. Banin ise 75 vasli dünva söhretli vazicinin hisslerine aarsilia vermir. Bunin Banine özünün iki kitabini hadiwa edir va birinci kitaba asagidaki gevdleri vazir: fransizca "Madam Banine onun sadia nokeri Bunindan. 15.04.1946. Paris" ve rusca "Bir adamin üravi alinden getdi ve o ürevina "Olvida" dedi". Sedinin mahebbate asir olmus insan hagginda dedivi sözler"

"Buninin son höcati" povesti

"Man Ivan Buninle 1946-ci ilde görüsmüsam". Povestde Buninin Banina yazdigi maktublarin bir çoxu oldugu metni ila verilib. Buradan aydin olur ki, Banin Buninin mahabbatina qarsiliq vermamis ve ozünü erli qadin hesab etmisdir. Onun aileli olmasi masalesi isa müemmalidir. 18 yasinda Parisa gelende o hayat yoldasindan ayrilaraq galmisdi. ": "O (veni Bunin - E.) bilirdi ki, man ardevam; bilirdi ki, biz bir-birimizden ayri yasayiria, hatta arim hec Parisde de devil". Söhbat 1946-ci ildan - Buninla ilk tanislia caglarindan gedir ve o zaman Banin, özünün dediyi kimi, evli olub.

Ceyhun Hacıbəyli

İstedadli jurnalist, yaziçi Ceyhun Hacibaylinin dogum ill hagginda müxtelif menbalerda ayri-ayri tarixlar gösterilir. Onun vafati ile alagedar Münhenda nesr olunan "Nase obseye delo" adli mühacir gezetinin 1962-ci il 21 oktyabr tarixli 157-ci nömrasinde oxuyurua: "C. Hacibayli 1891-ci il fevralin 3-

de Susada (Azerbaycan) anadan olmusdur. Orta tehsilini Susa va Bakinin realni makteblerinde almis, sonra Peterbura universitetina daxil olaraq hüqua fakültesini bitirmisdir. Daha sonra o, Parisin Sobronna Uni-Universitetinde va. Ali Texniki maktabde tahsil almisdir".

C.Hacibaylinin biografiyasi ile bagli bazi yazilarda onun 1891-ci il fevral ayinin 2-da anadan olduju göstarilir. Azarbaycan Respublikasinin Dövlat Edabiyyat va Incasanat Arxivinda (ARDEIA) C.Hacibaylinin fonduna daxil olan sanadlar elmi-texniki cahatdan islanmisdir. Qeribe burasidir ki, C.Hacibeylinin ömür yolu, xüsusile de dogum tarixi hagginda dolasiquiät mehz C.Hacibeylinin özü yaratmisdir. O, Parisde öz xotti ile doldurdugu anketlerin birinde dogum tarixini bele göstermisdir: "1891-ci il, 3 fevral". 60-ci illerin evvellerinde geleme aldigt "Ilk Azerbaycan operasi neco yaranmisdir" eserini ise C.Hacibeyli bele baslayir: "Musigi lap kiçik yaslarimizdan gardasim Uzeyirle (0, menden üc yas böyük idi). Eger Ü. Hacibeyovun dogum tarixini 1885-ci il götürsok, onda bele sixir ki, C.Hacibeyli 1888-ci ilde anadan olmusdur. Yox, eger C.Hacibeylinin öz xetti ile yazdigi esere esaslansaq, onda bele cixir ki, 1888-ci ilde Ü.Hacibeyli anadan olmusdur. Olbette, bu inandirici deyil ve yalniz mentigin gücüne söykenen bir mülahizedir.

1950-ci illerde qeleme aldigi "Bir il xeyallarda... ve bütöv bir ömür" adli bediipublisistik eserinde C.Hacibeylinin yazirdi ki, qardaslarimin dogum haqqinda sehadetnamesindeki qeyri-deqiqlik ucbatindan senedlerini mektebe qebul etmemisler. Belelikle, melum olur ki, tevellüdle bagli bütün dolasiqliglar mehz dogum haqqindaki sehadetnamedeki qeyri-deqiqlikle elaqelendirilir.

C.Hacibayli yaradiciligini iki marhalaya - mühacirataqadarki va mühaciratdaki dövra bölarak tadqia edilmasi maqsada müvafiqdir.

Mövzu, toxunulan problem, ideya istiqamati baximindan hamin asarlar bir-birindan kaskin farqlansa da, onlar arasinda Çin saddi da çakmak olmaz. Yaziçinin dayismaz ideyasi, aqida va maslayina sadagati, elaca da özünaxas dil, üslub, sanatkarlia maziyyatlari hamin aserlarin ruhen bir-birina bagliligini gartlandirir. C.Hacibayli yaradiciliginin birinci marhalasi - 1905-ci ildan baslanan ilk qalam sinaqlarindan 1919-cu iladak olan mühaciratagadarki dövrü ahata edir. O, ilk badii asarlarini - kiçik hacmli felyetonlarini - "Pristav aga", "Zaqafqaziya" kandlisinin hayatindan", "Barismaz ata", "Nümunavi sübut" va s. kimi hekayalarini, elaca da "Haci Karim" povestini, hamçinin çoxsayli publisistik maqalalarini, rus va fransiz dillarindan etdiyi tercümalarini "Proqres", "Baku", "Kaspi", "Haqiqet", "Irsad" va s. qazetlarda darc etdirmisdir. Ceyhun bayin badii asarlarinin qahramanlari müxtalif asrlarda yasasalar da, müxtelif millatleri va farali sosial tabaqalari tamsil etsalar de, onlari birlasdiran ortaq va ümumi cahatlar coxdur

Pritav ağa

"Pristav aja" C.Hacibeylinin hekavaleri arasinda bir çox cohetden diageti celb edir. Oser "Progres" gezetinin 1907-ci il 6 ve 7-ci nömrelerinde "Dagistanski" imzasi ile cap alunmusdur. en avval geyd etmak lazimdir ki, dahi bestekar, opera senetimizin banisi, istedadli vaziçi. C.Hacibeylinin böxük gardasi Üzeyir Hacibeyli de evni adli satirik bekaye vazmis ve "Irsad" gezetinin 1905-ci il tarixli 6-cl nömresinde darc etdirmisdir. Her iki eserin mävzusu evni hadiseden götürülmüsdür: pristavin kende seferinden va enun sakinlere reftarindan. Odur ki, eserlerda oxsar cahatler coxdur. Bununla bela, C.Hacibeylinin iki il sonra geleme aldiãi "Pristav. aga"st avvelkinden xeyli feralenir. Her iki eserde hadiselerin gedisini paralel izlesek, exsar ve ferali cehetler daha cox gabaria üze cixacaadi. C.Hacibeyli pristav ajani gaddar, zalim olduãu geder de kütbeyin ve bacarigsiz tesvit edir. Bele ki, o guldur. Heyderin verini öyrendikden sonra ora hücum edir ve coxlu itki vererek geri dönür. Maglubiyvetden daha da auduzlasan pristav. yaylaga galxan köcerileri döymevi emr edir. Bununla ürevi soyumur, strainiklerine onlari C.Hacibeylinin "Pristav aga"st ile Ü.Hacibeyovun "Pristay aja"si arasindakt exsar ve ferali cahatleri asagidaki kimi ümumilesdirmek olar:

-canxlilar "M" kendinin sakinlerine nisbeten sadelövhdürler ve pristavin seferinden faydalanacaglarina emindider;

- pristavlarin seferine münasibatden asili elmayarag, her iki kendin sakinleri eyni cezant alirlar, döyülür. söyülür, tehair edilic - her iki eserdeki strainikler collad geder amansiz, gaddardirar. C.Hacibaylinin. hekayasinda onlar ham de rüsvatxor kimi tesvir olunmuslar:

- Ü.Hacibavovun "Pristay aja"sindaki ajanin kende seferinden magsedi kendliler üçün garanlia galir.

Oxucu ise aganin kende yalniz calib-talamaa niyveti ile geldivini "görür";

- Ü.Hacibavovun "aga'sindan ferali elarag, C.Hacibeylinin "gehremani" sakinlerden alave guldurlara da döyüs sahnesinde tesvir edilir.ve bu zaman onun veni keyfiyvatleri - kütbeyiolivi, fersizlivi üze gixir:

- aserler hacmca, dil-üslub xüsusiyvatlerine göre de bir-birindan feralenir,

- Ü.Hacibayoy hekayeni Azerbaycan dilinda vazmisdir. Areb-fars kelmaleri hekavenin dilini xevli aãur lasdirir. C.Hacibayli felyetonu rus dilinda galame almisdir.

Hacı Kərim povesti

Mühaciretegaderki dövrde C.Hacibaylinin melum olan an böyük badii aseri "Haci Karim" povestidir. Müellif bu aseri 1909-1910- cu illerda gelame almis,

"Kaspi" gezetinin sahifalerinde hisse-hisse cap etdirmisdir. Müellif "Haci Kerimin bir günü™ adli hekayasini 1911-ci ilde Parisda çixan "Les mille noufelles" jurnalinda derc etdirmisdir. Rus dilinde qalema alinmis povest 1911-

ci ilde kitab saklinda buraxilmisdir. 1917-ci ilde 6 hekayeden ibarat povest Azerbaycan dilinda nasr olunmusdur. Yeri galmigken qeyd edak ki, C.Hacibayli yaradiciliginin sonraki dövründa da bu mövzuya qayitmis, onun bir hissasini fransiz dilina tercüma etmis, bu mövzuda daha iki hekaye yazmisdir.Bu hisselerin her biri ayri-ayriliada bir hekavedir, tamamlayan bütöv bir eserdir. Bu cür kompozisiya, bir terefden, hadisalerin dinamik inkisafi üçün serait yaradirsa, diger terefden, oxucunu yormur. Sarkazmdan daha cox yüngül ironivaya, ezopvari yumora üstünlük vermasi müallifi bazen gülmali situasiyalar yaratmaga söva edir.

"Haci Kerimin sefere hazirligi" hissesinde gahreman öz borclarini yigmaq üçün Saharden kenda getmesi maraqli boyalarla islanib. Haci Karim evden çixmaa üçün tezaca addim atmisdi ki, arvadi onu saxlayir: "Arxaya dön ve tezaden get, iki gadinin arasindan keçmisan". Arvadinin aydinlia ücün onun ardinca atdiãi su Hacinin üstüne tökülür. "Haci Kerim islanmis toyua kimi silkalandi ki, su üst-basindan yere tökülsün ve o heç naye baxmayaraq, hamin addimlarla yolunu davam etdi; bu is onu zarraca de olsa, geri döndare bilmadi". Haci gatiyyetle vola cixdiậi kimi seferina baslasin, ancaa alini hayet gapisina atar-atmaz o, birdan-bira. gözlenilmaden tek sabir getirir. O geri dönür.
Hekaya gahramanin hiyleger, finildagç), maneviyyatca, kasib, eyni zamanda, zirak, cevik, ayia oldugunu gösterir, O, dükana parça, almaga gelen müsterileri alibos yola salmamaa üçün deriden-gabigdan cixir, her cür dona girir, her serefsizliye al atir: en evvel kendden gelen utancag, çakingen müsterilere onlarin imtina edaceklerini bildiyi halda, tekidle çay, sonra hatta. kabab teklif edir; bu volla "teleye düsmayen ovuna", deye "sirin" dilini ise salir; parçanin, baha, satildigini fikirlesmasinler, deye, and-aman etmaye baslayir:

"Sizden en yaxin adamlarim kimi bir gepik de artig almaram. Yalan deyiramsa, mügaddes mescid mani vursun! Yalan deyiremse, Yezidam". Bunlar da kara gelmeyende müsterini. teriflemaye baslayir, ona, indiki tabirle desak, komplimentler, yagdirir: "Masallah, masallah, nece yarasiglisan, bad nazerden uzaa! Qizim elsaydi, sene vermasaydim, it ogluyam!" Haci Kerim yalan söylemek ustasidir. Ovladlar hele usag olsa da, onlari seristali tacir kimi öymakden utanmir, usanmir: "O, parçani kendlilere gösterdi; - Möcüza, maldir, baxin, toxunun!

Dünen oglum Firengistandan, gatirib. Hamisini satmisam, galan ele budur. Dünyanin harasina getseniz, bele mal tapmazsiniz, tapsaniz, atama lenat!

Baş tutmayan ziyarət

Masale burasindadir ki, C.Hacibayli mühaciratde da sevimli gahramanini

- Haci Kerimi unutmamis, hamin hekayalerin bir necasini fransiz diline tercüma etmis va "Bas tutmayan zivarat" adli daha bir irihacmli hekayeni fransiz dilinde galame almisdir . Haci Karim burada tamamile basga görkemde garsimiza gixir.

Bundan xeyli avvel - hale yazici Vatenda ikan gelame aldiãi hekayalerden farali olarag, burada o, abdül Karimdir, hale "Haci" titulunu gazanmamisdir va bu adi almaq ücün ilk cahdini edacakdir... Arsin mal taciri 50 yasa venica gadem qoymusdu. Va bu zaman ebdul Karim müsalmanligin 5-ci, en catin davarli sertini - Makke zivaretini hayata keçirmavi gerara alir.

"Muazzinin lanati"

"Müezzinin leneti" hekayesinde de mövzu dinle bagli olsa da, esar hem ideya, harn kompozisiya baximindan "Bas tutmayan ziyaret"den xeyli feralenir. Islam dini, onun tarixi, dayerlari, merasimleri, sözde "Islam hamreylivi", "Islam fanatizmi", "Quran"in tercümesi, din xadimlerinin tehsili, maddi teminati, elaca de sovet din siyasati, onun mahiyyeti, magsadi ve tengidi C.Hacibeyli yaradiciliginin aparici mövzularindandir.

Tesadüfi deyil ki, C.Hacibaylinin ilk gelem sinaglarindan son dövr yaradiciliginadek, bedii esarlerinde ve publisistikasinda, mühacirate gader ve mühaciret dövrü irsinde din problemi mühüm yer tutur. islamin böyük tesebbüskesi kimi matbuatda bir-birinin ardinca aktual va maraali magaleler derc etdiren C.Hacibevli, eyni zamanda, mövhumati, nadanligi, cahaleti, din pardasi altinda avam ve sadelövh insanlan kor-korane, müxtelif rituallara, caduya, zererli, islamla heç bir alagesi olmayan "ehkamlar'a sürüklayen gara güvveleri, elm, tehsil, teregai düsmenlerini kaskin tanaid eden yazilar da geleme alirdi. Nasirin fransiz dilinde yazdigi "Müezzinin leneti" adli irihecmli hekayesi Sovet rejiminin din siyaseti va onun kaskin tengidi baximdan diggati cakir. "Vetenperver ve saviQ" sovet vetendastarnin onlan "ifsa etmesincian* bars ounurim Neidanoy kand mektabinde sagirdlerine kolxoz hagcinda insa yardint "Yemshas ve deca" Ubvuckordan bagga ham tapsinõ iora edir, o isa bu movzuda Ra yamanacadini petivere ve heyasizcasina beyan edir, onu tenbeh eden müellimin vzune emurmagcian da gakinmit: "Biz nive kolxozumuzun bütün sirterini casuslara. terrtatpiara, fasistera, kapitalistiera, trotskigiiera, golçomagiara vermelivik?! Meger Stalin yoices demevibmi ki, bolgevik savgliguni gorumaq lazimdir?!" Bu sözierden gezeblenen Neicaner Ublyuckova bir gacaz vurur. Mesaleve nezaretci müellim, daha sonra ilk pertiva ortiatps ravkom gansir, her kes Vetenperverlik" borcunu yerine yetirir, sagird Ublyudovu haqlı çıxarır ve o repreasiya qurbanına çevrilir.

Şamaxı məhkəməsi

"Samaxi mehkemesi, yaxud "bir xainin agibeti" senedli ogerki SSRI-da cereyan eden telatümlü prosesleri öyrenmek ve deyerlendirmek baximindan da mühüm ehemiyyet kesb. edir eser.

Azerbaycan va rus dillerinde Münhende nest. olunan. "Azerbaycan" jurnalinda dare, edilmisdir. Hekayenin ilk hissesinin verildiyi 3-cü nömredeki redaksiya yazist diageti, sakir. Orada deyilir: "C.Hacibaylinin bu vaxinlarda fransizca mühüm bir eseri cixacaadir: "Proces dont on na, pas parle". Azerbaycan türkcesinde eserin adi bele seslenir: "Sessiz-küysüz mahkemeler", Samaxida kegirilen acia mahkemede müttehimler kürsüsünde eylesenlerden biri Hemid Sultanoyun uzun müddet o dövrün iotidarina xidmet etmesina baxmayaraa, ona olan münasibet, verilen isgencaler kommunist reiiminin ic üzünü bir daha üze gixarir. C.Hacibaylinin, tesvirinda Hemid Sultanoy neinki xain ve sataindir, eyni zamanda, gorxag ve böhtançidir. O, mehkemeye bayan edir ki, bali, biz sosialist Vetenimizi satmaa kimi pis vola gedem goymusug. C.Hacibayli bu eseri fransiz oxuculari üctin gelema aldigindan ara-sira hekayeya müdaxile edir ve müeyyen izahlar, serhler de verir. Xatirladir ki, Azerbaycanda - Samaxida aurulan mahkeme ile Gürcüstan, Acaristan, Abxaziya va Türküstandaki menkemeler de eyni ssenari, eyni müddealarla hayata kecirilir.

"Bir il xayallarda... va bütöv bir ömür" memuar

Aser bir istiglal asiginin gündeliyidir, heyat dastanidir. @serin ruhu, xemiri, bele demak mümkünse, "Azerbaycan davasi"ndan yogrulmusdur. Bu, coxsaxeli, coxplanli, ilk baxisda vüzlerle mövzunun parakende toplusu, lakin derinden nüfuz etdikce vahid süjeti, ideya istigameti, merami olan bitkin eserdir. Memuar! oxuduqca, sanki onun geme, qusseye bürünmüs setirleri arxasindan istedadli ve müdrik, zengin heyat ve gelem tecrübesine malik, faget dalgin ve kaderli C.Hacibayli boylanir... Memuar fransiz dilinda gelema alinmisdir.

C.Hacibayli memuarla evni vaxtda 8 müxtelif mövzu üzerinde isladivini gösterir ve yazir:

:.memuari gurtara bilmayim ise lap möcüze olardi. Orada atin tami xevli deracada daha üstün idi". Bir sira nezeriyyacilar, memuarlari, gündelikleri hadiseleri degia, dürüst, obyektiv atdirdigina göre onlari badii nümunelerle feralandirir ve ele buna göre de vuxulari, xeyallari, texavyül mahsullarini, bu jan Bir sira nazeriyyacilar. memuarlari, gündelikleri hadiseleri dagia, dürüst, obyektiv catdirdigina göre onlari badii nümunalarle feralendirir ve ela buna göre de vuxulari, xayallari, texayyül mahsullarini bu janrin talablerine uyjun görmürler. Lakin eserin "janr resepti" ile arseve galmadivi de malumdur, hansisa adabi gaydalarla müellifin al-golunu baglamag, onu carcivave salib, varadicilia, laboratorivasina müdaxila etmak düzgün deyil ve ager müallif hadisalari tahrif etmadan, saxtalasdirmadan vuxularla, xayallarla öz esarine, bele demak mümkünse, bazak vurur, onu daha

oxunagli, tesirli edirsa, fikrimizca, bu gebahet deyil, janrin teleblerina de kölge salmir. C.Hacibayli badii aserlerinda de tez-tez istifade etdivi özünaxas va dogma vasiteden - vuxulardan memuarinda maharetle istifade etmisdir. Bu priyom müallife reallialari, tarixi hadisaleri obyektiv tagdim etmave nainki mane olur, eksine, olaylarin daha koloritli, daha canli va tesirli catdirilmasina vardim edir. Memuar üslubuna, gurulusuna, göre de xeyli ferglidir. Bu eser, bir-biri, ile gatiyyan alagasi olmayan yüzlerle, parçadan ibaretdir. Bir parçada, neal olunan hadisa bir, andaca, xayal, yuxu, surati ila digeri ile deyisir, o da az sonra bir, göz, gurpiminda, basgasi, ile evezlenir. Üslub ise. C.Hacibayli yaradiciligina belad olanlar, ücün dogma ve tanisdir. O, hele ilk gelem tacrübelerinde - kicik hacmli felyeton ve hekayelerinde yuxudan, badii, priyom kimi istifade edir, bu vasite ile maragli eserlar, vazirdi. Adindan da göründüyü kimi, bu memuar, xeyallarin, yuxularin, mehsuludur. Ceyhun bay. "xeyallara sitayisini" onlarin nesillerinda gadim zamanlardan galma adatle izah ederek, yazir ki, ailamizde vuxularin. oynadiji rol çox önemli idi. Hetta bele de demek olar ki, hayatimizin özü vuxulardan köcürülmüsdü. Memuar boyu onlarca yuxunu oxuculara nagl edir, bazilerini vozur, bazileri barede susur, serh etmir, natica cixarmagi oxucunun ixtivarina buraxir. Müellif memuarda tez-tez Bakini ve Susani "dogma seherim" - deye, mahabbatle vesf edir. Susanin insanlarindan, füsunkar tebiatindan, tarixinden, burada dini marasimlerin, xüsusen Asuranin, nece, kecirildiyinden, söz açir. Bakida makteb, maarif, madanivyet, xeyriyye sahesindaki irelileyisden vazir, seherin özel heyatini, onun özünamaxsus manzeresini tesvir edir.